

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

**İBN CÜZEY'İN TESHİL ADLI TEFSİRİNDE KUR'AN
KISSALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÖNE BİLEN GENCİZ

İSTANBUL, 2022

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

**İBN CÜZEY'İN TESHÎL ADLI TEFSİRİNDE KUR'AN
KISSALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DÖNE BİLEN GENCİZ
(180111001)

Danışman
(Prof. Dr. Mustafa Özel)

İSTANBUL, 2022

18/07/2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri Tezli yüksek lisans programı 180111001 numaralı Döne BİLEN GENCİZ'in hazırladığı "İbn Cüzey'in Teshîl Adlı Tefsirinde Kur'an Kıssaları" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 18/07/2022 Pazartesi günü saat 11:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Prof. Dr. Mustafa ÖZEL (Danışman)	KABUL
2. Prof. Dr. Mustafa ALTUNDAĞ	KABUL
3. Doç. Dr. Muhammed ABAY	KABUL
4.
5.

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Döne Bilen Genciz

İBN CÜZEY'İN TESHİL ADLI TEFSİRİNDE KUR'AN KISSALARI

Döne Bilen Genciz

ÖZET

İnsana dünya hayatında nasıl yaşayacağını göstermek üzere indirilen Kur'ân-ı Kerim, birbirinden farklı yöntemlerle İlâhî mesajı iletmektedir. Bu yöntemlerden biri de Kur'ân kıssalarıdır. Bu çalışmada Endülüs'ün elden çıkan son şehri olan Gırnata'da yetişmiş, döneminin önemli şahsiyetlerinden olan İbn Cüzey'in, Kur'ân kıssalarını tefsir etme yöntemi incelenmiştir. Araştırma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de, İbn Cüzey'in yaşadığı dönem, coğrafya, hayatı ve ilmi kişiliği hakkında bilgi verilmiş; müellifin muhtasar bir tefsir eseri olan *Teshîl*'in, özellikleri, metodu, mukaddimesi ve kaynakları araştırılmıştır.

İkinci Bölüm'de, Kur'ân kıssaları ana başlığı altında, "kıssa" ve benzeri kavramlar ile bu kelimelerin Kur'ân'da kullanımları, Kur'ân'da kıssa çeşitleri, Kur'ân kıssalarının özellikleri, Kur'ân kıssalarında edebî üslup, Kur'ân kıssalarında gayeler, Kur'ân kıssalarında tarihi gerçeklik zarureti konuları incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm'de, İbn Cüzey'in kıssaları tefsir etme metodu ana başlığı altında, İbn Cüzey'in Kur'ân kıssalarına genel bakışı, kıssaları tefsir ederken kullandığı rivayet metodları ve dirayet metodları irdelenmiştir. Çalışma, sonuç ve kaynakça ile bitmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân kıssaları, İbn Cüzey, Teshîl, Endülüs.

**STORIES OF THE QURAN İN İBN JUZAYY’S TAFSİR NAMED
TASHİL
Döne Bilen Genciz**

ABSTRACT

The Qur’ān, which was revealed to show people how to live in the life of this world, conveys the divine message in different ways. One of these methods is the stories of the Qur’ān. In this study, the method of interpreting the stories of the Qur’ān by Ibn Juzayy, one of the important figures of his time, who grew up in Granada, the last city of Andalusia to be lost its dominance, was examined. The research consists of introduction, three parts and conclusion.

In the first part, information is given about the period and geography in which Ibn Juzayy lived, his life and his scientific personality; The features, method, introduction and sources of Tashīl, which is a concise work of exegesis by the author, have been researched.

In the second part, under the main title of the stories of the Qur’ān, the concepts of "story" and similar concepts and the use of these words in the Qur’ān, the types of stories in the Qur’ān, the characteristics of the stories of the Qur’ān, the literary style in the stories of the Qur’ān, the aims of the Qur’ānic stories and the necessity of historical reality in the Qur’ānic stories are examined.

In the third chapter, under the main title of Ibn Juzayy's method of interpreting stories, Ibn Juzayy's general view of the stories of the Qur’ān, the methods of transmission and reason he used while interpreting the stories were examined. The study ends with conclusion and bibliography.

Keywords: Tafsīr, stories of the Qur’ān, Ibn Juzayy, Al-Tashīl, Al-Andalus.

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. Alemlerin rabbine hamd, Rasûlüne salât ve selâm olsun.

Allah Teâlâ'nın indirdiği, kıyamete kadar insanlara yol göstermeye devam eden Kur'ân; akîde, fıkıh, ahlak gibi birçok alanda inananların ilk kaynağı olma görevini sürdürmektedir. Kur'ân'ın önemli bölümünü oluşturan kıssalar, hem içerisinde Kur'ân'ın temel gayesiyle aynı yönde mesajlar içermesi, hem de kültür seviyesi, yaşı, cinsiyeti ne olursa olsun her kesimden insana hitap etmesi açısından, her dönemde önemini korumaktadır. Kelime manası iz sürmek olan kıssa(lar), öncekilerin ardı sıra yapıp ettiklerini izlemek ve sonuçlarını görerek ibret almak vb. yönlerden insan(lık) için önemli bir alanı doldurmaktadır. Biz bu çalışmada Gırnata'da yetişmiş, dönemin seçkin alimlerinden olan İbn Cüzey'in, muhtasar eseri *Teshîl*'de Kur'an kıssalarını tefsir etme metodunu irdeledik. Araştırmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de, İbn Cüzey'in hayatı ve tefsiri Teshîl, İkinci Bölüm'de "kıssa" ve benzeri kavramlar ile bu kavramların Kur'ân'da kullanımları ve Kur'an kıssalarının çeşitleri, özellikleri, edebî üslupları, gayeleri ve tarihi gerçeklik zarureti konuları, Üçüncü Bölüm'de İbn Cüzey'in kıssalara genel bakışı, kıssalarda rivayet ve dirayet metodlarını kullanması konularını inceledik. Araştırmamızı, sonuç ve kaynakça ile sonlandırdık. Çalışmamız, hem Kur'an kıssalarına genel bir bakış açısı vermek hem de İbn Cüzey'in hayatı ve tefsiri, Kur'ân kıssaları tefsir etme metodunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma ve eğitim sürecim boyunca gölgelerini üzerimde hissettiğim ana-babam, kardeşlerime, yine eğitim sürecim boyunca üzerimde emeği bulunan, her biri bir sonraki hedefi gösteren tüm hocalarıma, İstanbul'da bana ev sahipliği yapan değerli hocam Dr. Fatma Çetin'e, kıymetli fikir ve yönlendirmeleriyle tez yazma sürecinde bana yol gösteren Prof. Dr. Mustafa Özel hocama ve bu süreçte maddi manevi destekçim Kıymetli Beyim Bayram Genciz'e ve evladım Abdullah Şevket'e teşekkürü borç bilirim.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Haziran 2022

Döne Bilen Genciz

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
1. İBN CÜZEY ve et-TESHÎL li UL'ÛMÎ'T-TENZÎL.....	9
1.1. İBN CÜZEY.....	9
1.1.1. İbn Cüzey'in Yaşadığı Dönem ve Coğrafyanın Genel Durumu	9
1.1.1.1. İbn Cüzey'in Yaşadığı Dönem	9
1.1.1.2. İbn Cüzey'in Yaşadığı Coğrafya ve Kültürel Hayat.....	12
1.1.1.2.1. Gırnata'da İlmi Hayat.....	14
1.1.2. İbn Cüzey'in Hayatı.....	15
1.1.3. İbn Cüzey'in İlmi Kişiliği.....	18
1.1.3.1. Öğrencileri	18
1.1.3.2. Hocaları.....	19
1.1.3.3. Eserleri	20
1.2. et-TESHÎL li UL'ÛMÎ'T-TENZÎL	21
1.2.1. Teshîl'in Özellikleri.....	21
1.2.2. Teshîl'in Metodu	22
1.2.3. Teshîl'in Mukaddimesi	24
1.2.3.1. Birinci Mukaddime	25
1.2.3.2. İkinci Mukaddime.....	28
1.2.4. Teshîl'in Kaynakları.....	28

İKİNCİ BÖLÜM	31
2. KUR'ÂN KISSALARI	31
2.1. KISSA ve BENZERİ KAVRAMLAR İLE KUR'ÂN'DA KULLANIMLARI ...	32
2.1.1. “Kıssa” Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı.....	32
2.1.2. Kıssaya Yakın Anlamdaki Kavramlar ve Kur'ân'da Kullanımları	33
2.1.2.1. “Nebe” Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı	33
2.1.2.2. “Haber” Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı	35
2.1.2.3. Mesel Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı	35
2.1.2.4. Zikir Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı	36
2.1.2.5. “Hadîs” Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı	38
2.1.3. Son Dönemde Kıssa Çalışmalarında Yeni Kavramlar	39
2.1.3.1. “Esâtîru'l-Evvelîn” İfadesi ve Kur'ân'da Kullanımı	39
2.2. KONULARINA GÖRE KUR'ÂN'DA KISSA ÇEŞİTLERİ	40
2.2.1. Peygamberlerin Kissaları.....	40
Peygamber kıssaları.....	40
2.2.2. Bazı Önemli Şahıs ve Grupların Kissaları.....	40
2.2.3. Kur'ân Nâzil Olurken Meydana Gelen Kissalar	41
2.2.4. Gaybî Konularla Alakalı Kissalar	42
2.3. KUR'ÂN KISSALARININ ÖZELLİKLERİ	43
2.4. KUR'ÂN KISSALARINDA EDEBÎ ÜSLUP	49
2.5. KUR'ÂN KISSALARINDA GAYELER	53
2.6. KUR'ÂN KISSALARINDA TARİHİ GERÇEKLIK ZARURETİ.....	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
3. İBN CÜZEY'İN KISSALARI TEFSİR ETME METODU	63
3.1. 3.1. İBN CÜZEY'İN KUR'ÂN KISSALARINA GENEL BAKIŞI	63
3.1.1. İbn Cüzey'in Mukaddimesinde Kur'ân Kıssalarını Değerlendirmesi	63
3.1.1.1. Kur'ân Kıssalarının Tanımı ve Kissalardaki Hikmetler.....	64
3.1.1.2. Kur'ân Kıssalarının Gayeleri	65

3.1.1.3. Kur'ân Kıssalarının Önemi ve Kıssaları Tefsir Ederken Dikkat Edilecek Hususlar	67
3.1.2. İbn Cüzey'in Kıssaları Tefsir Ederken Kıssalara Bakışı	68
3.2. İBN CÜZEY'İN KISSALARI TEFSİR EDERKEN RİVAYET TEFSİRİ YÖNTEMLERİNİ KULLANMASI	68
3.2.1. Kur'ân'ı Kur'ân ile Tefsir Etmesi	69
3.2.2. Kur'ân'ı Hadislerle Tefsir Etmesi	73
3.2.3. Kur'ân'ı Sahabî Kavli ile Tefsir Etmesi	75
3.2.4. Kur'ân'ı Tâbiîn Kavliyle Tefsir Etmesi	76
3.2.5. Tefsirinde İsrâiliyat Konusunda Tutumu	77
3.3. İBN CÜZEY'İN KISSALARI TEFSİR EDERKEN RİVAYET TEFSİRİ METODLARINI KULLANMASI	80
3.3.1. Dil Bilgisi ve Şiirden Delil Getirmesi	81
3.3.2. Kıraat Farklılıklarını Bildirmesi	82
3.3.3. Nâsih-Mensûh Ayetler Hakkında Bilgi Vermesi	84
3.3.4. Sebeb-i Nüzûle Yer Vermesi	85
3.3.5. Kıssalarda Fıkıh	86
3.3.6. Kıssalarda Akâid	87
3.3.7. Kıssalarda Tasavvuf	88
3.3.8. Başka Müfessirlerin ve Hocalarının Görüşlerine Yer vermesi	89
3.3.9. Rivayetler Arasında Tercih Yapması	91
3.3.10. Kelimelerin İlk Geçtiği Yere Yönlendirmesi	92
3.3.11. Kıssalarda Nükteler/Aklî Çıkarımlar	93
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
b.	İbn
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	Yayına Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İFAV.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
KURAMER.	Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları
s.	Sayfa/Sayfalar
s.a.s.	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
ty.	Tarih yok
ö.	Ölüm tarihi
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi, Konusu ve Amacı

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'i insanlara hidayet rehberi olarak göndermiş, insanın yaratıcısı olması hasebiyle, ihtiyacı olan şeyleri yine insanın anlayacağı üslupla beyan etmiştir.

Kur'ân kıssaları, hacim itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'in önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Bu kıssaların büyük bir kısmını ise peygamber kıssaları oluşturmaktadır. Peygamber kıssalarının yanı sıra Kur'ân'da; asr-ı saadette yaşanan kıssalar, peygamber olma ihtimali olan kimselerin kıssaları, önemli kişi ve grupların kıssaları, gaybî kıssalar mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşanan olaylar ile cennet cehennem gibi gaybî konuların işlendiği ayetler de kıssa kategorisine alındığında kıssalar neredeyse Kur'ân'ın yarısına tekabül etmektedir. Bu itibarla, kıssaların incelenmesi önemli bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca kıssaların muhataplara mesajı canlı örneklerle vermesi, ulaştırılmak istenen mesajı kolay anlamasını sağlamaktadır. Söz gelimi Kamer suresinde peygamber kıssaları anlatıldıktan sonra, her birinin devamında "Andolsun biz, Kur'ânı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?"¹ buyrulmakta, kıssalardaki mesajların diğer mesajlara göre daha anlaşılır olduğuna dikkat çekilmektedir.² Kıssalar, geçmişin tecrübelerini aktararak, adeta günümüze ışık tutmaktadır. İnsanın fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının ilk insandan beri genel itibarıyla pek değişiklik göstermemesine paralel olarak, kıssalardaki hususlar da insanlığın ortak psikolojik ve sosyolojik durumuna, sadra şifa mesajlar sunmakta ve rehberliğini icra etmektedir. "Kıssanın geçtiği dönemde olanlardan o dönemde yaşayan insanlar sorumlu olmakla birlikte, benzer hataların işlenmesi durumunda

¹ Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

aynı sonuçların doğacağıın akıldan uzak tutulmaması gerektiği anlaşılır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, kıssalar her asırda ayrı bir önem taşımaktadır.”³

Endülüs ulemasının son halkalarından İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî (741/1340), *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl* adlı eserinde, Fâtiha suresinden Nâs suresine kadar tüm sureleri muhtasar bir üslupla tefsir etmiştir. Bu eser, muhtasar olmasının yanı sıra, çok yönlü bir âlim olması sebebiyle, müellifin ilmî birikimi hakkında fikir edinmeye katkı sağlayacak niteliktedir. Sakimiyle sahihiyle kıssalar konusundaki rivayetler asırlarca aktarılagelmiştir. İbn Cüzey kıssalar konusunda bazı müfessirlerin sahih olan-olmayan tüm rivayetleri aktardığını, hatta bazılarının peygamberlik makamına uygun olmayan hikayeleri anlattığını ifade etmiştir. Kendisinin bu konuda tefsir kitaplarının üzerinde durduğu ve sahih rivayetlerden bahsedeceğini belirtmiştir. Kur’ân kıssalarıyla ilgili isrâîli bilgileri mümkün olduğunca az kullanacağını ifade eden İbn Cüzey’in, bu yöntemi uygulamada ne kadar başarılı olduğu, kıssaları tefsir etme metodu incelendiğinde ortaya çıkacaktır. Ülkemizdeki akademik çalışmaların kaydedildiği İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) veri tabanlarında yaptığımız araştırmada, İbn Cüzey’in Teshîl adlı tefsiriyle alakalı; dil özellikleri, meâni ilmi açısından incelenmesi, nahiv konularıyla ilgili görüşleri, kıraat, müşkilü’l-Kur’ân, mukaddimesinde ulûmu’l-Kur’ân, tefsirde Kur’ân ilimleri konularının incelendiği görülmüştür. Ancak İbn Cüzey’in Kur’ân kıssalarını tefsir etme metoduyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu alandaki akademik boşluğun doldurulması adına, İbn Cüzey’in Teshîl adlı tefsirinde Kur’ân kıssaları konusu incelenecektir.

² İdris Şengül, **Kur’ân Kıssalarının Tarihi Değeri** (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 19.

³ Remzi Kaya, “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** XI/2 (2002), 35.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız girişten sonra üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de; İbn Cüzey'in yaşadığı dönem ve coğrafya, hayatı, ilmî kişiliği, Teshîl'in özellikleri, metodu, mukaddimesi ve kaynakları ana hatlarıyla incelenecektir.

İkinci Bölüm'de "Kıssa" ve ona benzeyen "nebe", "haber", "mesel", "zikir", "hadîs" kavramları ve Kur'ân'da kullanımları, son dönem kıssa çalışmalarında gündeme gelen "esâtîru'l-evvelîn" ifadesi ve Kur'ân'da kullanımı, Kur'ân'da kıssa çeşitleri, Kur'ân kıssalarının özellikleri, Kur'ân kıssalarında edebî üslup, Kur'ân kıssalarında gayeler, Kur'ân kıssalarında tarihi gerçeklik zarureti konuları, araştırılarak örneklerle ve maddeler halinde açıklanacaktır.

Çalışmamızın ana bölümünü oluşturan Üçüncü Bölüm'de öncelikle İbn Cüzey'in Kur'ân kıssalarına genel bakışı; mukaddimesinde kıssaları değerlendirmesi, kıssaları tanımlaması ve kıssalardaki hikmetler, kıssaların gayeleri, kıssaların önemi ve tefsir ederken dikkat edilecek hususlar açıklanacaktır. İbn Cüzey'in kıssaları tefsir ederken kullandığı rivayet ve dirayet yöntemleri alt başlıklarla örneklendirilerek incelenecektir. Araştırmamız sonuç ve kaynakça ile sona erecektir.

Araştırmamızın genelinde, nitel veri toplama yöntemlerinden dökümantasyon kullanılmış, literatür taraması sonucu elde edilen bilgiler analiz ve örnekleme yöntemiyle ortaya konmuştur. Ayrıca birçok başlıkta analiz edilen bilgiler sistemli olması amacıyla maddeler halinde verilmiştir.

Çalışmamızda ayetlerin mealinde Diyanet İşleri Başkanlığı (Kur'an Yolu Meali-Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş - 10. Baskı – Ankara 2018) mealı kullanılmıştır. Kıssa, nebe, haber, mesel, zikir, hadîs kelimelerinin Kur'ân'da kullanımlarıyla ilgili, Muhammed Fuâd Abdalbâkî'nin el-Mu'cemü'l-Müfehres lî Elfâzı'l-Kur'ân isimli eserinin erişime açıldığı <https://www.kuranmeali.com/indir/MucemulMufehres.pdf> sitesine başvurulmuştur.

İbn Cüzey, Teshîl ve Kur'ân Kıssaları ile İlgili Yapılan Çalışmalar

İbn Cüzey, Teshîl ve Kur'ân kıssaları ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Aşağıda bunlarla alakalı ülkemizde yapılan bazı kayda değer çalışmalardan ve Zübeyrî'nin araştırmasından söz edeceğiz:

1. Ali Muhammed Zübeyrî'nin, yüksek lisans tezi olarak hazırladığı daha sonra kitap olarak bastırılan İbn Cüzey ve Menhecühû fi't-Tefsîr isimli çalışmasıdır. Çalışmasını iki bölümden oluşturan araştırmacı birinci bölümde İbn Cüzey'in Dönemi, Hayatı ve Eserleri hakkında çok geniş bilgiler aktarmıştır. İkinci bölümde İbn Cüzey'in tefsirinde kullandığı metodları ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. 1041 sayfaya ulaşan Zübeyrî'nin bu çalışması, öneriler ve kaynakça ile sona ermektedir. Eser İbn Cüzey'le ilgili çok geniş bilgiler ihtiva etmesi cihetiyle İbn Cüzey hakkında yapılan önemli bir çalışmadır.
2. Nurullah Denizer'in Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa Özel danışmanlığında yaptığı, *İbn Cüzey'in et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl Adlı Eserinde Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı* (2009, XII+118) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezini üç bölümden oluşturan araştırmacı birinci bölümde, Rivayete Dayalı Kur'ân İlimleri'ni, ikinci bölümde Anlamaya Yönelik Kur'ân İlimleri'ni, üçüncü bölümde ise Dil ve Edebiyat ile İlgili Kur'ân İlimleri'ni incelemiştir. Araştırmacı İbn Cüzey'in kıssalarla ilgili görüşlerini, "Kur'ân Kıssaları (Kasasü'l-Kur'ân)" başlığı altında 91-97. sayfalarda ele almıştır. Çalışma Sonuç ve Bibliyografya ile sona ermektedir.
3. Tahsin Peker'in Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Muhammed Aydın danışmanlığında yaptığı, *Klasik Dönem Tefsir Mukaddimelerinde Ulûmu'l-Kur'ân (Kurtubî ve İbn Cüzey Örneği)* (Şubat 2010, XI+155) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezini üç

bölümden oluşturan araştırmacı birinci bölümde, Ulûmu'1-Kur'ân ve Mukaddime Geleneği, ikinci bölümde Bazı Klasik Dönem Tefsir Mukaddimelerinde Ele Alınan Ulûmu'1-Kur'ân Konuları, üçüncü bölümde ise Kurtubî ve İbn Cüzeyy'in Tefsirlerinin Mukaddimelerinde Ulûmû'l-Kur'ân konularını incelemiştir. Araştırmacı İbn Cüzey'in kıssalar ile ilgili görüşlerini "Kur'ân-ı Kerîm ile İlgili İlimler" başlığı altında, 115. sayfada ele almıştır. Çalışma Sonuç, Kaynakça ve Özgeçmiş ile sona ermektedir.

4. Şerife Özdemir'in Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yrd. Doç. Dr. Muhittin Akgül danışmanlığında yaptığı, *Elmalılı Hamdi Yazır'ın Kıssaları Tahlili* (Haziran 2007, XI+100) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezini üç bölümden oluşturan araştırmacı birinci bölümde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve eserlerini incelemiştir. İkinci bölümde Kasasu'l Kur'ân İlmi ile ilgili geniş bilgiler vermiştir. Üçüncü bölümde ise Elmalılı'nın kıssalara yaklaşımını, Elmalılı'nın Kasasu'l Kur'ân ilmîne ait görüşleri ve Elmalılı'nın kıssaları tefsirdeki üslubu başlıkları altında ayrıntılı biçimde incelemiştir. Araştırma sonuç, kaynakça ve öz geçmiş ile sona ermektedir.
5. Kevser Kasaboğlu'nun Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hasan Keskin danışmanlığında yaptığı, *Tefhîmu'l Kur'ân'da Kur'ân Kıssaları* (Sivas 2019, IX+153) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezini beş bölümden oluşturan araştırmacı ilk bölümde Mevdûdî'nin hayatı, ilmî, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. İkinci bölümde Tefhîmu'l Kur'ân'ın tefsir geleneği içerisindeki yeri ve genel özelliklerini incelemiştir. Üçüncü bölümde Kur'ân Kıssaları başlığı altında kıssa kavramı, Kur'ân kıssalarının çeşitleri, Kur'ân kıssalarının özellikleri, Kur'ân kıssalarının gayeleri ve Kur'ân'da yer alan kıssalar hakkında bilgi vermiştir. Dördüncü bölümde Tefhîmu'l Kur'ân'da kıssaların ele alınışını ayrıntılı biçimde alt başlıklar halinde irdelenmiştir. Beşinci bölümde Tefhîmu'l Kur'ân'da

Yûsuf (a.s.) kıssası ve Ashab-ı Kehf kıssasının incelenmesi başlıkları altında Mevdûdî'nin kıssaları ele alışını değerlendirmiştir. Çalışma sonuç, kaynakça ve araştırmacının öz geçmişi ile sona ermektedir.

6. Osman Kocal'ın, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Recep Demir danışmanlığında yaptığı, *İbn Âşûr'un Kur'ân Kıssalarına Bakışı (Hz. Yûsuf Örneği)* (Samsun 2020, X+94) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezini üç bölümden oluşturan araştırmacı birinci bölümde İbn Âşûr'un hayatı, ilmî kişiliği ve yaşadığı dönemin panoraması başlığı altında müellif hakkında geniş bilgi vermiştir. İkinci bölümde kıssalarla ilgili temel kavramlar ve İbn Âşûr'un kıssalara bakışını incelemiştir. Üçüncü bölümde ise İbn Âşûr'un Yûsuf Suresi tefsirini değerlendirmiştir. Araştırma sonuç, kaynakça ve öz geçmişi ile sona ermektedir.
7. Mehmet Halil Üzümcü'nün Mardin Artuklu Üniverstesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Akbaş danışmanlığında yaptığı, *İbn Atiyye'nin el-Muharrerü'l-Vecîz Adlı Tefsirinde Peygamber Kıssalarını Yorumlama Metodu* (Mardin 2021, XI+133) başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezini iki bölümden oluşturan araştırmacı birinci bölümde İbn Atiyye el-Endelüsî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermiştir. İkinci bölümde ise İbn Atiyye'nin peygamber kıssalarını yorumlama metodu ana başlığı altında kıssa kavramı, Kur'ân'da kıssa kavramı ile ilişkili kavramlar, peygamber kıssalarının mahiyeti ve tasnifi, İbn Atiyye'nin tefsirinde peygamber kıssaları ve tartışmalı konular, İbn Atiyye'nin peygamber kıssalarını yorumlama yöntemi konularını incelemiştir. Araştırma sonuç ve kaynakça ile sona ermektedir.

Yukarıdaki çalışmaların yanı sıra İbn Cüzey, Teshîl ve Kur'ân kıssaları hakkında şu çalışmalar da mevcuttur:

1. Yousif Khudhair'in İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Necmettin Gökür danışmanlığında yaptığı *Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî Adlı Tefsirinde Kur'ân Kıssalarını Yorumlama Metodu* (İstanbul 2015, X+86) başlıklı yüksek lisans tezidir.
2. Hanefî Şola'nın Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yrd. Doç. Dr. Sami Kılınçlı danışmanlığında yaptığı *Tefsîrü'l-Menâr Örneğinde Kur'ân Kıssalarına Yeni Yaklaşımlar* (Adana 2015, X+161) başlıklı yüksek lisans tezidir.
3. Bayram Kara'nın, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Muhammed İsa Yüksek danışmanlığında yaptığı *Muhammed Tahir bin Âşûr'un Kıssalara Yaklaşımı – Yûsuf Suresi Örneği* (İstanbul 2020) başlıklı yüksek lisans tezidir.
4. Muhammed Cemal Turan'ın, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Murat Kaya danışmanlığında yaptığı *Tefsir-i Mukâtil'de Peygamber Kıssalarının Tefsir Ediliş Yöntemi* (İstanbul 2020, X+167) başlıklı yüksek lisans tezidir.
5. Mehmet Bağış'ın, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan, *İbn Cüzey'in et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl Adlı Tefsiri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Konuları* adlı makalesidir. (Cilt:IX, Sayı:19, 2018/1, s.7-26) Araştırmacı, makalesinin 14. ve 15. sayfalarında “İbn Cüzey'in Mukaddimesinde Kur'an İlimleri” başlığı altında “Kasasü'l-Kur'ân” konusunu ele almıştır.

Araştırmamızla ilgili istifade ettiğimiz kitaplar şunlardır: İdris Şengül'ün “Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri”, Şehmus Demir'in “Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik”, Muhsin Demirci'nin “Tefsir Usulü”, İsmail Cerrahoğlu'nun “Tefsir Usulü”, Seyyid Kutub'un “et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân, Zübeyrî'nin “İbn Cüzey ve Menhecühû fi't-Tefsîr”, Râgıb el-İsfahânî'nin “Müfredâtü Elfâzı'l-

Kur'ân", Celaleddîn es-Suyûti'nin "el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân", Nûreddîn Itr'ın "Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm", Mennâ' el-Kattân'ın "Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân".

Araştırmamızda şu makalelerden istifade ettik: İdris Şengül'ün "Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri", Ali Sayı'nın "Kur'ân'da Kıssa Kavramı Üzerine", Suat Yıldırım'ın "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar".

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBN CÜZEY ve et-TESHÎL li UL'ÛMÎ'T-TENZÎL

1.1. İBN CÜZEY

1.1.1. İbn Cüzey'in Yaşadığı Dönem ve Coğrafyanın Genel Durumu

İnsan(lık) sabit, durağan değildir. Hz. Adem'den (a.s.) günümüze insan(lık) ya ilerleme kaydetmiş ya da değişime uğramıştır. Her kişi veya grubun yaşadığı dönem ve şartlar, yapılan icraatlara doğrudan veya dolaylı olarak etki etmiştir. Bir kimse hakkında araştırma yaparken yaşadığı dönem hakkında bilgi edinmek, o kişinin hayatına daha bütüncül bakmayı sağlayacaktır. Binaenaleyh İbn Cüzey'in yaşadığı dönem ve coğrafya hakkında bilgi edinmek, müfessiri daha iyi tanıma imkanı sağlayacaktır. Ancak bu araştırma tarih veya coğrafya çalışması olmadığından, gerekli görülen bilgiler vermekle yetinilecektir.

1.1.1.1. İbn Cüzey'in Yaşadığı Dönem

İbn Cüzey, hicri yedinci asrın sonları ile sekizinci asrın ilk yarısında, Gırnata'da yaşamıştır. Yaşadığı dönemde Gırnata, Nasrîlerin yönetimindeydi.

Muvahhidlerin yenilgisiyle Endülüs'te birçok bölge Müslümanların elinden çıkmış, elde kalanlarda da otorite boşluğu oluşmuştu. Bu sırada bazı liderler merkezlerinde kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı. İbnü'l-Ahmer diye de bilinen Muhammed bin Yûsuf, Gırnata'yı ele geçirerek "emîrû'l-müslimîn" unvanı ve Gâlib-Billah lakabıyla biat alıp Nasrîler hanedanını kurmuştu (26 Ramazan 635 / 12 Mayıs 1238). 250 yıldan fazla hüküm süren Nasrîler Devleti, kurucusu İbnü'l-

Ahmer'e nispetle Benî Ahmer, başşehirine nispetle Gırnata Sultanlığı veya Gırnata Emirliği olarak da adlandırılmaktadır.⁴

Yöneticiler, halk üzerinde etkin konumdadır. Onların tasarrufları, halka doğrudan tesir eder. Sözgelimi ilmî çalışmalara önem veren ve destekleyen bir yöneticinin ülkesinde yaşamak, ilmi seven ve ilmî çalışmalarla meşgul olan kimse için fayda ve imkanlar sunacaktır. İbn Cüzey'in yaşadığı dönemde, sultanların geneli ilmî çalışmaları desteklemekteydi. Onun yaşadığı zamanda, Nasrîler yönetiminde altı sultan hüküm sürmüştür. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf (ö. 701/1302),⁵ II. Muhammed olarak bilinmektedir. İlimle meşguliyeti sebebiyle "Fakîh" lakabıyla anılan II. Muhammed, Hristiyanlara karşı önemli zaferler kazandı. Devletin teşkilatlanması, merkezi ve mahalli idarelerin tesisi, vergi işlerinin tanzimi onun döneminde gerçekleşti. Otuz yıl süren saltanatı süresince, denge siyasetiyle devletini başarılı bir biçimde yönetti.⁶ İbn Cüzey sekiz yaşına kadar bu sultanın döneminde yaşamıştır.

2. Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf (ö. 713/1314),⁷ III. Muhammed el-Mahlû' olarak tanınmaktadır. Saltanatının beşinci yılında kardeşi Ebü'l-Cüyûş Nasr tarafından tahtından indirildi. İmar işlerine büyük önem verirdi. En meşhur eseri Elhamra Saray Mescidi'dir.⁸

3. Nasr bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf (ö.722/1322),⁹ Ebü'l-Cüyûş olarak anılmaktadır. Kastilya krallığına vergi vermeyi kabul edince isyan çıktı, tahtından indirildi.¹⁰

⁴ Yiğit, İsmail, "Nasriler", **DİA** (İstanbul, 2006), XXXII/32/420.

⁵ Zübeyrî, Ali Muhammed, **İbn Cüzey** (Dımaşk, 1987), 54.

⁶ Yiğit, İsmail, "Nasriler", XXXII/420.

⁷ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 55.

⁸ Yiğit, İsmail, "Nasriler", XXXII/420.

⁹ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 55.

¹⁰ Yiğit, İsmail, "Nasriler", XXXII/421.

4. Ebû'l-Velîd İsmail bin Ferac bin İsmail bin Yûsuf (ö. 725/1325),¹¹

I. İsmail olarak bilinmektedir. On iki yıllık saltanatında ülkede istikrarı yeniden sağladı. Hristiyanları ağır hezimetle uğrattı ve ellerindeki bazı merkezleri geri aldı. Suikast sonucu öldürüldü.¹²

5. Muhammed bin İsmail bin Ferac (ö. 733/1333),¹³ IV. Muhammed olarak tanınmaktadır. Haçlı Seferi ile karşı karşıya geldi ve bazı kaleleri kaybetti. Merînîlerle iş birliği yaparak Cebelitârik'ı Hristiyanlardan geri aldı. Aynı yıl bir suikastla öldürüldü.¹⁴

6. Ebû'l-Haccâc Yûsuf bin İsmail bin Ferac (ö. 755/1354),¹⁵ Ebû'l-Haccâc I. Yûsuf el-Müeyyed-Billâh olarak bilinmektedir. Yirmi bir yıl süren hükümdarlığı boyunca Hristiyanlarla mücadele etti. I. Yûsuf, ülkesinin imarına önem verdi. Elhamra Sarayı'na ilaveler yaptırdı. İlmî ve edebî çalışmaları destekledi.¹⁶

İbn Cüzey döneminde, iç olayların karışıklığıyla beraber dışarıdakilerle de sıcak savaşlar devam etmekteydi. Hicri yedinci asrın ilk yarısında Endülüs'ün büyük başkentleri düşmüş, sınırları iyice küçülmüştü. Gırnata (Küçük Endülüs) için alışma ve güçlenme zamanıydı. İlmî ve edebî açıdan hicri yedinci ve sekizinci yüzyıllar karşılaştırıldığında, hicri yedinci asırda çok sayıda, büyük âlim görülmektedir. Onlardan bir kısmı Hristiyanlarla yapılan savaşlara katılmış, bir kısmı da doğuya hicret etmiştir. Hicri VIII. asrın ilk yarısına gelindiğinde âlimler görkemli, asil bir yaşam sürüyorlardı. Nadir durumlar haricinde bu dönemde, hicri VII. asırdaki gibi âlimler savaşa katılmıyordu.¹⁷ İşte bu nadir âlimlerden biri de İbn Cüzey idi. Aşağıda bahsedileceği üzere o, savaşa katılmış ve şehit olmuştur.

¹¹ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 56.

¹² Yiğit, İsmail, "Nasriler", XXXII/421.

¹³ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 58.

¹⁴ Yiğit, İsmail, "Nasriler", XXXII/421.

¹⁵ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 59.

¹⁶ Yiğit, İsmail, "Nasriler", XXXII/421.

¹⁷ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 106-107.

“Aralarında II. Muhammed el-Fakîh (ö. 701/1302) gibi bizzat ilimle meşgul olanların da bulunduğu Gırnata sultanları, Muvahhidler’in yıkılış yıllarında âlimlerin Endülüs’ten ayrılması yüzünden güç kaybeden ilmi ve edebiyatı desteklemeye çalıştılar; meşhur âlim ve edipleri vezirlik ve kâtiplik görevlerine getirdiler. İlmî hareket VIII. (XIV.) yüzyılın ortalarından itibaren büyük gelişme gösterdi. I. Yûsuf’un (ö. 755/1354), 750’de (1349) Gırnata’da Endülüs’teki ilk medrese olduğu kabul edilen bir medrese yaptırmasına kadar, dinî ilimler camilerde okutuluyordu. Bu medreseyi diğerleri takip etti; buralarda tıp, kimya, felsefe ve astroloji okutuluyordu.”¹⁸

Nasrî toplumunun çoğunluğunu Arap, Berberî ve müvelledûn (İslamiyet’i kabul eden ilk İspanyolların çocukları) Müslümanlar oluşturuyordu. Sultanlar, haftada iki defa düzenledikleri istişare meclisinde, âlimleri de bulundururdu. Âlim, şair ve edipler zaman zaman vezirlik makamına getirilebiliyordu.¹⁹

1.1.1.2. İbn Cüzey’in Yaşadığı Coğrafya ve Kültürel Hayat

Yaşamış olduğu dönem kadar, hayatını devam ettirdiği coğrafya da insan üzerinde önemli etkiye sahiptir. Sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda, yaşanan coğrafyanın insan karakteri üzerinde ne denli etki ettiği ortaya konmaktadır. İbn Cüzey’in yaşadığı dönemde Nasrîler’e başkentlik yapmış olan ve Endülüs’te en uzun süre Müslümanların yaşadığı şehir olan Gırnata hakkında bilgi edinmek, İbn Cüzey’in hayatına daha isabetli bakılmasını sağlayacaktır.

İslami kaynaklara göre, miladi X. yüzyılın ikinci yarısında Gırnata deyince akla ilk Sebike tepesinde inşa edilen Elhamra Kalesi geliyordu. Kalenin dış tarafında da bir Yahudi mahallesi vardı. Gırnata, Zîriler döneminde şehirleşmeye başladı ve Zîri sultanı Bâdîs’in (ö. 755/1354) dönemi, yıldızının en fazla parladığı dönem oldu. Bu dönemde yapılan icraatlarla tam bir Endülüs şehri görünümünü aldıysa da

¹⁸ İsmail Yiğit, “Nasrîler”, 32/422.

Kurtuba ve İşbîliye kadar sosyal ve kültürel yönden canlılık oluğunu söylemek mümkün değildir.²⁰

Bâdîs'in (ö. 755/1354) vezirlerinden Müemmel, şhrin görüntüsü için önemli çalışmalar yaptı; şenil ırmağının sağ kıyısını ağaçlandırıp kendi adını verdiği Havru Müevvel mesiresini yaptırdı. Bu ağaçlar VI. (XII.) yüzyılda birçok şaire ilham kaynağı olacak hale geldi. Zîri sultanlarının sonuncusu olan Abdullah döneminde, sulama şebekeleri genişletilmiş, bahçelerin sayıları artırılmıştır.²¹

Nasrîler döneminde Gırnata'nın nüfusu iyice artmış ve yeni mahalleler kurulmuştu. Gırnata'nın en önemli bölümünü, Nasrîler döneminin başlangıcında askeri maksatlarla kullanılan ancak VII. (XIII.) ve VIII. (XIV.) yüzyıllarda yapılan değişikliklerle saltanat şhrine dönüştürülen Elhamra oluşturuyordu.²²

Gırnata'nın Nasrîler döneminde öne çıkan bir özelliği de şhrin etrafının bahçe ve çiftliklerle çevrili olmasıydı. Bu bahçe ve çiftlikler şhrin etrafında adeta gerdan izlenimi veriyordu. Bunlar 1492'de yapılan göç ve sürgünler sebebiyle viraneye dönmüş olsalar da şehir, sonraki zamanlarda da yabancı seyyahların beğenisini kazanmaya devam etti.²³

Askerler, sivil idareciler ve nüfuzlu aileler özel zümre, geri kalanlar da genel zümreyi oluşturuyordu. Daha çok özel zümrenin konuştuğu fasih Arapça, genel kesimin konuştuğu Arapça-Berberi Lehçeleri-Latince karışımı melez dil ve yerli halkın dili olan Latince konuşulmaktaydı. VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren Nasrî yöneticiler İslam kültürünü muhafaza için fasih Arapçayı hâkim kılmaya gayret etti. Bunun sonucunda neredeyse halkın tamamı Arapçayı kullanır hale geldi.²⁴

¹⁹ İsmail Yiğit, "Nasrîler", 32/423.

²⁰ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", **DİA** (İstanbul, 1996), XIV/53.

²¹ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/54.

²² Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/54.

²³ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/55.

²⁴ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/55.

Gırnata'da erkekler sarık kullanmazdı. Genelde âlimler ve yaşlılar sarık kullanıyordu. Yabancı seyyahların ifadelerine göre Gırnatalılar gerek ev temizliği gerekse eşyalarının temizliğine önem verirlerdi. Ramazan ve Kurban Bayramı dışında Âşûrâ ve Mevlid de bayram gibi kutlanırdı. Bu kutlamalar camiler, zaviyeler, ribatlarda olduğu gibi Elhamra Sarayı'nda da gerçekleştirilirdi.²⁵

Ülkede sürekli dış tehdit olduğu için askeri eğitime önem verilirdi. İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374) ilkokul seviyesindeki çocuklara, Kur'ân-ı Kerîm'in yanında silah kullanma ve savaş tekniklerinin de öğretildiğini nakletmektedir. Bunun yanı sıra, şehrin bazı meydanlarında halk sürekli askeri eğitimden geçirilir ve savaş oyunları sergilenirdi.²⁶

1.1.1.2.1. Gırnata'da İlmî Hayat

Gırnata önce küçük bir yer iken Zîriler dönemindeki şehirleşmenin de etkisiyle Endülüs'teki diğer yerlerden gelen göçler sebebiyle nüfusunda önemli artış görülmüştür. Şehirdeki nüfusun artmasıyla ekonomik ve kültürel gelişmelerin yanı sıra, ilmî faaliyetler de ilerlemiştir. Adıgüzel'in de ifade ettiği gibi, özellikle İlbîre ve diğer şehirlerden gelen göçlerle hicri V. asırda Gırnata'da ilmî faaliyetler dönemi, henüz teşekkül aşamasındadır.²⁷ Gırnata'nın Endülüs'teki ilim şehirlerinden biri olduğuna dair kanıtlar VI. (XII.) asrın ilk yarısında vefat eden ilim adamlarının buraya yaptıkları yolculuklardır. VI. (XII.) yüzyıldan itibaren Gırnata öğrenci çeken ilim merkezi olmaya başlamıştır.²⁸ İbn Cüzey'in hicri VII. (XIII) asrın sonlarıyla hicri VIII. (XIV) asrın ilk yarısında yaşadığı göz önünde bulundurulursa, onun zamanında şehirde kökleşmiş bir ilmî geleneğin var olduğu görülmektedir.

²⁵ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/55.

²⁶ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/55.

²⁷ Ersin Adıgüzel, "Endülüs'te Bir İlim ve Kültür Şehrinin Doğuşu: Gırnata Örneği", **İslam Araştırmaları Dergisi** 42 (2019), 36-38.

²⁸ Adıgüzel, "Endülüs'te Bir İlim ve Kültür Şehrinin Doğuşu", 48-49.

Endülüs'teki ilmî geleneğe göre, Kur'ân tilavetinde ilk olarak Nâfi' (ö. 169/785) kıraatinin Verş (ö. 197/812) rivayeti okutuluyordu. Kur'ân baştan sona okunduktan sonra, yedi kıraatten kalan diğer rivayetlere geçiliyordu.²⁹ Nasrîler döneminde fikri hayat üzerinde Mâlikîliğin etkisi önceki dönemlerde olduğu gibi devam ediyordu. Nasrîler, Gırnata'daki ilmî faaliyetleri önemli ölçüde destekliyordu. Sultanların çoğu ilme düşkün olduğundan, devlet görevlerine bilgili kültürlü kişileri atıyorlardı. Nasrîler döneminde tasavvufî düşüncenin etkisi de iyice artmış, birçok zâviye yapılmıştı.³⁰ Endülüste âbid ve zâhidlerin sayısı çok fazlaydı. Ancak bu âbid ve zâhidler, tembellik etmez, çalışıyorlardı. Makarrî'nin (ö. 1041/1632) ifadesine göre, özü olanlar dışında dilencilik yapan kimse yoktu.³¹

1.1.2. İbn Cüzey'in Hayatı

Asıl adı Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Yahya bin Abdurrahman bin Cüzey el-Kelbî, künyesi ise Ebû'l-Kasımdır.³² Talebesi Hadramî ve oğlu Abdullah'ın talebelerinden birisi olan Mücarî'nin (v. 862/1458) rivayetlerine göre 19 Rebülevvel 693 (17 Şubat 1294) tarihinde doğmuştur. Makarrî (v. 1041/1632) aynı yılın 9 Rebülâhir'inde doğduğunu (9 Mart) söylemektedir.³³

Yemen asıllı Benî Kelb kabilesine mensup olan dedesinin künyesi Cüzey'e nispetle, İbn Cüzey olarak anılmıştır. Endülüs'ün ilk fethedildiği dönemde dedeleri,

²⁹ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 186.

³⁰ Özdemir, Mehmet, "Gırnata", XIV/56.

³¹ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 79.

³² İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî, **el-İhâta fî ahhâri (târîhi) Gırnata** (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.), s.10; el-Askalânî, İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine**, thk. Muhammed Abdulmuîd Dân (Hindistan: Meclîsü Dâiretü el-Mearîfî'l-Osmâniyye, 1972); Ebü'l-Abbâs Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed Akî es-Sanhâcî el-Mesûfî et-Tinbüktî, **Neylü'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc**, thk. Dr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme (Lübnan: Daru'l-Kâtib, 2000), s.398; el-Makarrî, Şehâbeddîn Ahmed bin Muhammed el-Makarrî et-Tilimsânî, **Nefhu't-tîb min gusni'l-Endülüs er-ratûb**, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1997), s.514; Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-mü'ellifîn** (Beyrut: Mektebetü'l-Mesnâ, 2010), s.11.

³³ Ahmet Özel, "İbn Cüzey", **DİA** (İstanbul: 1999), XIX/406.

Gırnata'nın güneybatısındaki Velme'ye yerleşmişlerdir. Dedelerinden Yahya ve Abdurrahman, Ceyyân'da emirlik yapmıştır.³⁴

Zübeyrî, İbn Cüzey'in soyunun Benî Adî'ye dayandığını iddia etmekte ve bu görüşüne deliller getirmektedir. Delillerini sunduktan sonra devamında şöyle söylemektedir: “Dr. Ebû Rîşe, Kelbîlerin soyunun Benî Cüheyne'ye dayandığını iddia etmekte ancak buna delil getirmemektedir.”³⁵

İbn Cüzey hakkında kaynaklarda şu şöyle bahsedilmektedir: Asil ve tanınmış Gırnata ehliydendi. Kendini ilme verme, inceleme, kaydetme, yazıya geçirme konularında örnek teşkil eden biriydi. Fakih, hafız ve müderristi. Arapça, fıkıh, usûl, kıraat, hadis, edep ilimlerine, özellikle tefsir ilmîne vâkıftı. Rivayetleri ezbere bilir, kitapları biriktirirdi. Sultanlarınkine benzer kütüphanesi vardı. Meclisi güzel, hoş sohbet, dersleri zevkle dinlenen, itikadı düzgün biriydi. Genç yaşında beldesinin en büyük camisine hatip oldu. Faziletli biri olduğuna ittifak edildi. Soyunun asaletini devam ettirdi.”³⁶

İbn Cüzey döneminin önemli birçok hocasından farklı alanlarda dersler almış, çok sayıda eser kaleme almıştır. Yetiştirdiği öğrencilerin bazıları devletin önemli kademelerinde görev almışlardır. Tarîf savaşında insanları savaşa teşvik etmiş, kendisi de bu savaşa katılıp şehit olmuştur.³⁷

İbn Cüzey'in, Gırnata'nın en büyük camisinde hatiplik yapmasına rağmen Tarîf savaşına bizzat katılması, halkı savaş gününde teşvik etmesi, bu âlimin kendi söyledikleriyle icraatlarının uyum içerisinde olduğunu göstermektedir.

³⁴ Özel, “İbn Cüzey”, XIX/406; İbnü'l-Hatîb, **İhâta**, III/10-11.

³⁵ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 147.

³⁶ İbnü'l-Hatîb, **İhâta**, III/10-11; el-Makarrî, **Nefhu't-tîb**, V/514; İbn Ferhûn, **ed-Dîbâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-mezheb**, thk. Dr. Muhammed El-Ahmedî Ebû'n-Nûr (Kahire: Dâru't-Türâs, 2011), II/274; el-Askalânî, **ed-Dürerü'l-kâmine**, V/89; ed-Dâvûdî, **Tabakâtü'l-müfessirîn** (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), II/85.

³⁷ İbnü'l-Hatîb, **İhâta**, III/11-13; el-Makarrî, **Nefhu't-tîb**, V/514-516; İbn Ferhûn, **ed-Dîbâcü'l-müzheb**, II/274-276; el-Askalânî, **ed-Dürerü'l-kâmine**, V/89; ed-Dâvûdî, **Tabakâtü'l-müfessirîn**, II/85-87; Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-mü'ellifîn**, IX/11.

Peygamberimizin (s.a.v.) “İslam’ın zirvesi” olarak nitelediği cihattan geri durmamış, gerektiğinde savaşa katılmış ve şehitlik mertebesine ulaşmıştır. Yaşı henüz kırk sekiz olan İbn Cüzey, geride farklı İslam ilimleri dallarında birçok eser bırakmıştır.

Çocukları:

1. Ebû Bekir Ahmed İbn Cüzey (ö. 785/1384): Asıl adı Ahmed bin Muhammed bin Ahmed İbn Cüzey el-Kelbî’dir. Fakîh, kâtip, kadı, hatîp olduğu ifade edilmıştır. Babasından ve babasının hocalarından ilim öğrenmiştir. Onu, babası yetiştirmiştir. Gırnata’nın en büyük camisinde, Sultan Ebû’l-Velîd İsmail el-Mütegalib ve kardeşi Muhammed el-Ğani Billah zamanında imamlık yapmıştır. Kendi döneminde yaşayanlar onu sakin, sükunetli, üslubu güzel, ilim hizmetkârı, hüküm verirken adaletli, soy bakımından asaletli diye anlatmışlardır.³⁸ Fıkıh ve nahiv ile ilgili eserleri vardır. İyi bir şairdir.

2. Ebû Abdullah Muhammed İbn Cüzey (ö. 757/1356): Fakih, kâtip, edip olan Ebû Abdullah, Gırnata’da babasının yanında yetişmiştir. Babası İbn Cüzey, onun anlaması ve kolaylık olsun diye muhtasar kitaplar yazmıştır. Söz gelimi İbn Cüzey, *Takrîbü’l-Usûl* kitabının mukaddimesinde, bu eseri oğlu Ebû Abdullah için yazdığını zikretmiştir.³⁹

3. Kadı Ebû Muhammed Abdullah İbn Cüzey: Kadı ve edip olan Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Ahmed İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî, İbn Cüzey’in diğer oğludur. İbnü’l-Hatîb, onu sultanlar ve emirler arasında zikretmiştir. Buradan babası İbn Cüzey’in birden fazla evlilik yaptığı anlaşılmaktadır.⁴⁰ İbn Cüzey’in diğer çocuklarının değil de bu oğlunun sultanlar arasında zikredilmesi, onun annesinin sultanların soyundan olduğu düşüncesini hatıra getirmekte,

³⁸ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 158.

³⁹ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 160-161.

⁴⁰ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 165.

dolayısıyla İbn Cüzey'in birden fazla evlilik yapmış olma ihtimalini ortaya koymaktadır.

Gırnata yönetimini elinde tutan Nasrîlerin, en parlak döneminde yaşayan İbn Cüzey, Nasrîlerin Merînîlerle birlikte, Cebelitarık yakınlarındaki Tarîf'te, İspanyol ve Portekizlilerle yaptığı savaşta, 7 Cemâziyelevvel 741/29 Ekim 1340 yılında, pazartesi günü şehit olmuştur.⁴¹

1.1.3. İbn Cüzey'in İlmi Kişiliği

1.1.3.1. Öğrencileri

1. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374):⁴² İbn Cüzey ile ilgili en önemli kaynak olan *el- İhâta fi Ahbâri Gırnata* adlı eserin müellifidir. Hayatını oldukça hareketli geçiren İbnü'l-Hatîb, siyasette önemli bir şahsiyettir ve uzun süre vezirlik yapmıştır.⁴³ İbn Cüzey hakkında edindiğimiz en geniş ve en sahil bilgileri, öğrencisi olması hasebiyle İbnü'l-Hatîb'in aktardığını söylemek mümkündür.
2. İbnü'l-Hasan en-Nübâhî (ö.792/1390):⁴⁴ Gırnatalı fıkîh âlimi, edip ve tarihçidir.⁴⁵ Döneminde vezirlik yapmış ve siyasette etkin rol oynamıştır. Çeşitli alanlarda eserler kaleme almıştır.
3. Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Haşşab (ö. 774/1373).⁴⁶
4. Hadramî (ö. 749/1349).⁴⁷

⁴¹ Özel, "İbn Cüzey", XIX/406.

⁴² Özel, "İbn Cüzey", XIX/406.

⁴³ Nizamettin Parlak, Prof. Dr. Mehmet Özdemir danışmanlığında "Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in Siyâsî Kişiliği ve Tarihçiliği" adlı doktora tezi (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004) hazırlamıştır. Burada, İbn Hatîb hakkında geniş bilgi mevcuttur.

⁴⁴ Özel, "İbn Cüzey", XIX/406.

⁴⁵ Kılıç, Muharrem, "Nübâhî", **DİA** (İstanbul, 2007), XXXIII/278.

⁴⁶ Özel, "İbn Cüzey", XIX/406.

5. Abdulhak bin Atiyye (ö. 770/1368).⁴⁸

6. Ebû Abdullah eş-Şüddeyd (ö. 776/1374).⁴⁹

İbn Cüzey'in üç oğlunu da öğrencileri arasında zikretmek gerekmektedir. Bunlar hakkında yukarıda, ailesi bölümünde bilgi verilmiştir.

1.1.3.2. Hocaları

1. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî (ö. 708/1308): İbn Cüzey bu âlimden Arapça, fıkıh, hadis, Kur'ân dersleri almıştır.⁵⁰ Mukaddimesinde müfessir tabakalarından bahsederken, Endülüs tabakasını bu hocasıyla bitirmektedir. Ömrünü Kur'ân hizmetiyle geçirdiğini, Allah'ın ona geniş ilim ve kuvvetli anlayış verdiğini zikretmekte, hocasının araştırmacı ve ferasetli olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Tefsirinde zaman zaman hocasının görüşlerini zikretmektedir.⁵² *Teshîl*'de, en çok bu hocasını andığını söylemek mümkündür.
2. Ebû Abdullah İbnü'l-Kemmâd (ö. 712/1312):⁵³ Kıraat alanında meşhurdur.⁵⁴ İbn Cüzey, tefsirinde yer yer hocasından bilgi aktarmakta, Haşr suresinin sonunda hocasıyla yaşadığı hoş bir hatırasını nakletmektedir.⁵⁵
3. Ebû Abdullah İbn Rüseyd (ö. 721/1320):⁵⁶ Arap dili, tarih, kıraat alanlarında kendini yetiştirmiş, ancak daha çok muhaddisliğiyle tanınmıştır.⁵⁷ İbn Cüzey tefsirinde bu hocasından da nakilde bulunmuştur.⁵⁸

⁴⁷ Özel, "İbn Cüzey", XIX/406.

⁴⁸ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, 209.

⁴⁹ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, 211.

⁵⁰ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/514-515; ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II/85.

⁵¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* (Küveyt: Dâru'd-Diyâ, 2013), I/91.

⁵² İbn Cüzey, *Teshîl*, I/241.

⁵³ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/514-515.

⁵⁴ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, I/175.

⁵⁵ İbn Cüzey, *Teshîl*, IV/1520.

4. Ebû'l-Kâsım İbnü's-Şât (ö. 723/1322):⁵⁹ *Teshîl*'de, İbn Cüzey bu hocasından bahsetmemektedir. Rivayet ve isnat ilimleri alanında tanınmıştır.⁶⁰
5. Ebû Abdullah et-Tancâlî (ö. 724/1323).⁶¹
6. Ebû Abdillâh bin Bertal.⁶²
7. Ebû Muhammed İbnü'l-Müezzîn.⁶³
8. Ebû'l-Velîd Muhammed bin Ali el-Hadramî.⁶⁴
9. Ebû'l-Mecd İbnü'l-Ahvas.⁶⁵

1.1.3.3. Eserleri

1. *el-Kavânînü'l-Fıkhîyye fî Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikîyye ve't-Tenbîh Alâ Mezhebi's-Şâfi'îyye ve'l-Hanefîyye ve'l-Hanbelîyye*: Bu eser *Kavânînü'l-Ahkâmî's-Şer'îyye ve Mesâ'ili'l-Fürû'i'l-Fıkhîyye* diye de bilinmektedir. Mukayeseli bir fıkıh kitabı olan eser, girişte imanî konulara değinmiş, dört mezhebin görüşlerini naklettikten sonra Hasan Basrî (ö. 110/728), Abdullah bin Mübârek (ö. 181/797), İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714), Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884), Evzâî (ö. 157/774) ve başka âlimlerin görüşlerine yer vermiştir.⁶⁶

⁵⁶ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/514; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II/275; el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, V/89.

⁵⁷ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, I/178.

⁵⁸ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/536.

⁵⁹ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/515; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II/275; ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II/85.

⁶⁰ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, I/183.

⁶¹ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/515.

⁶² İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/514; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II/275; ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II/85.

⁶³ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11.

⁶⁴ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/514.

⁶⁵ İbnü'l-Hatîb, *İhâta*, III/11; el-Makarrî, *Nefhu't-tîb*, V/514; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II/275; el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, V/89.

⁶⁶ Özel, "İbn Cüzey", XIX/406.

2. *Takrîbü'l-Vüsûl ilâ İlmi'l-Üsûl*: Fıkıh usulü ile ilgili muhtasar bir eserdir.⁶⁷
3. *el-Envârü's-Seniyye fi'l-Kelimâti's-Sünniyye*: İbadetler, muamelât ve âdâba dair sahih hadislerin toplandığı muhtasar bir eserdir.⁶⁸
4. *en-Nürü'l-Mübîn fi Kavâidi Akâ'idi'd-Dîn*.
5. *ez-Zarûri fi İlmi'd-Dîn*.
6. *Tasfiyetü'l-Kulûb fi'l-Vüsûl ilâ Hazreti Allâmi'l-Ğuyûb*.
7. *el-Muhtasarü'l-Bâri fi Kirâ'ati Nâfi*.

Kaynaklarda geçen diğer eserleri:

1. *Vesîletü'l-Müslim fi Tezhîbi Sahîhi Müslim*.
2. *ed-Daavât ve'l-Ezkârü'l-Müstahrece min Sahîhi'l-Ahbâr*.
3. *Usûlü'l-Kurrâi's-Sitte Gayre Nâfi*.
4. *el-Fevâ'idü'l-Âmme fi Lahni'l-Âmme*.
5. *Fehrese*.

1.2. et-TESHÎL li ULÛMÎ'T-TENZÎL

1.2.1. Teshîl'in Özellikleri

İbn Cüzey, tefsirinde Kur'ân'ı baştan sona tefsir etmiştir. “*Teshîl*” adını verdiği eserinde, adından anlaşılacağı üzere tefsir okumak isteyenlere kolaylık olması kastıyla tefsirini oldukça kısa tutmuştur. Eserin mukaddimesinde Kur'ân'da birden fazla geçen kelimelerden alfabetik bir lügatçe oluşturmuş, yeri geldiğinde sözü uzatmamak amacıyla okuru buraya yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra tekrarlanan bazı ayetleri de ilk geçtiği yerde açıklamış, aynı veya benzer ayetlerde açıklama yaptığı yeri belirtmekle yetinmiştir.⁶⁹ Ayrıca ayetlerde geçen tüm kelimeleri tefsir

⁶⁷ Özel, “İbn Cüzey”, XIX/406.

⁶⁸ Özel, “İbn Cüzey”, XIX/406.

⁶⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1512.

etmediği gibi, bazı ayetlerin tefsirini hiç yapmamış, kendisinin önem atfettiği yerlerde, gerekli gördüğü miktar ve alanlarda açıklama yapmıştır.

Teshîl ayeti ayetle⁷⁰, hadisle⁷¹, sahabe kavliyle⁷², tâbiîn kavliyle⁷³ tefsir etmesi vb. yönlerden rivayet tefsirinin; yeri geldiğinde tercih yapması veya kendi görüşlerini ifade etmesi vb. yönlerinden de dirayet tefsirinin özelliklerini taşımaktadır. Mukaddimesinde bazı bilgileri, “gönlümün nebatı, fikrimin incelikleri” şeklinde ifade etmiş, bazı bilgilerin de hocalarından aldıkları veya satır aralarında garip kalan bilgiler olduğunu söylemiştir.⁷⁴

1.2.2. Teshîl’in Metodu

İbn Cüzey, ayetleri tefsir ederken konuyla ilgili hadis varsa hadisleri nakletmiş, hadisin senedini tam olarak zikretmemiş, ancak hadislerin sahabe râvilerini bazen zikretmiş bazen zikretmemiştir. Bazı hadislerde doğrudan “Resûlullah şöyle dedi” diyerek nakilde bulunmuştur.⁷⁵ Kimi hadislerin sahih olup olmadığını belirtirken⁷⁶ çoğu hadisin sıhhat derecesine değinmemiştir.⁷⁷ Sahih olarak nitelediği hadisler Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’de (ö. 261/875) geçen veya İmam Mâlik’in (ö. 179/795) el-Muvatta’ındaki hadislerden oluşmaktadır.⁷⁸

İbn Cüzey, akîdede Eş’arîliği benimsemiş, tefsirinde Ehli sünnet görüşlerine önem verip bu görüşlerin dışına çıkmamaya gayret etmiştir.⁷⁹ Mürcie gibi Ehli

⁷⁰ İbn Cüzey, *Teshîl*, II/722.

⁷¹ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/382.

⁷² İbn Cüzey, *Teshîl*, III/1320.

⁷³ İbn Cüzey, *Teshîl*, IV/1627.

⁷⁴ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/61.

⁷⁵ İbn Cüzey, *Teshîl*, II/643.

⁷⁶ İbn Cüzey, *Teshîl*, IV/1408.

⁷⁷ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/349, II/906, III/1150, IV/1533.

⁷⁸ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, I/306.

⁷⁹ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/214.

sünnet dışındaki mezheplerin de görüşlerine yer vermiş⁸⁰, Mu'tezile'nin görüşlerini zikredip yer yer delillerini çürütmüştür.⁸¹

Fıkıhta Mâlikiliği benimsemiş, ayetlerin tefsirinde fikhi konulara da değinmiştir. İmam Mâlik'ten (ö. 179/795) sonra en çok İmam Şâfi (ö.204/819)⁸² ve Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767)⁸³ görüşlerine yer vermiş, Ahmed bin Hanbel'in (ö. 242/855) görüşünü çok az zikretmiştir.⁸⁴ Birçok yerde sahabe⁸⁵ ve tâbiîn⁸⁶ de görüşlerine değinmiştir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki; İbn Cüzey fıkıh alanında donanımlı olmasına rağmen tefsirinde fikhî tahlilleri çok geniş tutmamış, eserini oldukça muhtasar kılma hedefinden şaşmamaya özen göstermiştir.⁸⁷

Mukaddimesinde tasavvufu Kur'ân'la alâkalı ilimlerden saymış, Kur'ân'da ilâhi marifetlerin, nefislerin riyazetinin, kalplerin aydınlanması ve temizlenmesinin, övülen ahlakı kazanma ve yerilen ahlaktan uzak durma hakkında ayetlerin bulunduğunu belirtmiştir. Kendisinin de tefsirinde mutasavvıfların sözlerine yer verdiğini ifade etmiş, onlardan bir kısmının bu işi güzel bir şekilde yaparak manaların derinliklerine ulaştıklarını, bir kısmının da bâtının derinliklerine dalarak Kur'ân'ı, Arap diline uygun olmayan manalar yüklediklerini ifade etmiştir.⁸⁸ Birçok ayette tasavvufî yorumlardan nakilde bulunmuştur.⁸⁹ Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklarda sûfi meşrep bir şahsiyet olup olmadığına dair açıklama yapılmamasına karşın, tefsirini oldukça muhtasar tutmaya çalışan İbn Cüzey'in, tasavvufî

⁸⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/202.

⁸¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/215.

⁸² İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1502.

⁸³ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/666.

⁸⁴ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 2/711.

⁸⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/291.

⁸⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/299.

⁸⁷ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, II/708.

⁸⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/77.

⁸⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, 1/257-323-344.

terminolojideki kelimelerde geniş açıklamalara yer vermesi, onun tasavvufa olan ilgisini gözler önüne sermektedir.⁹⁰

Lügat bilgisine önem vermiş, mukaddimesinin ikinci bölümünü Kur’ân’da çok geçen kelimelerin manasına ayırmıştır. Tefsirinde kelimelerin manalarını belirtmiş⁹¹ ancak bu bilgileri de kısa ve öz tutmaya gayret etmiştir. Nâdir yerlerde Arap şiirinden delil getirmiş,⁹² özellikle Ferrâ (ö. 207/822), Zeccâc (ö. 311/923), Sîbeveyhi’den (ö. 180/796) olmak üzere⁹³ birçok yerde nahvî bilgilere yer vermiştir.⁹⁴ Mukaddimesinde belâgate müstakil bir bölüm açmış⁹⁵ birçok ayette belâgat ilminden faydalanmıştır.⁹⁶

Mukaddimesinde nâsih-mensûh ile ilgili bir bölüm ayırmış ve neshin gerçekleştiği ayetleri burada zikretmiştir.⁹⁷ Bunun yanı sıra tefsir esnasında da yeri geldikçe nesh olup olmadığı hakkında bilgi vermiştir.⁹⁸ Sebeb-i nüzûle zaman zaman yer vermiştir.⁹⁹ Yine mukaddimesinde kıraatle ilgili müstakil bir bölüm açmış, tefsirini Nâfi‘ (ö. 169/785) kıraatine göre yazacağını ifade etmiştir.¹⁰⁰

1.2.3. Teshîl’in Mukaddimesi

Mukaddime, İslâm kitap telif geleneğinde eserlerin başındaki önsöz veya girişin adıdır.¹⁰¹ İbn Cüzey, tefsirinin başında iki bölümden oluşan mukaddime kaleme almış, birinci mukaddimedede faydalı konular ve külli kaideleri, ikinci

⁹⁰ Öztürk, Mustafa, “İbn Cüzey’in Tefsirinde Tasavvuf”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi** IV/11 (2003), 201.

⁹¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, 3/1356.

⁹² İbn Cüzey, **Teshîl**, 1/313.

⁹³ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, 2/651.

⁹⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, 2/927.

⁹⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, 1/105.

⁹⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, 1/408.

⁹⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/93.

⁹⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/558.

⁹⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/278.

¹⁰⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/99.

¹⁰¹ Durmuş, İsmail, “Mukaddime”, **DİA** (İstanbul, 2006), XXXI/115.

mukaddimedede ise Kur'ân'da birden fazla geçen kelimeleri zikretmiştir.¹⁰² Müellif önsöz ve iki mukaddimesinde bir yandan akademik yönden tefsirle ilgilenenlere eleştirel bakış açısı sunmuş, diğer yandan inancı gereği tefsir okumak isteyen sade okurlara, muhtasar bir tefsirin nasıl okunacağına dair rehberlik etmiştir. Bu mukaddimeler, bir tür tefsir okuma kılavuzu mesabesinde dir.¹⁰³

1.2.3.1. Birinci Mukaddime

İbn Cüzey mukaddimesinde Kur'ân ilminin faziletine vurgu yapmış,¹⁰⁴ tefsirinde şu dört amacı kastettiğini belirtmiştir:

1. İlimden birçok şeyi, hacmi küçük bir kitapta talep edenlere kolaylaştırmak, isteyenlere yaklaştırmak üzere toplamak. Kitabı önce geniş iken tashih ederek özet hale getirmiş, ifrat ve tefrite kaçmadan, Kur'ân ilimlerinden birçok ilavede bulunmuştur. Daha sonra ibarelerin îcâzına gayret etmiş, neredeyse ihtisarda aşırı giderek, uzunluk ve tekrarı terk etmiştir.

2. Kitapta nâdir bulunan acayip nükteler, garip faydaları zikretmiştir. Çünkü onlar, müellifin gönlünün nebatından, fikrinin neticelerindedir. Veya hocalarından aldıkları ya da satır aralarında garip kalmış, nâdir bulunan bilgilerdir.

3. Müşkilleri izah etmek veya problemleri çözmek, ibareyi güzelleştirmek, ihtimalleri yükseltmek, mücmeli beyan etmek.

4. Müfessirlerin sözlerini incelemek, onlardan doğru olanlarla yanlış olanları ayırt etmek ve tercih edilenle tercih edilmeyeni ayıklamak.¹⁰⁵

¹⁰² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/62.

¹⁰³ Sıddık Baysal, "İbn Cüzey'in Bazı Tefsir Eserlerindeki Üslup ve Usûl Sorunlarına Yaklaşımına İlişkin Bir Değerlendirme", **Dini Araştırmalar** XXI/54 (2018), 207.

¹⁰⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/60.

¹⁰⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/61.

Müfessir, daha sonra kitabına *et-Teshîl Li Ulûmi't-Tenzîl* adını verdiğini ifade etmiştir.¹⁰⁶ Yukarıda ilk maddede ilmi talep edenlere kolaylaştırma amacını güttüğünü belirtmiş, hemen sonrasında da kitabına “kolaylık” ifadesiyle başlayan ismi vermiştir.

Müfessir bundan sonra tefsir ilmiyle alakalı genel bilgileri on iki bölüm şeklinde okuyucuya sunmuştur. Aşağıda, *Teshîl*'in mukaddimesine bütüncül bir bakış açısı vermesi amacıyla, bu bölümlerle ilgili kısaca bilgi verilecektir. Mukaddimedede geniş ele alınan bu bölümler, burada mümkün olduğunca özet ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki; önemli görülen bazı ayrıntıları vermek de ihmal edilmemiştir. *Teshîl*'in mukaddimesindeki on iki bölüm şöyledir:

1. Bölüm: Kur'ân'ın nüzûlü, Mushaf'ta toplanması, işaretlenmesi ve isimleri hakkındadır. İbn Cüzey, burada Kur'ân'ın nüzûl süresinin yirmi yıl olduğunu söylemiştir. Yirmi üç yıl diyenlerin de olduğunu, bu karışıklığın Peygamberimizin (s.a.v.) altmış yaşında mı yoksa altmış üç yaşında mı vefat ettiği konusundaki ihtilaftan kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın; Kur'ân, Furkan, Kitap, Zikr olmak üzere dört isminin olduğunu, bunlar dışındakilerin isim değil sıfat olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷

2. Bölüm: Mekkî-Medenî sureler hakkındadır. Sureleri; Medine'de indiğinde ittifak edilenler, ihtilafli olanlar ve Mekke'de indiğinde ittifak edilenler olmak üzere, üç kısma ayırmıştır.¹⁰⁸

3. Bölüm: Meâni ve Kur'ân'ın içerdiği ilimler hakkındadır. İbn Cüzey burada Kur'ân'ın maksadının, kulları Allah'a ibadete ve Allah'ın dinine girmeye çağırmak olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Meâni'l-Kur'ân'ın, tafsilatlı bir biçimde ele

¹⁰⁶ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/62.

¹⁰⁷ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/63-67.

¹⁰⁸ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/69.

alındığında, şunlar olduğunu ifade etmiştir: rubûbiyyet, nübüvvet, meâd, ahkâm, va'd, vaîd, kasas. Kıssalar hakkında üçüncü bölümde geniş bilgi verilecektir.¹⁰⁹

4. Bölüm: Kur'ân'la alakalı ilim dalları hakkındadır. Bu ilimler on iki tanedir: tefsir, kıraat, ahkâm, nesh, hadis, kasas, tasavvuf, usûlid-din (akaid), usûlu'l-fıkh, lügat, nahiv, beyân. Ayrıca müellif, bu bölümde eserini Nâfi' kıraatine göre yazacağını belirtmiş, bunun iki gerekçesi olduğunu söylemiştir: Birincisi; beldesinde bu kıraatin yaygın olması, ikincisi ise Allah'ın şereflendirdiği kıraatin Medîne kıraati olması ve İmam Malik'in (ö. 179/795), "Nâfi' kıraati sünnettir." demesidir.¹¹⁰

5. Bölüm: Müfessirler arasındaki ihtilaf sebepleri ve onların sözleri arasında tercih edilecek yönler hakkındadır. Müellif burada, ihtilaf ve tercih sebeplerini ikişer madde halinde açıklamıştır.¹¹¹

6. Bölüm: Müfessirler hakkındadır. Burada müfessir tabakaları ve eserleriyle ilgili bilgi vermiş, bazı tefsirleri çeşitli yönlerden eleştirmiş ve dikkatli okumak gerektiğini ifade etmiştir.¹¹²

7. Bölüm: Nâsîh ve mensûh hakkındadır. Neshin gerçekleştiği yerleri kısaca göstermiştir.¹¹³

8. Bölüm: Kıraatler hakkındadır. Müellif burada meşhûr ve şâz rivayetlere değinmiş, kıraatlerdeki ihtilafları açıklamıştır.¹¹⁴

9. Bölüm: Duraklar hakkındadır.¹¹⁵

¹⁰⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/70.

¹¹⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/73-75.

¹¹¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/82-84.

¹¹² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/85.

¹¹³ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/93.

¹¹⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/99-100.

¹¹⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/103.

10. Bölüm: Fesâhat, belâgat, beyânın vâsıtaları hakkındadır. Müellif burada, fesâhat ve belâğatı açıklamış, beyânın vâsıtalarının yirmi iki olduğunu belirtip bunlar hakkında bilgi vermiştir.¹¹⁶

11. Bölüm: Kur'ân'ın ve Kur'ân icâzının, onun Allah katından olduğuna delil oluşu hakkındadır. Burada müellif Kur'ân icâzının Kur'ân'ın Allah katından olduğuna delil olmasını on maddede açıklamıştır.¹¹⁷

12. Bölüm: Kur'ân'ın fazileti hakkındadır. Müellif burada Kur'ân'ın faziletiyle ilgili hadislere yer vermiştir.¹¹⁸

1.2.3.2. İkinci Mukaddime

Müellif ikinci mukaddimesinde, Kur'ân'da iki veya daha fazla geçen isim, fiil ve harflerden alfabetik Kur'ân lügatçesi oluşturmuştur. Bundan üç faydayı amaçladığını ifade etmiştir. Bu faydalar şunlardır:

1. Ezberi kolaylaştırmak.
2. Tefsir manalarını toplu usül şeklinde ele almak.
3. Tefsiri kısa tutmak.¹¹⁹

Müellif, bu açıklamadan sonra Arapça 'elif' harfinden başlayarak 'ye' harfine kadar, Kur'ân'da birden fazla geçen kelimelerden lügatçe oluşturmuştur.

1.2.4. Teshîl'in Kaynakları

Tefsir Kaynakları: Mücâhid bin Cebr'in (ö. 103/721) *Tefsîri Mücâhidî*,¹²⁰ Muhammed bin Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-*

¹¹⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/105-108.

¹¹⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/109.

¹¹⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/111.

¹¹⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/115.

Kurân'ı,¹²¹ Muhammed bin Hasan en-Nakkâş'ın (ö. 351/962) *Şifâü's-Sudûr*'u,¹²² Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-Beyan an Tefsîri'l-Kur'ân*'ı,¹²³ Mekkî bin Ebî Tâlip'in (ö. 437/1045) *el-Hidâye*'si,¹²⁴ Mehdevî'nin (ö. 440/1048) *et-Tahsîl li Fevâ'idî Kitâbî't-Tafsîl'il-Câmi li Ulûmi't-Tenzîl*'i,¹²⁵ Maverdî'nin (ö. 450/1058) *en-Nüket ve'l-Uyûn*'u,¹²⁶ Gaznevî'nin (ö. 487/1094) *Tefsîru'l-Fukahâ Ve Tekzîbü's-Süfehâ*'sı,¹²⁷ Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı,¹²⁸ İbn Atiyye el-Endelüsî'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrerü'l-Vecîz*'i¹²⁹ tefsir kaynakları arasındadır.

Ulûmü'l-Kur'ân kaynakları: Ebû Ali el-Fârisî'nin (ö. 377/987) *el-Hücce li'l-Kurrâ'i's-Seb'a*'sı,¹³⁰ Hatîb el-İskâfî'nin (ö. 420/1029) *Dürretü't-Tenzîl ve Gurretü't-Te'vîl*'i, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1043) *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kirââtî's-Seb'*,¹³¹ Tâcülkurrâ el-Kirmânî'nin (ö. 500/1106) *el-Burhân fi Tevcihi Müteşâbihî'l-Kur'ân*'ı, İbn Cüzey'in hocası Ebû Ca'fer bin Zübeyr'in (ö. 708/2308) *Milêkü't-Te'vîl fi'l-Müteşâbih*'i¹³² ulûmü'l-Kur'ân kaynakları arasındadır.

Hadis kaynakları: Malik bin Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvatta*'ı,¹³³ Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*'i,¹³⁴ Müslim bin Haccâc'ın (ö. 261/875) *el-Câmiu's-Sahîh*'i,¹³⁵ Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin (ö. 275/889) *es-Sünen*'i,¹³⁶ Tirmizî'nin (ö.

¹²⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/494.
¹²¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1378.
¹²² İbn Cüzey, **Teshîl**, II/780.
¹²³ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1589.
¹²⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1113.
¹²⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1130.
¹²⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/581.
¹²⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/961.
¹²⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/193.
¹²⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1618.
¹³⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/528.
¹³¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/174.
¹³² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/241.
¹³³ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1484.
¹³⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/418.
¹³⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1765.
¹³⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1272.

279/892) *el-Câmiu's-Sahîh*'i,¹³⁷ Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünen*'i¹³⁸ hadis kaynakları arasındadır.

Fıkıh kaynakları: İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'ı,¹³⁹ İbnü'l-Mevvâz'ın (ö. 269/883) *el-Mevvâziyye*'si,¹⁴⁰ Münzir bin Saîd el-Bellûtî'nin (ö. 355/966) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı,¹⁴¹ İbn Rüşd'ün (ö. 520/1126) *el-Beyân ve't-Tahsîl*'i¹⁴² Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1143) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı,¹⁴³ İbnü'l-Feras'ın (ö. 599/) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı¹⁴⁴ fıkıh kaynakları arasındadır.

Akaiden kaynakları: Ebû'l-Meâlî Abdulmelik el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikâd* adlı eseridir.¹⁴⁵

Nahiv kaynakları: Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ı, Yahyâ bin Ziyâd el-Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Me'âni'l-Kur'ân*'ı,¹⁴⁶ İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Garîbü'l-Kur'ân*'ı,¹⁴⁷ Müberred'in (ö. 286/900) *el-Muktedab*'ı,¹⁴⁸ Zeccâc'ın (ö. 311/923) *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbühü*'dür.¹⁴⁹ Bu kitapların yanı sıra İbn Cüzey tefsirinde, Sibeveyhi'nin (ö. 180/796) hocası Halil bin Ahmed (ö. 175/791),¹⁵⁰ Kisâî (ö. 189/805), Ahfeş ve Sa'leb'den (ö. 291/904) de nakilde bulunmuştur.

¹³⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/644.

¹³⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1272.

¹³⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1484.

¹⁴⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/412.

¹⁴¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/298.

¹⁴² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/448.

¹⁴³ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/298.

¹⁴⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1537.

¹⁴⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/673.

¹⁴⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/797.

¹⁴⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1503.

¹⁴⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/409.

¹⁴⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/345.

¹⁵⁰ Zübeyrî, **İbn Cüzey**, I/333.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN KISSALARI

Allah Teâla insanı yaratmış ve imtihan etmek üzere dünyaya göndermiştir. Ancak dünyada da insanı kendi başına terk etmemiş, ona rehberlik edecek peygamberlerle birlikte kitaplar göndermiştir. Son rehber kitap Kur'ân-ı Kerim, insanlara hayatlarını devam ettirirken edinecekleri rehber mahiyetindedir. Kur'ân'ın önemli bir kısmını oluşturan kıssalar ise; yaşanmış hadiseler olmaları, birçok ibretlik olay ihtiva etmeleri, kolay anlaşılmaları vb. birçok yönden, Kur'ân'ın temel mesajlarını insanlara ulaştırmada önemli vazife üstlenmektedir. Bu sebeple kıssaları incelemek Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Kur'ân'da kıssaya yakın manada “haber”, “nebe”, “mesel”, “zikir” ve “hadîs” kavramları kullanılmaktadır. Bu kelimelerin incelenmesi, kıssa kelimesinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Kur'ân kıssalarının çeşitleri hakkında farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bu araştırmada kıssaların çeşitleri konusu geniş tutulmuş, Hz. Peygamber döneminde yaşanan olaylar ve gaybî konular ile ilgili olaylar da kıssa çeşitleri arasında zikredilmiştir.

Kıssaları incelerken Kur'ân kıssalarının özellikleri, edebî üslubu, gayeleri ve Kur'ân kıssalarında tarihi gerçeklik zarureti konuları, üzerinde durulması gereken konulardır.

2.1. KISSA ve BENZERİ KAVRAMLAR İLE KUR'ÂN'DA KULLANIMLARI

2.1.1. “Kıssa” Kavramı ve Kur'ân'da Kullanımı

"ق-ص-ص" kökünden türeyen kıssa kelimesi; iz sürmek, takip edilen haberler, kısas,¹⁵¹ birinin izinde olmak, olay, hâdise, olduğu gibi anlatma,¹⁵² kesmek, anlatmak, takip etmek, göğüs, haber, haber vermek¹⁵³ gibi manalara gelmektedir.

“K-s-s” kökünden türeyen “kıssa” kelimesi Kur'ân'da bulunmamakla birlikte, çoğulu olan “kasas” kelimesi dört yerde, bu kökten türeyen kelimeler ise toplamda yirmi dokuz yerde geçmektedir. Bunlar dört yerde mazi,¹⁵⁴ on üç yerde muzari,¹⁵⁵ iki yerde emir,¹⁵⁶ bir yerde nehiy,¹⁵⁷ dokuz yerde masdar-isim¹⁵⁸ şeklinde gelmektedir.

Kıssa kelimesi, Kur'ân'da genel anlamda üç farklı manada kullanılmıştır. Birinci manası: iz sürmek, takip etmek şeklindeki kullanımınıdır. İki ayette bu manada gelmiştir. Bunlar şu ayetlerdir: “*Hemen izleri üstüne geri döndüler.*”¹⁵⁹ “*Mûsa'nın ablasına, 'onu izle' dedi.*”¹⁶⁰

İkinci manası: peygamberlerin hikayelerini anlatmak, haber nakletmek, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak, anlatmak¹⁶¹ vb. anlamlarındaki kullanımınıdır. Kur'ân'da en çok bu manada kullanılmıştır. Şu ayetler de bu kullanıma örnektir: “*Bir kısım*

¹⁵¹ Râgıb el-İsfahâni, **Müfredâtü elfâzı'l-Kur'ân**, thk. Safvan Adnan Dâvûdi (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2014), 671-672.

¹⁵² Ebû Nasr İsmail bin Hammâd el-Cevherî, **es-Sıhah tâcu'l-luga ve sıhahu'l-Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1978), III/1051.

¹⁵³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab** (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 73-74.

¹⁵⁴ Nisâ, 4/164; Nahl, 16/118; Kasas, 28/25; Mü'min, 40/78.

¹⁵⁵ Nisâ, 4/164; En'âm, 6/57, 130; A'râf, 7/7, 35, 101; Hûd, 11/100, 120; Yûsuf, 12/3; Kehf, 18/13; Tâ-Hâ, 20/99; Neml, 27/76; Mü'min, 40/75.

¹⁵⁶ A'râf, 7/176; Kasas, 28/11.

¹⁵⁷ Yûsuf, 12/5.

¹⁵⁸ Bakara, 2/178, 179, 194; Âli İmrân, 62; Mâide, 5/45; Yûsuf, 12/3, 111; Kehf, 18/64; Kasas, 28/25.

¹⁵⁹ Kehf, 18/64: **فَارْتَدَّ عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا**

¹⁶⁰ Kasas, 28/11: **وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّبِي**

¹⁶¹ Şengül, İdris, “Kıssa”, **DİA** (Ankara, 2002), XXV/498.

peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık...”¹⁶² “Biz bu Kur’ân’ı sana vahy etmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz...”¹⁶³ “...Mûsâ, babalarının yanına gelip de ona başından geçenleri anlatınca, ‘Korkma, zalimler güruhundan kurtuldun’ dedi.”¹⁶⁴

Üçüncü manası; misliyle cezalandırma, kısas anlamındaki kullanımudur. Kısas kelimesinin asıl anlamı, iki kişiden her birinin diğerinin izini takip etmesidir. Bir fiil ve cezanın iki taraf için de geçerli (izlenmiş) olması sebebiyle bir terim anlamı kazanmış olup,¹⁶⁵ dört ayette bu anlamda kullanılmıştır. Şu ayetler de bu kullanıma örneklerdir: “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı...”¹⁶⁶ “Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”¹⁶⁷

Kıssalar, geçmiş milletlerin izlerini açığa çıkarmak suretiyle unutulmuş veya bilinmeyen olaylara dikkatleri yoğunlaştırarak, insanı derinden derine tefekküre yönlendiren bir araçtır.¹⁶⁸ Ayrıca Kur’ânî ölçüler çerçevesinde değerlendirildiğinde kıssalar, dinî irşadî gerçekleştirmek üzere tarih gerçeğinden alınmış önemli olayların, birtakım tarihi sahnelerin, Kur’ân’a yaraşır edebî bir üslûpla anlatılmasından ibarettir.¹⁶⁹

2.1.2. Kıssaya Yakın Anlamdaki Kavramlar ve Kur’ân’da Kullanımları

2.1.2.1. “Nebe” Kavramı ve Kur’ân’da Kullanımı

"ن-ب-أ" kökünden türeyen ve çoğulu enbâ olan nebe’ kelimesi; kendisiyle ilim veya zannı galibin hâsıl olduğu faydası büyük haber demektir. İsfahâni’ye (ö. V. yüzyılın ilk çeyreği) göre; bir habere nebe’ denilebilmesi için onda üç özelliğin

¹⁶² Nisâ, 4/164: وَرَسُولًا قَدْ قَصَصْنَا لَهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرَسُولًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

¹⁶³ Yûsuf, 12/3: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ

¹⁶⁴ Kasas, 28/25: فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

¹⁶⁵ Şengül, İdris, “Kıssa”, XXV/498.

¹⁶⁶ Bakara, 2/178: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ

¹⁶⁷ Bakara, 2/179: وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

¹⁶⁸ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV, 2014), 210.

bulunması gerekir: Birincisi, önemli bir olayı konu edinmesi, kesin bilgi içermesi, en azından zannı galib durumda olmasıdır. İkincisi, nebe'nin, tevatür haber gibi yalan ihtimalinin olmayıp hakikat olması; üçüncüsü, Allah'ın veya Allah Rasûlünün (s.a.v.) sözü olması gerekmektedir. Nebe' kelimesi haber ve ilim manalarını içermektedir.¹⁷⁰ Söz gelimi, her haber nebe' değildir. Ancak her nebe' haberdur.

Nebe' kelimesi değişik türevleriyle Kur'ân'da birçok ayette geçmektedir.¹⁷¹ Çoğulu enbâ olan bu kelime birçok ayette kıssalar bağlamında veya kıssa anlamında kullanılmıştır. Hz. Âdem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil kıssası,¹⁷² kendisine kanıtlar verilen, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine düştüğü, nihayet azgınlardan olan kişinin kıssası,¹⁷³ Hz. Nûh kavmi, Hz. Hûd kavmi, Semûd kavmi, Hz. İbrahim kavmi, Medyen ve alt üst olmuş şehir haberlerinde,¹⁷⁴ Ashab-ı Kehf kıssasında, Sebe hakkındaki kıssada,¹⁷⁵ Hz. Mûsâ ve Firavun hakkındaki kıssada,¹⁷⁶ Hz. Dâvûd zamanındaki davacıların kıssasında¹⁷⁷ nebe' kelimesi kullanılmıştır.

Nebe' derecesindeki bir haberin gerçeğe aykırı olmaması gerekir. Bu sebeple Kur'ân'da hem "ilim" hem de "haber" manasında kullanılmıştır.¹⁷⁸ Bu kelimenin sözlük anlamı ve Kur'ân'da kullanımlarından yola çıkarak; kıssaların, önemli konuları gündeme getiren, önemli bilgiler içeren, gerçekliğinde şüpheye mahal bırakmayan haberler olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁶⁹ Şengül, İdris, **Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 125.

¹⁷⁰ Râgıb el-İsfahâni, **Müfredât**, 789.

¹⁷¹ Mâide, 5/27; En'âm, 6/34, 67; A'râf, 7/175; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; İbrâhîm, 14/9; Kehf, 18/13; Şu'arâ, 26/69; Neml, 27/22; Kasas, 28/3; Sâd, 38/21, 67, 88; Hucurât, 49/6; Teğâbun, 64/5; Nebe', 78/2. Aynı kökten türeyen çok sayıda ayet mevcuttur. Burada sadece kökü "nebe'" olan kelimelerin geçtiği ayetler zikredilmiştir.

¹⁷² Mâide, 5/27.

¹⁷³ A'râf, 7/175.

¹⁷⁴ Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; İbrâhîm, 14/9; Şu'arâ, 26/69.

¹⁷⁵ Neml, 27/22.

¹⁷⁶ Kasas, 27/3.

¹⁷⁷ Sâd, 38/21.

¹⁷⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, "Haber", **DİA** (İstanbul, 1996), XIV/346-347.

2.1.2.2. “Haber” Kavramı ve Kur’ân’da Kullanımı

"خ-ب-ر" kökünden çoğulu “ahbâr” olan “haber” kelimesi, sözlükte; bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak manasındadır. Terim olarak ise, geçmişte meydana gelen veya gelecekte vuku bulacak bir olayı bildiren söz, mahiyeti itibariyle doğru ve yanlış olma ihtimali bulunan söz, gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır.¹⁷⁹

Haber ve çoğulu olan ahbâr kelimesi Kur’ân’da beş yerde geçmektedir.¹⁸⁰ Bu kelimeler kıssa bağlamında geçmemektedir, ancak bu kelimenin kökünden türeyen başka kelimeler, yer yer ayetlerde kıssalar bağlamında kullanılmıştır.¹⁸¹

Çoğulu ahbâr olan haber kelimesi Kur’ân’da, yakın olan, yakın zamanda meydana gelen veya henüz izleri tamamen kaybolmayıp, görünen olayları anlatmak, ibret maksadıyla hatırlatmak için kullanılmaktadır. Kıssalar bağlamında geçen ayetlerde haber kelimesi, genel olarak Asr-ı Saadet’teki bazı olayları haber verip anlatmaktadır.¹⁸²

2.1.2.3. Mesel Kavramı ve Kur’ân’da Kullanımı

"م-ث-ل" kökünden, çoğulu “emsâl” olan “mesel” kelimesi, sözlükte; bir şeyi örnek vermek, haber vermek, bir şeyin vasfını belirtmek, benzer, ibret¹⁸³ vb. anlamlara gelmektedir. İsfahânî’ye göre mesel; bir şey hakkındaki söz veya ifadenin, başka bir şey hakkındaki söz veya ifadeye, açıklamak ve tasvir etmek için benzetilmesidir.¹⁸⁴ Kur’ân ilimlerinden olan Emsâlü’l-Kur’ân ise; “Mananın insan

¹⁷⁹ Yavuz, Yusuf Şevki, “Haber”, XIV/346.

¹⁸⁰ Neml, 27/7; Kasas, 28/29; Tevbe, 9/94; Muhammed, 47/31; Zilzâl, 99/4.

¹⁸¹ Âli İmrân, 3/153; Tevbe, 8/16; Lokmân, 31/16; Tahrîm, 66/3.

¹⁸² Şengül, İdris, **Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 59.

¹⁸³ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, XI/611.

¹⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, **Müfredât**, 759.

ruhu üzerinde etki bırakacak şekilde kısa ve net olarak ifade edilmesidir. Bu ifade şekli farklı belâgat yöntemleriyle olabilmektedir.”¹⁸⁵

Çoğulu emsal olan mesel kelimesi, Kur’ân’da değişik türevleriyle birlikte seksen küsur yerde geçmektedir. Bunların çoğunda terim anlamında gelmekte, birkaç yerde ise kıssalar bağlamında veya kıssa anlamında kullanılmaktadır.¹⁸⁶

Meseller Kur’ân’ın önemli üslûplarından biridir ve bu yöntemle bazı önemli olaylar, haller, gerçekte meydana gelmeyen suretler ve darb-ı mesellerle tasvir yapılarak ulaştırılmak istenen mana ve mesajlar muhataba anlaşılır tarzda sunulmuştur.¹⁸⁷ Meseller, genelde temsilî ve farazî betimleme yapar. Gerçekte yaşanmamış olayları da konu edinmesi, meseli kıssadan ayıran en önemli özelliklerdendir. Ancak Kur’ân’da her iki örneği de görmek mümkündür. Hz. Âdem ve Hz. İsmâ’ın yaratılış temsilleri ve Hz. Nûh, Hz. Lût ve Firavun’ın hanımlarının temsilleri gerçeklik ifade ederken, çölde ateş yakan adam, örümcek, karasinek vb. temsiller sembolik ve farazîdirler.¹⁸⁸ Burada şu cümlenin altını çizmekte fayda vardır ki; meseller genel itibariyle farazî olayları konu edinmekte olup, yer yer yaşanmış olayları konu edindikleri de görülmektedir. İşte tam burada; ayetlerde kıssalar bağlamında veya kıssa kelimesi yerine mesel kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

2.1.2.4. Zikir Kavramı ve Kur’ân’da Kullanımı

"ذِكْرٌ" kökünden, çoğulu “zükûr” ya da “ezkâr” olan “zikir” kelimesi sözlükte; bir şeyi muhafaza (zihinde) etmek, dilin sürekli andığı şey, hatırdaki tutmak, kalp ve dil ile anmak, şeref, övgü, ün, dinin tafsilatının içinde bulunduğu kitap, peygamberlere gelen tüm kitaplar, Allah için namaz kılmak, dua ve Allah’ı senâ etmek¹⁸⁹ vb. anlamlara gelmektedir. Kur’ân’da türevleriyle birlikte birçok yerde

¹⁸⁵ Mennâ’ el-Kattân, **Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân** (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 259.

¹⁸⁶ Âli İmran, 3/59; Zuhuf, 43/56, 57; Tahrim, 66/10, 11.

¹⁸⁷ Şengül, İdris, **Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 60.

¹⁸⁸ Şengül, İdris, “Kıssa”, **DİA**, XXV/499.

¹⁸⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, IV/308-311.

geçen zikir kelimesi; Allah'ı dil ile hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek, nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek, dua ve istiğfarda bulunmak, namaz kılmak vb. manalarının yanı sıra; Kur'ân, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfuz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, unutmamanın zıddı gibi manalarda da kullanılmıştır.¹⁹⁰

Zikir kelimesi yukarıdaki manaların yanı sıra Kehf Suresi 18/83. ayette kıssa/haber anlamında kullanılmıştır. Ayet şu şekildedir: “*Sana Zülkarneyn hakkında soruyorlar. De ki: “Size onunla ilgili bir parça okuyacağım.”*”¹⁹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı¹⁹² mealinde “zikir” kelimesi “bir parça” olarak tercüme edilmiştir. Taberî (ö. 310/923) de buradaki “zikir” kelimesine “haber” manasını vermiş, “okuyacağım” kelimesini ise “kıssa anlatacağım” şeklinde açıklamıştır.¹⁹³ Haber kelimesinin kıssa anlamında kullanılabileceği konusu yukarıda geçmektedir.

Zikir kelimesinin geçtiği ayetler incelendiğinde, farklı ayetlerde çeşitli türevleriyle, kıssalar bağlamında geçtiği görülmektedir.¹⁹⁴ Burada şuna dikkat çekmekte fayda var ki; kıssalar bağlamında gelmiş olması, kıssa manasına geldiği anlamını taşımamaktadır. Zira sadece Kehf 18/83. ayetinde kıssa anlamında gelmiştir. Ancak özellikle Meryem suresi ve Sâd suresinde, örneğin “*Bu kitabta İbrahim'i de okuyup an...*”¹⁹⁵ şeklinde birçok peygamber zikredilmiştir. Bu ayetleri, “Peygamberlerin kıssalarını an” şeklinde anlamak da mümkündür. Hasan Basri Çantay, Meryem suresi 16. ayeti tercüme ederken “Kitapta Meryem (kıssasını) da

¹⁹⁰ Öngören, Reşat, “Zikir”, **DİA** (İstanbul, 2013), XXXXIV/409.

¹⁹¹ Kehf, 18/83.

¹⁹² (Kur'an Yolu Meali-Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş - 10. Baskı – Ankara 2018)

¹⁹³ Muhammed bin Cerîr et-Taberî, **Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Abdürrezzak el-Bekrî vd. (Dâru's-Selâm, 2010), VII/5408.

¹⁹⁴ Bakara, 2/40, 47, 63, 122; Mâide, 5/13, 14; En'âm, 6/44; A'râf, 7/69, 74, 130, 165, 171; Hûd, 11/120; İbrâhîm, 14/5, 6; Kehf, 18/70, 83; Meryem, 19/16, 41, 51, 54, 56; Tâ-Hâ, 20/14, 42, 99; Enbiyâ, 21/48; Ahzâb, 33/9; Yâsîn, 36/19; Sâd, 38/17, 41, 43, 45, 46, 48; Mü'min, 40/54; Ahkâf, 46/20.

¹⁹⁵ Meryem, 19/41.

an.” şeklinde tercüme yapmıştır.¹⁹⁶ Ayrıca Tâ-Hâ suresi 99. ayette “*İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden*¹⁹⁷ *bir kısmını sana anlatıyoruz. Kuşkusuz sana katımızdan bir zikir (Kur’ân) verdik.*”¹⁹⁸ dikkat çekici bir ayrıntı bulunmaktadır. Önce peygamberlerin kıssalarının anlatıldığı vurgulanmış, daha sonra da Kur’ân’ın zikir anlamına dikkat çekilmiştir. Aslında kıssaları anmak, bir yönden kıssalardaki olayları hatırlamak, yani hadiseleri zikretmek anlamını ihtiva etmektedir.

2.1.2.5. “Hadîs” Kavramı ve Kur’ân’da Kullanımı

"ح-د-ث" kökünden türeyen ve çoğulu “ehâdîs” olan “hadîs” kelimesi, sözlükte; yeni, sonradan olan, az veya çok gelen haber, anlatılan şey, anlatmak, bildirmek¹⁹⁹ vb. manalara gelmektedir. İnsana uykudayken ya da uyanırken duyurulmak yahut vahyedilmek suretiyle iletilen her söze,²⁰⁰ ayrıca anlatılan kıssaya ve yapılan konuşmaya da hadîs denmektedir.²⁰¹

Kur’ân’da hadîs kelimesi türevleriyle birlikte otuz altı yerde geçmektedir. Birden çok yerde kıssa anlamında kullanılmıştır. Hz. Mûsâ’nın kıssasında,²⁰² Hz. İbrahim kıssasında,²⁰³ ordular, Firavun ve Semûd kıssasında²⁰⁴ hadîs kelimesi, kıssa anlamında kullanılmıştır.

Hadîs kelimesi, kıssa anlamının yanı sıra Kur’ân’ın kendisi için de “hâze’l-hadîs”,²⁰⁵ “ahsenü’l-hadîs”²⁰⁶ diye kullanılmaktadır. Hz. Peygamber de Kur’ân’ı

¹⁹⁶ Çantay, Hasan Basri, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, haz. M. A. Yekta Saraç, (İstanbul: Risale, 2017), C:2, s.124.

¹⁹⁷ Ayette kıssa kelimesi kullanılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı mealinde (Kur’an Yolu Meali-Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman, Dr. Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş - 10. Baskı – Ankara 2018) kıssa yerine haber kelimesini tercih edilmiştir.

¹⁹⁸ Tâ-Hâ, 20/99.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, II/131-133.

²⁰⁰ Râgıb el-İsfahâni, **Müfredât**, 222.

²⁰¹ Kandemir, M. Yaşar, “Hadîs”, **DİA** (İstanbul, 1997), XV/27.

²⁰² Tâ-Hâ, 20/9; Nâzi’ât 79/15.

²⁰³ Zâriyât, 51/24.

²⁰⁴ Bürûc, 85/17-18.

²⁰⁵ Kehf, 18/6; Necm, 53/59; Vâkı’a, 56/81.

²⁰⁶ Zümer, 39/23.

ifade etmek için “ahsenü'l-hadîs, hayrû'l-hadîs, asdaku'l-hadîs” tabirlerini kullanmıştır.²⁰⁷

2.1.3. Son Dönemde Kıssa Çalışmalarında Yeni Kavramlar

2.1.3.1. “Esâtîru'l-Evvelîn” İfadesi ve Kur'ân'da Kullanımı

Yazmak manasındaki "س-ط-ر" kökünden türeyen; efsane, masal, hurafe anlamındaki “üstûre” kelimesinin çoğulu olan “esâtîr” kelimesi²⁰⁸, Kur'ân'ın indiği dönemde Araplar tarafından sözlük anlamıyla bilinmekte ve eskilerin yazıp anlattıkları ancak kendilerinin onaylamadıkları sözler için kullanılmaktaydı. Çoğulu esâtîr olan ustûre kelimesinin mit olarak anlaşılması, diğer bir ifadeyle ilmu'l-esâtîr'ın mitoloji olarak anlaşılması ise modern döneme denk gelmektedir.²⁰⁹

Esâtîr kelimesi Kur'ân'da “ilkel topluluklar” veya “geçmiş milletler” anlamındaki “evvelîn” kelimesiyle birlikte “esâtîru'l-evvelîn” şeklinde dokuz yerde geçmektedir.²¹⁰ Bu ifadenin geçtiği ayetler incelendiğinde, ayetlerden hiçbirinin kıssalar bağlamında kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu ayetlerde geçen “esâtîru'l-evvelîn” ifadesi, müşriklerin söylemi olarak ve Kur'ân'ı ya da ahireti inkâr edenlerin ifadeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Esâtîru'l-evvelin ifadesinin kıssalar bağlamında kullanılmadığı ve kıssalarla bir ilgisinin olmadığı anlaşıldıktan sonra, bu ifadenin kıssalar bağlamında anlatıldığı düşünülse bile, buradan kıssaların mitolojik yapıya sahip olduğu anlamının çıkarılması mümkün değildir. İlgili ayetler incelendiğinde bu ifadenin sürekli müşriklere atfedilmekte olduğu görülmektedir.²¹¹

²⁰⁷ Kandemir, M. Yaşar, “Hadîs”, XV/27.

²⁰⁸ Râgıb el-İsfahâni, **Müfredât**, 409.

²⁰⁹ Demir, Şehmus, **Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik** (Beyan, 2019), 113.

²¹⁰ Gölcük, Şerafettin, “Esâtîr”, **DİA** (İstanbul, 1995), XI/359.

²¹¹ Demir, Şehmus, **Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, 115.

2.2. KONULARINA GÖRE KUR'ÂN'DA KISSA ÇEŞİTLERİ

2.2.1. Peygamberlerin Kıssaları

Peygamber kıssaları, Peygamberler ve ümmetleri arasında yaşanan olaylardır. Bu kıssalar, peygamberlerin kavimlerini Allah'ın dinine çağrılarını, Allah'ın peygamberlere desteği olan mu'cizelerini ve inatçıların tutumlarını, davetin merhaleleri ve ilerlemesini, inananların ve yalancılara sonlarının ne olduğu vb. konuları ele alan kıssalardır.²¹²

Kur'ân'da şu peygamberlerin kıssaları bulunmaktadır: Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmail, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Lût, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. İlyâs, Hz. Elyesa', Hz. Yûnus, Hz. Eyyûb, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsa, Hz. Muhammed (s.a.v.).

Kur'ân'da en çok Hz. Mûsâ'nın kıssasıyla ilgili bilgiler mevcut olmakla beraber; Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Süleymân gibi peygamberlerin kıssalarına da geniş yer verilmektedir. Hz. Yûsuf'un kıssası bir surede baştan sona anlatılmakta ve Kur'ân'da en güzel kıssa olarak nitelendirilmektedir.²¹³ Birçok peygamberin kıssasında ise genel anlamda kısa malumatlar verilmektedir.

2.2.2. Bazı Önemli Şahıs ve Grupların Kıssaları

Peygamber oldukları sabit olmayan şahıslar ile önemli şahıs ve grupların kıssaları bu başlık altında yer almaktadır. Bu şahıs ve gruplar geçmişte kendi dönemlerinde ibretlik yönleriyle ön plana çıkmışlar ve yer yer Kur'ân'da kendilerine atıfta bulunulmuştur. Bu kıssaları önemli şahıslar ve önemli gruplar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

²¹² Mennâ' el-Kattân, **Mebâhis**, 280.

²¹³ Yûsuf, 12/3.

Birinci grupta, peygamber olup olmadığı konusu ihtilaflı olan kişilere örnek Hz. Zülkarneyn ve Hz. Meryem'dir. Yâsîn suresinde ve Mü'min suresinde, peygamberlere iman eden şahısların kıssaları, Kârun'un kıssası, bahçe sahibi adamın kıssası,²¹⁴ harap olmuş bir yere uğrayan şahsın kıssası²¹⁵ da önemli şahıslarla ilgili kıssalardandır.

Önemli gruplara; Tâlût-Câlût kıssası, Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssası, Ashab-ı Kehf kıssası,²¹⁶ birine etrafı hurmalıklar ve ekinlerle çevrili üzüm bağı verilen iki adamın kıssası,²¹⁷ Ashâbu'l-Karye kıssası,²¹⁸ Ashâbu'l-Uhdûd kıssası,²¹⁹ Ashâbu'l-Fîl kıssası'nı²²⁰ örnek vermek mümkündür.

2.2.3. Kur'ân Nâzil Olurken Meydana Gelen Kıssalar

Bu bölümdeki kıssalar, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde gerçekleşen olaylardan oluşmaktadır. Kur'ân, bu dönemde gerçekleşen olayların birçoğunu kıssalar tarzında anlatmıştır. Bu olaylar tamamen kıssalar kategorisinde ele alınmamış olsa da kıssalar siyakında kullanılan ve önemli haber anlamındaki 'enbâ' ve 'ahbâr' kelimeleri,²²¹ bu hadiseler anlatılırken kullanılmaktadır.²²²

Bu dönemdeki kıssalar her ne kadar, tam anlamda kıssalar kategorisine girmese de gaye itibarıyla kıssalar içerisinde değerlendirilmeleri mümkündür ve kıssalar kategorisinde incelemekte bir sakınca yoktur. Asr-ı Saadet'ten sonrakiler için zaten kıssa değerini kazanmıştır.²²³ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşanan olayları kıssalar kategorisine almak arka planda, diğer Kur'ân kıssalarını Hz.

²¹⁴ Kalem, 68/17-33.

²¹⁵ Bakara, 2/259.

²¹⁶ Kehf, 18/9-26.

²¹⁷ Kehf, 18/32-44.

²¹⁸ Yâsîn, 36/13-29.

²¹⁹ Burûc, 85/4-10.

²²⁰ Fil, 105/1-5.

²²¹ Tevbe, 9/94; Ahzâb, 33/20.

²²² Şengül, İdris, **Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 79.

²²³ Şengül, İdris, **Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 80.

Peygamber (s.a.v.) zamanındaki olaylar gibi yaşanmış olduğu ön kabulünü bulundurmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Kur'ân'a mevzu bahis olan ayetlerin çoğu Medenî ayetlerdir. Bedir,²²⁴ Uhud,²²⁵ Hendek,²²⁶ Huneyn²²⁷ savaşları, Bey'atürrihvân ve Hudeybiye Anlaşması,²²⁸ Tebük Gazvesi²²⁹ vb. Medenî ayetlere örnektir. Hz. Peygamber ve İbn Ümmü Mektûm (ö. 15/636) arasında gerçekleşen hadise, Ebû Leheb ve karısı ile ilgili ayetler,²³⁰ Müddesir suresindeki olaylar²³¹ vb. Mekkî ayetlere örnektir. Bunlar dışında Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşanan birçok hadise mevcuttur. Bu olaylar dikkatle incelendiğinde diğer Kur'ân kıssalarında olduğu gibi, Müslümanlara önemli mesajlar sunduğu görülmektedir.

2.2.4. Gaybî Konularla Alakalı Kıssalar

Bazı araştırmacılar gaybî kıssa ifadesiyle, direkt kıssalar içinde mütalaa edilen, fakat şehadet alemi dışında, yani bu alemin sınırları dışında, ahiretle ilgili kıssaları kastetmişlerdir. Her ne kadar ahiretle ilgili kıssalar, gelecekle ilgili olsa da ders ve ibret yönünden kıssalara benzediğinden, bu şekilde sınıflandırılmıştır.²³² Çünkü burada anlatılan olaylar, insanlara meçhul olsa da Allah katında kesin olarak bilindiğinden kıssalar gibi, vaki olmuş tarzda insanlara sunulmuştur. Bu sebepten bu tür kıssaların çoğu önceden gerçekleşmiş gibi mazi sigayla zikredilmiştir. Söz gelimi "Hristiyanların Hz. İsa'ya iftiralarını ispatlamak için Allah tarafından muhakeme

²²⁴ Âli İmrân, 3/123-128; Enfâl Suresinin tamamı.

²²⁵ Âli İmrân, 3/121-122, 140-174.

²²⁶ Ahzâb, 33/9-21.

²²⁷ Tevbe, 9/25-27.

²²⁸ Fetih, 48/10-27.

²²⁹ Tevbe, 9/38, 41-52, 81-83.

²³⁰ Tebbet, 111/1-5.

²³¹ Müddesir, 74/1-26.

²³² Şengül, İdris, **Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 80.

edilişi²³³ kıyamet günü gerçekleşecek bir olay olmasına rağmen mazi sigayla sanki geçmişte yaşanmış gibi anlatılmıştır.”²³⁴

Cennet-cehennem gibi gaybî konular, geleceğe dönük olaylar olduğu için Kur’ân bunlara ‘kasas’ tabirini kullanmamıştır. Çünkü kasas kelimesinin manalarından biri geçmiş izleri takip edip ortaya çıkarmaktır. Ancak cennet-cehennem ile ilgili olaylardaileriye bakış manası vardır. Agaeriye bakış manası yoktur. Buna rağmen gaybî olaylara kıssalar kategorisinde yer verilmesi, hepsinin haber türünde olaylar olması ve Kur’ân’da aynı gaye için yer almalarından ötürüdür.²³⁵

Hz. Âdem’in kıssası, Hz. İsa’nın Hristiyanların iftiralarına karşı Allah Teâlâ tarafından muhakeme edilmesi, cennetlik ve cehennemliklerle ilgili olaylar vb. bu kıssa türünün örneklerindedir.

2.3. KUR’ÂN KISSALARININ ÖZELLİKLERİ

Kıssaların özellikleri konusu oldukça kapsamlı bir konudur. Burada özet bilgi verilmeye çalışılacak ve her özellik ile ilgili bir veya iki örnek verilecektir. Tespit edilen özellikler, daha düzenli olması amacıyla maddeler halinde sunulacaktır.

1. Kur’ân kıssalarının muhteva ve gayeleri Kur’ân’ın genel gayesiyle aynıdır. Kur’ân kıssalarının konuları, Kur’ân’ın temel konuları olan tevhîd, nübüvvet ve ahiretle ilgilidir. Kur’ân kıssalarındaki kahramanlar, olayların içindeki insanın bizzat kendisi değildir. Kıssa kahramanı örneğin Hz. İbrahim ve muhatapları değil, tevhîd ve şirk.

²³³ Mâide, 5/116-119

²³⁴ Şengül, İdris, **Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 80-81.

²³⁵ Şengül, İdris, **Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 81.

Hız. Yûsuf ile ev sahibesi değil, Hız. Yûsuf'taki emanet ve iffet ile evin hanımındaki şehvet ve hıyanettir.²³⁶

2. Kur'ân kıssalarında gerekli olmayan ayrıntılara yer verilmemiştir. Verilmek istenen mesajlarla ilgili ayetler, kıssanın bazen başından, bazen ortasından, bazen de sonundan alıntılanarak okuyucunun gözleri önüne serilmiştir. Ayrıca gerekmedikçe yer, zaman, isim, sayı gibi ayrıntılar zikredilmemiştir. Bu ayrıntılara girilmemesi, kıssayı okuyan kişinin dikkatini olayın ana hedefine yoğunlaştırmasını sağlamıştır. Örnekle açıklanacak olursa Kehf suresinde Ashâb-ı Kehf kıssasında, bir grup gencin tevhit mücadelesi anlatılmış; Ashâb-ı Kehf olayının nerede yaşandığı, kaç kişi oldukları, isimlerinin ne olduğu gibi ayrıntılara girilmemiştir.²³⁷ Hız. İbrâhîm'in, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini merak etmesi üzerine gerçekleşen olayda, Hız. İbrahim'e yapması gerekenler söylenmiş ancak; bu dağların nerede ve hangi dağlar oldukları, isimlerinin ne olduğu, kuşların hangi tür oldukları gibi ayrıntılar zikredilmemiştir.²³⁸ Zaman zaman kıssalar Hız. Yûsuf²³⁹ ve Hız. Meryem²⁴⁰ kıssalarında olduğu gibi ayrıntılı bilgiler de sunmuştur. Hız. Yûsuf kıssasında ayrıntının hikmetlerinden biri, Hız. Peygamberin nübüvvetini tasdik etmektir. Zîra ancak bir peygamber, başka bir peygamberin hayatıyla ilgili bu kadar geniş malumat sahibi olabilir. Hız. Meryem'in Âli İmrân suresinde Hız. İsâ'nın doğum süreci ve sonrasında yaşanan olaylar²⁴¹ da ayrıntılarla

²³⁶ Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 48.

²³⁷ Kehf, 18/9-25.

²³⁸ Bakara, 2/260.

²³⁹ Son dokuz ayetin dışında Yûsuf suresinin tamamında Hız. Yûsuf'un kıssası anlatılmaktadır.

²⁴⁰ Âli İmrân, 3/35-59; Meryem, 19/15-40.

²⁴¹ Âli İmrân, 3/35-59.

anlatılmıştır. Buradaki hikmetlerden biri, Hristiyanlardaki bozulan inanca dikkat çekilmiş olmasıdır.²⁴²

3. Kur'ân kıssaları Hz. Yûsuf kıssası haricinde, kıssalar baştan sona anlatılmamış ve kronolojik sıralama gözetilmemiştir. Kıssalarda tarihi bilgiler verilmekten ziyade, dikkatler kıssalardaki mesajlara çekilmiştir Şuara suresinde sırasıyla Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb'ın kıssalarına yer verilmiştir.²⁴³ Görüldüğü üzere tarih alt üst edilmiş, kronolojik sıra gözetilmemiştir.²⁴⁴ Hz. Mûsâ kıssasında, Tâ-Hâ suresinde kısaa ailesiyle birlikte yolculuk yaptığı yerden başlamış,²⁴⁵ Kasas suresinde ise kısaa çocukluğundan itibaren anlatılmıştır.²⁴⁶
4. Kur'ân kıssaları genelde Arapların malumatları olan haberlerden oluşmaktadır. Araplar arasında yaygın olan kıssalara yer verilmiştir. Çünkü vâsıtalar bilinen şeylerden seçilmediği takdirde, hedeflere yönlendirmek zorlaşmaktadır.²⁴⁷ Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Araplar ticaret için yolculuk yaptıklarından birçok beldeden geçiyor, zaman zaman kıssalar hakkında bilgi edinme imkanına sahip oluyorlardı. Bazı peygamberler yakın coğrafyada yaşadıkları için, onlar hakkında da bilgi sahibiydiler. Fil suresindeki fil olayı da yakın bir geçmişte cereyan etmişti.
5. Kur'ân kıssalarında bazı peygamberlerin kıssaları uzun uzun anlatılırken bazı peygamberlerden çok kısa bahsedilmiştir. Mesela Hz. Âdem, Hz. İbrâhîm, Hz. Nûh, Hz. Yûsuf, Hz. Îsâ, özellikle de Hz.

²⁴² Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", 58-59.

²⁴³ Şu'ârâ, 26/10-190.

²⁴⁴ Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", 58.

²⁴⁵ Tâ-Hâ, 20/10.

²⁴⁶ Kasas, 28/7

²⁴⁷ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, 214.

Mûsâ'nın kıssalarına geniş yer verilirken; Hz. İdrîs,²⁴⁸ Hz. Zülkifl²⁴⁹ gibi peygamberlerin kıssalarından çok az kesitler sunulmuştur.

6. Kur'ân kıssalarında kahramanlar genelde insanlardır. Kıssaların tamamında her aşamada insânî özellikler kendini göstermektedir.²⁵⁰ Ancak yer yer melek, cin, şeytan gibi gaybî varlıkların yanı sıra, Hz. Âdem'in oğluna gönderilen karga,²⁵¹ Hz. Sâlih'in kavmine gönderilen deve,²⁵² Ashâb-ı Kehf'in köpeği,²⁵³ Hz. Süleymân kıssasında karınca²⁵⁴ ve Hüdhdüd kuşu²⁵⁵ gibi hayvan figürleri de kullanılmıştır.
7. Kur'ân kıssalarının en önemli özelliklerinden biri de kıssalarda tekrarların yer almasıdır. Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ gibi peygamberlerin kıssalarında tekrarlar bulunmaktadır. En çok tekrar ise Hz. Mûsâ kıssasında yer almaktadır. Kıssalardaki tekrarlar zaman zaman birtakım insanlar tarafından eleştirilmişse de bu konuda yazılan birçok eserde, kıssalardaki tekrarların hikmetleri açıklanmış, bu tekrarların eleştiriden ziyade, Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunu gösterdiği, Kur'ân'ın i'câzını gözler önüne serdiği ortaya konmuştur. Önemine binaen bu konu biraz geniş incelenecektir. Öncelikle insan unutmaya meyilli olduğu için, tekrarın hayatın içinde karşımızda olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bir örnekle açıklanacak olursa; bağımsızlığımızın simgesi olan İstiklal marşımız, her haftanın ilk günü ve son günü tüm ilk öğretim ve ortaöğretim

²⁴⁸ Meryem, 19/56-57; Enbiyâ, 21/85-86.

²⁴⁹ Enbiyâ, 21/85-86; Sâd, 38/48.

²⁵⁰ Kutub, Seyyid, **et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân** (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2017), 251.

²⁵¹ Mâide, 5/31.

²⁵² Hûd, 11/64; Şu'ârâ, 26/155.

²⁵³ Kehf, 18/22.

²⁵⁴ Neml, 27/18.

öğrencilerine zorunlu olarak okutulur. Bundan maksat İstiklal Marşımızı iyice zihin ve gönüllere yerleştirmektir. Burada tekrarın, bir şeyin daha kalıcı olmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Konumuz olan kıssalara dönecek olursak Hûd ve Kamer surelerinde aynı peygamberlerin hayatı tekrar edilir. Ancak kıssalar değişik üslup ve yeni ayrıntılarla karşımıza çıkar. Bu değişiklik ve yenilik muhatapta öyle iz bırakır ki, ikinci okuyuşta da sanki onu ilk defa okumuş veya dinlemiş gibi olur. Ayrıca Kur'ân'da tekrar edilen yerlerde tevhid ve nübüvvet ağırlıklı önemli olaylar tekrarlanır, önemli görülmeyen hususlar tekrarlanmaz. Mesela Hz. Mûsâ'nın kıssasında doğumunu çevreleyen şartlar, gençliği, Medyen'de evlenmesi gibi konular tekrar edilmezken; Firavun'la karşılaşması, diyalogları, sihirbazlarla yaşanan hadiseler nübüvvet yönünden çok önemli olduğu için farklı cihetlerle tekrar zikrolunur.²⁵⁶ Hz. Âdem kıssasında, şeytanın insanı saptırmaya ne kadar hırslı olduğunu hatırlatmak üzere birçok yerde kıssa tekrar edilmiş, şeytana karşı sürekli teyakkuzda olmak gerektiği salık verilmiştir. Kur'ân kıssalarında, aynı olayı başka yerde anlatılırken bazen aynı nesne farklı kelimelerle aktarılmakta veya söz değiştirilmektedir. Örneğin, Hz. Mûsâ'nın sihirbazlarla karşılaştığında âsanın bir yerde "hayye",²⁵⁷ bir yerde "cânn",²⁵⁸ başka bir yerde ise "su'bân" şeklinde geldiği görülür. Bunların hepsi âsanın yılanı dönüştüğünü gösterir. Ancak farklı niteliklerini ortaya koyar. Bunlar âsanın üç ayrı resmedilmiş halidir; "hayye" iriliğini, "cânn" hareket bakımından üstünlüğünü, "su'bân" ise uzanıp kıvrınma özelliğini vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere bu tekrarlar, bir defada ortaya

²⁵⁵ Neml, 27/20.

²⁵⁶ Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", 50.

²⁵⁷ Tâ-Hâ, 20/20.

²⁵⁸ Neml, 27/10.

konulamayacak özellikleri sunmakta, her birinde farklı bir manzara ortaya konmaktadır.²⁵⁹

8. Kur'ân kıssaları, insanın kıssa içinde kaybolmasına izin vermez, ara ara insana nasihat eder, bazı hakikatleri hatırlatır. Bu durum kıssanın başında, ortasında veya sonunda olabilir. Muhataba kıssa ile kendisinin de ilgisinin olduğunu, Allah'ın gözetimi altında bulunduğunu bildirir. Kur'ân, ayrı ayrı bölümlerde sırf ibadet, ahkam, uhrevi hayat vb. konulardan bahsetmez. Kıssa anlatırken hüküm ve kanun bildirir, hüküm bildirirken Allah'ın gözetimi, ibadet yahut uhrevi hayatla ilgi kurar. Örneğin Tâ-Hâ suresinde, Allah Teâlâ Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'u Firavun'a gönderir. Hz. Mûsâ Firavun'la konuşup delil getirmektedir.²⁶⁰ Ancak aynı surenin 52. ayetinde kıssa ilahî bir nasihate dönüşmüş, Hz. Mûsâ ile Firavun'un konuşmaları kesilmiş, Allah Teâlâ bütün insanlığa nimetlerini ve ahireti hatırlatmış,²⁶¹ sonra kıssa kaldığı yerden devam etmiştir.²⁶² Kehf suresinde Ashâb-ı Kehf'in kıssası anlatılırken, hitap Hz. Peygamber'e yöneltilerek: *"Allah izin verirse" demeden hiçbir şey için, 'Şu işi yarın yapacağım' deme! Unuttuğun takdirde Rabbini an ve 'Umarım Rabbim bana, doğruya bundan daha yakın yolu gösterir' de."*²⁶³ buyruğundan sonra, kıssa kaldığı yerden devam etmiştir.²⁶⁴
9. Kur'ân, kıssaları, tarihi belge niteliğinde değil, Arap toplumundaki edebî ve menkıbevî özellikleriyle kullanmıştır.²⁶⁵ Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Kur'ân'ın amacı tarihi bilgi vermek değilse de

²⁵⁹ Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", 52.

²⁶⁰ Tâ-Hâ, 20/49-52.

²⁶¹ Tâ-Hâ, 20/53-56.

²⁶² Tâ-Hâ, 20/57.

²⁶³ Kehf, 18/23-24.

²⁶⁴ Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", 60.

²⁶⁵ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, 214.

bu, Kur'ân'daki bilgilerin tarihte vukû bulmadığı anlamına gelmemektedir. Kur'ân kıssalarında tarihi gerçeklik zarureti başlığı altında, konuyla ilgili geniş bilgi aşağıda verilecektir.

2.4. KUR'ÂN KISSALARINDA EDEBÎ ÜSLUP

Kur'ân, Arapların diliyle indirilmiştir. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde Araplar edebî inceliklere çok önem veriyor, panayırlarda şiir yarışmaları yapılıyor, en çok beğenilen şiirler Kabe'nin duvarına asılıyordu. Şiirler o kadar etkiliydi ki bazen bir şiirle savaş başlatılabiliyor, yine bir şiirle savaş durdurulabiliyordu. Edebî inceliklerin bu kadar önemsendiği, bir o kadar da geliştiği dönemde Kur'ân-ı Kerim, muarızlarına meydan okumakta,²⁶⁶ ayetlere inanmayanlardan, o halde benzeri on sure getirmelerini istemektedir.²⁶⁷ Bu yapılamayınca benzeri bir sure getirmeleri ve yardımcılarını da çağırmaları söylenmekte ve bunu asla yapamayacakları, yani Kur'ân'a benzer bir sure asla getiremeyecekleri vurgulanmaktadır.²⁶⁸ Bütün bu meydan okumaya rağmen Kur'ân'ın indiği dönemden günümüze kimse, Kur'ân'ın benzeri bir sure getirememiştir ve getirilemeyeceği ayette vurgulanmıştır.²⁶⁹

İnsanların benzerini getirmekte aciz kaldıkları Kur'ân'ın, en az üçte birini oluşturan kıssalarda, birçok edebî nükteler bulunmaktadır. Bu incelikleri ortaya koymaya çalışmak araştırmamızın sınırlarını aşacağı için, kıssalarda görülen sanatsal özelliklerin sadece birkaçına değinmekle yetinilecektir. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kıssaların en dikkat çeken yerleri genelde girizgahlarıdır. Kıssanın girişi muhatabını öylesine sarar ki, onu okuyan kimse devamında ne olduğunu merak eder. Birçok kıssa, olayın en dikkat çekici sahnesiyle başlar ve

²⁶⁶ Tûr, 52/34.

²⁶⁷ Hûd, 11/13.

²⁶⁸ Bakara, 2/23-24

dikkatler buraya yoğunlaştıktan sonra diğer olaylar arka arkaya sıralanır. Hatta bazen giriş kısmında mantıken sonra gelmesi gereken yer getirilir ancak Kur'ân üslubu, bunu genel olay içerisine güzelce yerleştirir. Mesela Tâ-Hâ suresinde Hz. Mûsâ, kış mevsiminde, ıssız bir çölde, karanlık ve soğukta ailesiyle birlikte giderken yolunu kaybeder ve uzakta bir ateş görür. Bu ateş hem ısınması hem birilerine yolu sorması için güzel bir fırsattır. Hz. Mûsâ ateşe yaklaşır, Allah Teâla ile konuşur, Rabbi ona Firavun'a gitmesini ister. Hz. Mûsâ, Firavun'dan çekindiğini söyler. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya verdiği nimetleri hatırlatır ve kıssa Hz. Mûsâ'nın çocukluğuna döner ve buradan devam eder.²⁷⁰ Kıssada en önemli yerin en başta verilmesine örnek de Ashâb-ı Kehf kıssasında mevcuttur. Kıssa gençlerin mağarada Allah'a dua etmeleri ve mağarada yıllarca uyutulmaları, sonra uyandırılmaları ile başlar. Sonra kıssa başa döner ve olaylar sırayla devam eder.²⁷¹ Kıssalardaki bu dikkat çekici girizgahlar farklı şekillerde görülmektedir.²⁷² Araştırmanın sınırını aşmamak amacıyla bu girizgah çeşitleri açıklanmayacaktır.

2. Kur'ân kıssalarındaki ara boşluklar kıssayı okuyan kişiye, aradaki teferruatı düşünüp olayı canlandırmayı temin eder. Kur'ân tarih ve hikâye kitabı olmadığından, vermek istediği mesaja hizmet etmeyen ayrıntılara girmez. Kıssalardaki bu ara boşluklar okuyucuya kendi hayal dünyasını kullanmasını ve aradaki olayları zihin dünyasında canlandırmasını sağlar. Kur'ân, kıssalar üslubuyla geçmişte yaşanan hadiseleri sinema ve tiyatro eserlerinde olduğu gibi sahnelerle ayırmış ve uygun bağlamlarla okuyucunun ders ve ibretine sunmuştur.²⁷³ Bu özellik hemen her kıssada bulunmakla birlikte misal verecek olursak; Hz. Meryem mabedde ibadet halindeyken Cebrâil (a.s.) gelip ona bir oğlu olacağını bildirir. Hz. Meryem kendisinin iffetsiz

²⁶⁹ Bakara, 2/24.

²⁷⁰ Tâ-Hâ, 20/9-99.

²⁷¹ Kehf, 18/10-12.

²⁷² Kutub, Seyyid, **et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân**, 223-226.

olmadığını, babasız bir çocuğun nasıl olacağını sorar. İş karara bağlanmıştır. Kıssanın ilerleyen kısmında Hz. Meryem hamiledir ve doğum sancuları başlar. Hz. İsa doğmuştur ve Hz. Meryem oğlunu alıp kavmine gelmiştir. İnsanlar Hz. Meryem'e kızgınlığını dile getirmiş, o da susma orucu tuttuğunu belirtip Hz. İsa'yı işaret etmiştir. İnsanlar beşikteki çocukla nasıl konuşacaklarını söylemişler, o sırada Hz. İsa kundakta bebekken konuşmaya başlamıştır.²⁷⁴ Bu kıssada Hz. Meryem'in mabede nasıl kabul edildiği, orada neler yaptığı vb. ayrıntılara girilmemiş, hamilelik sürecinde yaşadığı zorluklar, doğum için hangi mevkiye gittiği vb. konularda ayrıntı verilmemiştir. Buradaki boşlukları kıssayı okuyanın kendi zihninde canlandırma olanağı sağlanmıştır.

3. Kur'an, kıssaları, olayı kişinin gözünün önünde cereyan ediyormuş gibi tasvir ederek anlatır. Tasvîrî yöntem hemen her kıssada görülmektedir. Tarihte yaşanmış olayları tarih kitaplarında olmayan tarzda canlı şekillerde gözler önüne serer. Örneğin Hz. İbrahim kıssası anlatılırken; *"İbrahim İsmail ile Kabe'nin temellerini yükseltiyordu: 'Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.'"*²⁷⁵ diye dua ediyorlardı. Bu olay mâzide gerçekleşmiş olmasına rağmen yükseltme fiili, muzâri şekilde getirilmiş, şimdiki zaman gibi kullanılmıştır. Muzâri fiilin kullanılmasıyla sanki zaman dürülmüş ve Hz. İbrahim ve İsmail karşımızda, Kabe'nin temellerini yükseltirken sanki biz de onların yanındaymışız ve dualarını işitiyormuşuz gibidir. Ayrıca ayette, "Temellerini yükseltiyordu." şeklinde gelmiştir. Temel yükseltilmeyip temel üzerine bina edilir. Burada anlatıma hareket verilme için mecaz yoluna gidilerek "temelin yükseltildiği" görülmektedir.²⁷⁶

²⁷³ İdris Şengül, **Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 219.

²⁷⁴ Meryem, 19/16-36.

²⁷⁵ Bakara, 2/127.

²⁷⁶ Yıldırım, Suat, "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar", 63.

4. Kur'ân kıssalarındaki tekrar olgusu, Kur'ân'ın üstün belâgat ve i'câzını gösterme konusunda önemli bir yere sahiptir. Kur'ân'da birçok kıssada tekrar olmasına ve bundan dolayı tehdidin oldukça geniş tutulmasına rağmen, Kur'ân muarızlarına tehdide bulunmuş, ancak kimse benzeri bir ayet dahi getirememiştir. Kur'ân kıssalarında aynı mana değişik şekillerde ifade edilmek suretiyle birçok kıssada tekrara yer verilmiş; tekrar olgusu, kıssaların önemli bir üslubu olarak sunulmuştur. Kıssalarda tekrar edilen bölümlerdeki pozlar bir araya getirildiğinde, anlatılan kıssanın tafsilatlı olarak bütünü ortaya koyduğu ve tekrarlar arasında tenakuzun olmadığı görülmektedir. Kıssalardaki tekrarın her seferinde değişik üslupla yeni manalar ilave edildiği ve tekrarların belâgat ve i'câzının bir parçası olduğunu şu örnek ortaya koymaktadır: Hz. Mûsâ kıssasında, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya nida etmesi, üç ayrı surede farklı lafızlarla gelmiştir. Tâ-Hâ suresinde: *“İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver. Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah'im. Benden başka tanrı yoktur. O halde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namaz kıl.”*²⁷⁷ ayeti geçmektedir. Neml suresinde: *“Ey Mûsâ! Şüphesiz ben mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allah'im!”*²⁷⁸ denilmektedir. Kasas suresinde ise: *“Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca ben âlemlerin rabbi olan Allah'im.”*²⁷⁹ buyrulmaktadır.²⁸⁰ Bu üç ayet aynı olaydan bahseder, ilk bakışta tekrar gibi görünmesine rağmen, dikkatle incelendiğinde her bir ayette Allah Teâlâ'nın farklı vasıfları zikredilmiştir. Tüm ayetlerde bağlama uygun vasıflar zikredilmiş, muhataba usanç verebilecek sözü uzatma, tekrar vesilesiyle ortadan kaldırılmıştır.

²⁷⁷ Tâ-Hâ, 20/12-14: *إِنِّي أَنَا اللَّهُ (۱۳) وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى (۱۴) لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (۱۴)*

²⁷⁸ Neml, 27/9: *يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۹)*

²⁷⁹ Kasas, 28/30: *فَلَمَّا أَنبَأَهَا نُودِي مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (۳۰)*

²⁸⁰ Şengül, İdris, **Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri**, 240.

5. Kur'ân kıssalarında, bazen kıssa kahramanına bazen de kıssanın muhatabına ani anlatım metodu uygulanmaktadır.²⁸¹ Bu metodun farklı tezahürleri olmakla birlikte bir örnekle açıklanacak olursa; Hz. Mûsâ ile salih kul arasında geçen olayda, hem kıssa kahramanı olan Hz. Mûsâ'ya hem de kıssayı okuyan muhataba olaylar aniden peş peşe açıklanır.²⁸² Hz. Mûsâ ve okuyucu olaylara dalıp gitmişken, birden yaşanan hadiselerin arka planındaki hikmetler açıklanır,²⁸³ gerçekler ortaya çıkar.

2.5. KUR'ÂN KISSALARINDA GAYELER

Kur'ân-ı Kerim, insanlara Allah tarafından indirilmiş, yine onlara en uygun üslupla beyan edilmiştir. Kur'ân, kimi yerde ahkam ayetlerindeki gibi, direkt emir ve yasakları bildirirken, bazı yerde nasihat etmekte, bazen de muhataba kıssa anlatarak olayın içine almakta ve bizzat oradaymış gibi olaylara şahit tutmaktadır. Kur'ân kıssalarındaki gayeler, Kur'ân'ın ana gayelerinden farklı değildir. Başka bir deyişle Kur'ân ne maksatla inmişse kıssalar da aynı maksada hizmet etmek üzere anlatılmıştır. Kıssalardaki tüm gayeler bu gayeden sonra gelmektedir.²⁸⁴ Kıssalar, olayları müşahhaslaştırdıkları için kıssa okuyan kimse hemen kıssaya dahil olabilmekte ve verilmek istenen mesajı hissederek anlayabilmektedir. Kıssaların önemi de burada ortaya çıkmaktadır. İlmî seviyesi hangi düzeyde olursa olsun kıssalardan her bir kimsenin alacağı hisseler mevcuttur. Kamer suresinde her bir peygamber kıssasından sonra “*Andolsun ki Kur'ân'ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?*”²⁸⁵ mealindeki ayet, Kur'ân'ın en az üçte birini kapsayan Kur'ân kıssalarının “anlaşılabilir olma özelliğini” gözler önüne sermektedir.

Kur'ân kıssalarının gayelerini bizzat Kur'ân, birçok ayette beyan etmiştir. Bu ayetler incelendiğinde, kıssaların amaçlarını farklı yönlerden sınıflandırmak

²⁸¹ Kutub, Seyyid, *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, 226.

²⁸² Şengöl, İdris, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 217.

²⁸³ Kehf, 18/78-82.

²⁸⁴ Kutub, Seyyid, *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*, 210.

mümkündür. Kur'ân kıssalarının gayeleri konusunda çeşitli yönlerden tasnifler yapılmıştır. İdris Şengül, *Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri* isimli kitabında, kıssalardaki gayeleri; “asıl gayeler” ve “tali gayeler” ana başlıkları altında incelemiştir.²⁸⁶ Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları* adlı doktora tezinde, Kur'ân kıssalarının amaçlarını; “kıssaların genel amaçları”, “Hz. Peygambere yönelik amaçları” ve “mü'minlere yönelik amaçları” isimli üç ana başlıkta incelemiştir.²⁸⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* isimli kitabında Kur'ân kıssalarının amaçlarını; “Mekki surelerdeki kıssaların amaçları” ve “Medenî surelerdeki kıssaların amaçları” ana başlıkları altında incelemiştir.²⁸⁸

Kıssalardaki gayeler hakkında yapılan tasnif ve değerlendirmeler her ne kadar çeşitlilik arz etmiş olsa da Kur'ân kıssalarının gayelerini, Allah Teâlâ daha iyi bilmektedir. Yapılan inceleme ve sınıflandırmalara, mutlak manada kıssaların gayeleri budur, demek mümkün değildir. Bu hatırlamadan sonra kıssaların gayelerini genel anlamda şöyle sıralamak mümkündür:

1. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetini ve Kur'ân'ın Allah katından olduğunu ispat etmek. Kur'ân'ın nazil olduğu toplum, peygamber kıssalarıyla ilgili malumatlara az da olsa sahip idiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) nübüvvetten önce okuma-yazma bilmediği halde, nübüvvetten sonra peygamberlerle ilgili kıssaları kimi ayetlerde ayrıntılarıyla birlikte haber veriyordu. Söz gelimi Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Âdem, Hz. İsâ'nın kıssaları Kur'ân'da genişçe anlatılmaktadır. Okuma yazma bilmeyen bir insanın bu kadar haberi kendiliğinden öğrenmesi bilmesi mümkün değildi. Bu durum hem Kur'ân'ın Allah katından olduğuna hem de Hz. Peygamberin (s.a.v.)

²⁸⁵ Kamer, 54/17,22,32,40.

²⁸⁶ Şengül, İdris, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 245-288.

²⁸⁷ Kara, Mustafa, “Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları” (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 86-105.

²⁸⁸ Öztürk, Mustafa, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti* (İstanbul: KURAMER, 2016), 240-368.

nübüvvetine delil teşkil etmektedir. Yûsuf (a.s.) kıssasından sonra, “İşte bu kıssa, gayb haberlerindedir. Onu sana vahyedyoruz. Onlar, tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman, sen onların yanında değildin.”²⁸⁹ Hz. Mûsâ kıssasında; “Mûsâ’ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen (ey Muhammed) batı tarafında bulunmuyordun ve olayın tanıklarından da değildin.”²⁹⁰ buyrulmaktadır. Hz. Meryem kıssasında; “Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem’i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.”²⁹¹ ayeti geçmektedir. Bu ayetlerden her biri kıssalardan sonra Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitaben söylenmiştir ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Allah’ın elçisi olduğunu, bu bilgilerin Allah katından geldiğini teyit edici mahiyettedir.

2. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve mü’minleri teselli etmek. Kur’ân kıssalarında hak tarafında olan insanlara Allah’ın yardımı ulaşmakta, batıl tarafta olanların ise akıbetleri ibretlik sahneler halinde sunulmaktadır. Özellikle nübüvvetin ilk yıllarında fiziksel ve psikolojik baskı ve şiddet gören Allah rasûlü ve mü’minler, Allah Teâlâ tarafından kıssalar yoluyla teselli edilmiştir. Sözelimi Hz. Nûh yıllarca kavmini Allah’ın dinine davet ettiği halde çok az kimse iman etmiş, çoğunluk isyan yolunu seçmiştir. Hz. Nûh’un kavmi sonunda helak olmuş ve mü’min olanlar kurtulmuştur.²⁹² Hz. Nûh ve kavminin kıssasının akabinde Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve mü’minleri teselli sadedinde, “(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin!

²⁸⁹ Yûsuf, 12/102.

²⁹⁰ Kasas, 28/44.

²⁹¹ Âli İmrân, 3/44.

²⁹² Hûd 11/25-48.

Sabret, çünkü iyi son günahattan sakınanlarıdır."²⁹³ buyurmaktadır. Kıssalar bağlamında, Hz. Peygamber ve mü'minleri teselli eden çok sayıda ayet mevcuttur.²⁹⁴

3. Dinlerin aslında bir olduklarını ve İslam'ın evrensel bir din olduğunu göstermek. Kur'ân kıssalarında insanlığın atası Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar gelen peygamberlerin hayatından kesitler sunulmaktadır. Tüm peygamberlerin ortak çağrısı tek olan Allah'ın dinine girmek ve Allah'ın istediği ölçüde yaşamak, yani tevhiddir. Kur'ân kıssalarının hepsinde ortak nokta, tevhid inancıdır. Bu konuda çok sayıda ayet mevcuttur. Burada sadece Şu'arâ suresindeki kıssalar örnek verilecek olursa; bu surede sırasıyla Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhîm, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb (a.s.) kıssaları anlatılmaktadır. Kavimleri helak edilen Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şuayb peygamberlerin kavimleriyle olan diyalogları beş peygamberde de aynı lafızla gelmiştir ve sadece peygamber ismi veya kavmin isminde farklılık bulunmaktadır.²⁹⁵ Peygamberler ve kavimleriyle olan diyaloga Hz. Şuayb örneği üzerinden bakılacak olursa, şu şekildedir: *"Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla suçladı. Şuayb onlara şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Bakınız ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.*"²⁹⁶Zikredilen ayetlerden anlaşılacağı üzere, kıssalarda tevhid inancı vurgulandıktan sonra, her

²⁹³ Hûd 11/49.

²⁹⁴ Bakara, 2/214; En'âm, 6/33-34; Hûd, 11/120; Hac, 22/42-44; Ankebût, 29/1-3.

²⁹⁵ Şu'arâ, 26/105-109, 123-127, 141-145, 160-164, 176-180.

²⁹⁶ Şu'arâ, 26/176-180.

bir kavmin kendi gidişatına göre özel uyarılar yapılmaktadır.²⁹⁷ İnsanlığa gönderilen tüm peygamberler ile aynı kaynağa sahip olan Kur'ân ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)²⁹⁸ kâmil bir din olan İslam ile²⁹⁹ şüphesiz insanlığa evrensel mesajlar sunmaktadır.

4. Kur'ân kıssalarının gayelerinden biri de, insanları düşündürüp ibret almalarını sağlamaktır. Kur'ân kıssaları, muhatabı olayların içine dahil eder. Okuyucu, kimi zaman zarar verilmesi yasaklanan devenin kesilmesine şahit olur.³⁰⁰ Bazen Firavun büyüklük taslayıp Allah'ı inkâr edince ibretlik sonunun ne olduğunu,³⁰¹ Kızıldeniz sahilinde izler. Kıssalar birçok ayette, ibret gayesini okurlara sunmaktadır.³⁰²
5. Kıssaların gayelerinden bir diğeri de insanları şeytana karşı uyarmaktır. Kur'ân'daki ilk peygamber kıssası, Hz. Âdem ve şeytan ile ilgilidir. Şeytan, Allah'ın Hz. Âdem'e secde emrini gerçekleştirmemiş ve Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı cennetten uzaklaştırma amacına ulaşmıştır.³⁰³ Secde emrine uymayan şeytan, buna delil olarak kendisinin ateşten, insanın ise topraktan yaratılmış olduğunu dolayısıyla kendisinin daha üstün olduğunu iddia etmiş ve cennetten uzaklaştırılmıştır. Allah'tan insanları saptırmak için mühlet istemiş, isteği kendisine verilmiş ve samimi kullar hariç tüm insanları saptırmaya yemin etmiştir.³⁰⁴ Kur'ân'da birçok yerde Hz. Âdem ile şeytanın kıssasına dikkat çekilmiş, mü'minler şeytana karşı uyarılmıştır. Hz. Yûsuf kıssasında

²⁹⁷ Kara, Mustafa, "Bireysel ve Toplumsal Açıdan Kur'ân Kıssaları", 95.

²⁹⁸ Ahzâb, 33/40.

²⁹⁹ Mâide, 5/30.

³⁰⁰ Şems, 91/14.

³⁰¹ Enfâl, 8/52-54; Yûnus, 10/75-92.

³⁰² Yûsuf, 12/111; Ankebût, 29/15.

³⁰³ Bakara, 2/30-36.

³⁰⁴ Sâd, 38/74-83.

Hız. Yakup, oğunu uyarımış, Őeytanın insana apaçık dūřman olduğunu hatırlatmıştır.³⁰⁵

6. Ahiretin varlığından haberdar etmek, Kur'ân kıssalarının bir diğer gayesidir. Özellikle cennet ve cehennem ile ilgili kıssalar, ahiret ile ilgili bilgiler vermektedir. Allah Teâlâ zaman ve mekândan münezzehtir ve ilmi geçmiş-gelecek her Şeyi kuşatmıştır. Bu sebeple, bize göre gelecekte gerçekteşecek bu olayları olmuş gibi aktarmaktadır. Müddessir suresinde cehenneme girenlere kendilerini cehenneme girdiren Őeylerin ne olduğu sorulduğunda; namaz kılmadıklarını, yoksulu doyumadıklarını, günaha dalanlarla birlikte günaha daldıklarını, ceza gününü (ahireti) yalanladıklarını söylemektedirler.³⁰⁶ Kehf suresinde Ashâb-ı Kehf'in kıssası anlatılırken kıssanın anlatılma sebebi olarak, Allah'ın va'dinin hak olduğunu ve kıyametin Şüphe götürmez gerçekliğini bildirmek olduğu beyan edilmiştir.³⁰⁷ Yine birçok kıssanın akabinde ahirete yönelik hatırlatmalar yapılmıştır.³⁰⁸
7. Kur'ân kıssalarının bir diğer gayesi de insanları eğitmek ve terbiye etmektir. Türkçemizde "kıssadan hisse" diye tabir ettiğimiz kıssanın bu eğitici yönü, hemen her kültürde kendini göstermektedir. Zaten kıssanın bizzat kıssa olarak sunulması, içerisindeki mesajları muhataba daha canlı ve müşahhas Şekilde sunabilmek içindir. Söz gelimi, Hız. Mûsâ'nın kavminden olan Kârûn'a anahtarları zorla taşıman hazine verilmişti. O da gücüne dayanarak insanlara haksızlık etmekteydi. Kavmi ona Őımarmamasını, Allah'ın verdiği nimetle ahireti kazanmaya çalışmasını, bozgunculuktan uzak durmasını tavsiye etmiş, Kârûn da bu nimetlere kendi ilmi sayesinde ulaştığını iddia etmişti. Kârûn'un

³⁰⁵ Yûsuf, 12/5.

³⁰⁶ Müddessir, 74/42-46.

³⁰⁷ Kehf, 18/21.

gösterişli hayatına, dünyayı arzulayan insanlar özenir; kendilerine ilim verilenler ise ahiret nimetlerinin daha üstün olduğunu hatırlatırlardı. Kârûn'un evi barkı yerin dibine geçince, onun gösterişli hayatına özenenler Allah'ın kime ne verdiyse en hayırlı olanın öyle olduğunu anlamış, pişmanlıklarını dile getirmişlerdir.³⁰⁹ Tüm nimetlerin Allah katından olduğu, güçlü de olursa haksızlık yapılamayacağı, Allah'ın şımarık ve bozguncuları sevmediği, dünyada rızık ve diğer konularda kime ne verildiyse, o kimse için en uygun olanın o olduğu vb. konular, bu kıssadan çıkarılabilecek hisselerdir.

8. Kur'ân kıssalarının bazı ilmi gelişmelere işaret etmesini de, kıssaların gayeleri arasında zikretmek mümkündür.

2.6. KUR'ÂN KISSALARINDA TARİHİ GERÇEKLİK ZARURETİ

Kur'ân kıssalarında tarihi gerçeklik meselesi, Halefullah'ın (ö. 1997) doktora çalışmasından sonra daha çok gündeme girmiş, daha sonra yapılan çalışmalarda kıssalarda tarihsel gerçeklik meselesi irdelenir hale gelmiştir. Halefullah'ın görüşleri ve buna yöneltilen tenkidlerle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır.³¹⁰ Araştırmanın sınırlarını aşacağından Halefullah'ın görüşlerine burada yer verilmeyecektir.

Kur'ân kıssalarındaki gerçekliği anlamak üzere öncelikle Kur'ân'ın tanımına değinmek gerekmektedir. "Kur'ân, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça muciz bir kelâmdır."³¹¹ Tanımda ifade edildiği üzere, Kur'ân Allah tarafından indirilmiştir, kaynağı Allah'tır. Nazil olduğu dönemden günümüze hiçbir değişiklik olmadan

³⁰⁸ Kasas, 28/83.

³⁰⁹ Kasas, 28/76-82.

³¹⁰ Demir, Şehmus, **Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, 99-121.

gelmiştir ve Allah tarafından korunma garantisi verilmiştir.³¹² Aşağıda değinileceği üzere, kıssaların hakikat olduğu birçok ayette vurgulanmıştır. Allah Teâlâ kendisi kıssaların hakikat olduğunu birçok yerde vurgulamıştır. Kur’ân kıssalarının tarihi gerçekliğinin sorgulanması, Batıda yapılan Kitab-ı Mukaddes’i mitolojiden arındırma çabalarının İslam dünyasına ve Kur’ân’a yansımalarının sonucu olarak özellikle kıssalarda görülmektedir.³¹³ Ancak vahiy kaynaklı olsa bile, sonradan tahrif edilmiş Kitab-ı Mukaddes ile vahiy kaynaklı olan ve hiçbir değişikliğe uğramayan Kur’ân’ı aynı tenkidlere tâbi tutmanın ilmî ve insaflı bir değerlendirme olmadığı kanaatindeyiz.

Kur’ân kıssalarına “esâtîr” ifadesinin kullanılması, ilmî açıdan izahı olmayan bir iddiadır. Yukarıda ifade edildiği üzere bu kelime Kur’ân’da dokuz yerde geçmiş, hiçbir yerde kıssa anlamında kullanılmadığı gibi, kıssa bağlamında dahi kullanılmamıştır. Aynı zamanda bu söylem, tüm ayetlerde müşriklerin ifadesi olarak sunulmuştur. Ayrıca Kur’ân’da geçen “esâtîr” kelimesinin “mitler” ile aynı anlamda kullanılması da modern döneme denk gelmektedir.³¹⁴ Tüm bu bilgiler bir araya getirildiğinde kıssalara ‘esâtîr’ demenin ilmî bir dayanağının olmadığı görülmektedir.

Kur’ân kıssalarının gerçek oluşu bizzat Kur’ân tarafından birçok ayette açıkça, başka manalara mahal vermeyecek şekilde vurgulanmıştır. En güzel kıssalardan olan Hz. Yusuf kıssasından birkaç ayet sonra “*Andolsun ki onların (peygamberlerin) kıssalarında salim akıl sahipleri için ibretler vardır. (Bu Kur’ân) uydurulabilecek bir söz değildir.*”³¹⁵ buyrulmaktadır. Bakara suresinde Dâvûd-Câlût kıssasının sonunda “*İşte bunlar sana gerçek olarak okumakta olduğumuz Allah’ın ayetleridir ve sen*

³¹¹ Birışık, Abdulhamit, “Kur’an”, **DİA** (Ankara, 2002), XXVI/384.

³¹² Hicr, 15/9.

³¹³ Demir, Şehmus, **Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, 68.

³¹⁴ Demir, Şehmus, **Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, 113.

³¹⁵ Yûsuf, 12/111.

şüphesiz Allah'ın elçilerinden birisin."³¹⁶ ayeti geçmekte, Âli İmran suresinde Hz. İsa'nın kıssası anlatıldıktan sonra "*Şüphesiz bu anlatılanlar gerçek kıssalardır.*"³¹⁷

İfadesi yer almaktadır. Mâide suresinde Hz. Âdem'in iki oğlunun kıssasında "*Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat...*"³¹⁸ buyrulmakta, Hûd suresinde birçok kıssa anlatıldıktan sonra, son ayetlerde "*Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, mü'minlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor.*"³¹⁹ ayeti geçmektedir. Kehf suresinde Ashâb-ı Kehf kıssasının başında "*Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz...*"³²⁰ Meryem suresinde Hz. İsa'nın kıssasından sonra "*İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartışıkları konuda gerçek söz de bu.*"³²¹ buyrulmaktadır. Kasas suresinde "*İman eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız.*"³²² buyrulmaktadır. Tüm bu ayetler kıssaların gerçek, yaşanmış olaylar olduklarını tekrar tekrar vurgulamaktadır.

Kıssaların gerçek olmasını gerektiren bir husus da, muhataplara ulaştırılmak istenen mesajdır. Kıssalara muhatap olan kişinin bunları özümseyebilmesi, iyi örnekleri hayatına geçirmeye gayret edebilmesi için anlatılan olayların gerçek olması gerekmektedir. Hayâlî, uydurulmuş, gerçek olmayan olaylar ile gerçek olayların muhatapta yapacağı etkinin farklı olacağı herkesin malumudur. Tarihe bakıldığında hiçbir mitolojik düşüncenin, köklü sosyal devrim gerçekleştirilememiş yahut toplumu büyük oranda dönüşüme uğratamamış olduğu görülmektedir. Buna karşılık

³¹⁶ Bakara, 2/252.

³¹⁷ Âli İmran, 3/62.

³¹⁸ Mâide, 5/27.

³¹⁹ Hûd, 11/120.

³²⁰ Kehf, 18/13.

³²¹ Meryem, 19/34.

³²² Kasas, 28/3.

Müslüman toplumlarda, kıssalarda anlatılan olaylar sebebiyle oluşan tarih bilinciyle, toplumlar birçok alanda dönüşüme uğramış ve iyi yola kanalize olabilmıştır.³²³

Yukarıda Kur'ân kıssaları ile ilgili genel bilgi verdikten sonra, bu bölümü Tahsin Görgün'ün şu tesbitiyle bitirmek istiyoruz: “İçinde yaşadığımız ‘sistem çağı’nın sistemlerini kendi nokta-i nazarımızdan ‘ta’yin’ ve ‘teşhis’ edebilmek yani onları *tanımlayabilmek* için kıssalar bize gerekli imkânı sağlamaktadır.”³²⁴

³²³ Demir, Şehmus, **Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**, 121.

³²⁴ Görgün, Tahsin, **İlâhî Sözün Gücü** (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2017), 111.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBN CÜZEY'İN KISSALARI TEFSİR ETME METODU

Araştırmamızın ana konusu olan İbn Cüzey'in Kur'ân kıssalarını ele alışının inceleneceği bu bölümde, öncelikle müfessirin Kur'ân kıssaları hakkındaki görüşleri ortaya konmaya çalışılacak, daha sonra Kur'ân kıssalarını tefsir etme metodu incelenecektir.

İbn Cüzey'in Kur'ân kıssaları hakkındaki görüşlerini ortaya koymak adına öncelikli olarak mukaddimesinde kıssaları nasıl değerlendirdiği incelenecek, daha sonra kıssalarla ilgili ayetlerde, yeri geldikçe kıssalar hakkındaki düşünceleri irdelenecektir.

Müfessirin kıssalar hakkındaki genel görüşlerini ortaya koyduktan sonra, Kur'ân kıssalarını tefsir ederken hangi metodu kullandığı incelenecektir. Kıssaları tefsir ederken hangi metodu kullandığını irdelemek üzere, tefsirindeki dirayet yöntemi ve rivayet yöntemi ana başlıkları altında, konular örnekleriyle ortaya konulacaktır.

3.1. İBN CÜZEY'İN KUR'ÂN KISSALARINA GENEL BAKIŞI

3.1.1. İbn Cüzey'in Mukaddimesinde Kur'ân Kıssalarını Değerlendirmesi

İbn Cüzey, tefsirine önsöz ve iki mukaddime ile başlamıştır. Birinci mukaddimesinde Ulûmu'l-Kur'an hakkında önemli ve özet bilgiler aktarmıştır. Müfessir mukaddimenin üçüncü bölümünde 'Kur'ân'ın içerdiği ilimler ve manalar',

dördüncü bölümde ise ‘Kur’ân ile ilgili ilim dalları’ başlıkları altında, kıssalarla ilgili görüşlerini ortaya koymuştur.

3.1.1.1. Kur’ân Kıssalarının Tanımı ve Kıssalardaki Hikmetler

İbn Cüzey, tefsirinin birinci mukaddimesinin üçüncü bâbında, kıssaları şöyle tanımlamıştır: “Kıssalar, geçmiş peygamberler ve onlar dışındaki kimselerin haberlerinin zikredilmesidir. Ashâb-ı Kehf’in kıssası, Zülkarneyn kıssası gibi.”³²⁵ İbn Cüzey kıssa tanımında, peygamberler ve onlar dışında önemli kişi ve grupların kıssalarını, tanımın içine dahil etmiştir. Tanımdan anlaşılacağı üzere İbn Cüzey, Hz. Peygamber döneminde yaşanan olayları ve gaybî konularla alakalı cennet-cehennem ile ilgili hadiseleri kıssa kategorisine almamıştır.

İbn Cüzey, peygamber kıssalarındaki tekrarların hikmetlerinin ne olduğu sorusunun, üç yönden cevaplandırılacağını belirtmektedir.

Birincisi, bir surede zikredilen peygamberlerle ilgili haberler, başka bir surede birebir zikredilmemiş, tekrarın olduğu her yerde, diğerinde olmayan faydalı bir ziyade eklenmiştir.³²⁶ Kimi yerde aynı olayda farklı kelime kullanılarak olayın başka bir yönüne dikkat çekilmiştir. Bazı kıssalarda da tekrar gibi görünmesine rağmen dikkatle incelendiğinde bir önceki anlatımdan farklı bilgiler sunulduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi, Kur’ân’ın fesâhatını ortaya çıkarmak üzere; peygamberlerin haberleri, bazı yerlerde sözü uzatma sanatı olan itnâb yoluyla, kimi yerde ise sözü kısa ve özlü kullanma sanatı olan îcâz yoluyla anlatılmıştır.³²⁷ Kıssalar Kur’ân’da siyak-sibâk

³²⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/71.

³²⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/71.

³²⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/72.

uyumu gözetilerek ve başka hikmetlerle bazı surelerde genişçe anlatılırken,³²⁸ kimi yerde sadece peygamberin ismi zikredilmiştir.³²⁹

Üçüncüsü, peygamber kıssalarının tekrarlanmasında bazı amaçlar güdülmüştür. Kur'ân kıssalarındaki tekrarların hepsi, farklı bir maksada binaen yapılmıştır.³³⁰ İbn Cüzey kıssalarda tekrarların hikmetlerini aktardıktan sonra, bir sonraki başlıkta Kur'ân kıssalarının gayeleri bölümünde zikredeceğimiz maddeleri, kıssaların tekrarlarındaki hikmetlerin devamı sadedinde aktarmıştır.

3.1.1.2. Kur'ân Kıssalarının Gayeleri

Hidayet kitabı olan Kur'ân, insana dünya hayatında rehberlik etmektedir. Kur'ân'ın önemli üsluplarından biri olan kıssalar, Kur'ân'ın temel gayeleriyle aynı gayeleri içermektedir. Bu temel gayelerin yanında kıssalar bağlamında birçok ayette kıssaların gayeleri beyan edilmiştir. İbn Cüzey, kıssalardaki tekrarların maksatlarını aktarıken kıssaların gayelerini de açıklamıştır. Bu gayeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Önceki peygamberlerin gerçekleştirdikleri mucizeleri ve onları yalanlayanların çeşitli helaklarını zikretmekle, onların nübüvvetini ispat etmek.³³¹ Önceki kavimlerden birçok peygamber hakkında Kur'ân haberler aktarmıştır. Birçok peygamberin mucizelerini aktarmış, onlara inanmayanların helak oluşlarını gözler önüne sermiştir. Böylece bu peygamberlerin nübüvvetini ispat etmiştir.
2. Bu haberleri herhangi birinden öğrenmeksizin aktardığından dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetini ispat etmek. Şu ayet, buna işaret

³²⁸ Örneğin Hz. Mûsâ ve Firavun kıssası: A'râf 7/103-162; Tâ-Hâ 20/9-97; Kasas 28/3-48...

³²⁹ Burûc, 85/17-18; A'lâ, 87/19...

³³⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/72.

³³¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/72.

etmektedir: “Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin!”³³² Hz. Peygamber (s.a.v.) nübüvvetten önce okuma yazma bilmiyordu. Önceki peygamberler hakkında haberler iletmesi, okuma yazma bilmeyen bir kimsenin yapabileceği bir iş değildi. Okuma yazma bilmediğine ve bu bilgileri başka bir kimseden öğrenmediğine göre, ancak vahiy ile bu kadar malumatı elde edebilirdi.

3. Vahdâniyeti ispat etmek. Allah Teâlâ kafir ümmetleri helak etmiştir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: “...Rabbinin hükmü geldiğinde Allah’ı bırakıp da tapındıkları tanrıları onlara hiçbir şey sağlayamadı...”³³³ Allah’ın kudretini ve kafirlere karşı azabının şiddetini ortaya koymayı da kıssaların gayeleri arasında varsaymak mümkündür.³³⁴ Allah’ı inkâr eden kavimler Allah dışında ilahlar edinmişler, ancak edindikleri ilahlar onların helâkını önleyememiş, tek ilah olan Allah’ın azabına karşı koyamamışlardır.
4. Kavminin yalanlamasına karşın Hz. Peygamber’i (s.a.v.), önceki peygamberlerin de aynı durumda olduklarını bildirerek teselli etmek. Ayette şöyle buyurulmaktadır: “Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı...”³³⁵ Allah Teâlâ müşriklerin iman etmemesine, kendisini çeşitli iftiralarla yalanlamasına üzülen Hz. Peygamber’i (s.a.v.), önceki peygamberlerin de yalanlandığını hatırlatma yoluyla teselli etmiştir.
5. Hz. Peygamber’i (s.a.v.) teselli etmek ve önceki peygamberlere ulaşan Allah’ın yardımının kendisine de ulaşacağını vadetmek.³³⁶ Hz. Peygamber ve mü’minlere eziyet eden inkarcıların sonunun da önceki peygamberleri inkâr edenler gibi olacağını bildirerek, Allah’ın yardımının inananlara ulaşacağını haber vermek.

³³² Hûd, 11/49.

³³³ Hûd, 11/101.

³³⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/72.

³³⁵ En’âm, 6/34.

6. Kafirleri, kendilerinden önceki kafirlerin akıbetlerinin ne olduğunu göstererek korkutmak da kıssaların gayelerindedir. Bunun yanı sıra peygamberlerin haberleri; olağanüstü olaylar, öğütler, peygamberlerin nübüvvetine deliller, kafirlere reddiyeler vb. konular içermektedir. Peygamber kıssalarında birçok faydalı malumatlar vardır. Yeri geldikçe bu bilgiler aktarılacaktır.³³⁷

3.1.1.3. Kur'ân Kıssalarının Önemi ve Kıssaları Tefsir Ederken Dikkat Edilecek Hususlar

Kur'ân'ın ihtiva ettiği önemli ilimlerden biri, kıssalardır. Kıssalar Kur'ân'ın üç ana konusu olan tevhid, nübüvvet ve ahiretle doğrudan bağlantılıdır. Hacim itibariyle kıssaların en çoğunu oluşturan peygamber kıssaları üzerinden değerlendirilecek olursa, peygamberlerin ortak ve en önemli görevleri, tevhid inancının insanlara ulaştırılmasıdır. Kendileri peygamber oldukları için nübüvvetle doğrudan bağlantılıdır. Adaletin gerçekleşmesi, dünya hayatının geçiciliği açısından da ahiretle alakalıdır. Hemen her peygamber gönderildiği topluma ahiretin varlığını hatırlatmış, davranışlara dikkat edilmesi gerektiğini, ahirette her şeyin hesabının sorulacağını hatırlatmıştır. İbn Cüzey, kıssaların tefsirinin mutlaka yapılması gerektiğini ifade etmektedir.³³⁸

Müfessir, kıssaları tefsir ederken tefsir kitaplarının üzerinde durduğu konuların tefsirini zaruri olarak görür. Tefsir kitapları dışındaki bilgileri gerekli görmez. Muhtasar tefsir olduğu için kendisi de özellikle tefsirlerin üzerinde durdukları konular dışındakileri kullanmamaya gayret etmiştir.³³⁹

İbn Cüzey, bazı müfessirlerin kıssalar hakkında sahih olup olmadığına bakmaksızın nakilde bulunmalarını hoş karşılamaz. İsrâiliyat bölümünde geleceği

³³⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/72.

³³⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/72.

³³⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/77.

üzere, kendisi büyük oranda eleştirdiği hususlara dikkat etmiş, ancak bazen muhtasar tefsire göre uzun denilebilecek İsrâiliyat türünden haberlere yer vermiştir.

3.1.2. İbn Cüzey'in Kıssaları Tefsir Ederken Kıssalara Bakışı

İbn Cüzey, mukaddimesinde Kur'ân kıssalarının tanımını yapmış, kıssalardaki tekrarların hikmetlerini açıklarken, kıssalardaki gayelere ilişkin izahlar yapmıştır. Kıssaları tefsir ederken hem rivayet hem de dirayet tefsirinin metodlarını kullanmıştır. İsrâiliyâta olabildiğince az yer vermiş, yine mukaddimesinde peygamberlere yakışmayan rivayetlerin tefsire alınmasını eleştirmiştir.³⁴⁰

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken kıssalar bağlamında birçok ayeti Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetine delil olarak değerlendirmiş, bu bilgilerin ancak vahiy mahsulü bilgiler olabileceğinin altını çizmiştir.³⁴¹ Okuma yazma bilmeyen bir insanın, önceki peygamberlerle ilgili bu kadar tafsilatlı bilgiler haber vermesi, ancak vahiy ile izah edilebilirdi. Zira vahyin kaynağı gayba ve tüm alemlere ait bilgilerin tek sahibi Allah'tır.

3.2. İBN CÜZEY'İN KISSALARI TEFSİR EDERKEN RİVAYET TEFSİRİ YÖNTEMLERİNİ KULLANMASI

Rivayet tefsiri en kısa tanımıyla Kur'ân'a, sünnete ve selef alimlerinden nakledilen sahih rivayetlere dayanan tefsir demektir. Rivayet tefsirinin kaynakları şu şekildedir: Kur'an, sünnet, sahabe ve tâbiûn kavilleri, Arap dili ve belâgatı, ehli kitap kültürü.³⁴² Rivayet tefsir metodu her ne kadar ilk bakışta güven verse de eleştirildiği yönler de bulunmaktadır. Özellikle İsrâiliyâtın bu tefsirlere girmesi ve rivayetlerde senedlerin hazfedilmesi, bu yöntemle telif edilen eserlere olan güveni azaltmıştır.³⁴³ Rivayet tefsirlerine yöneltilen eleştiriler sadece bazı konularla sınırlı olduğundan,

³³⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/77.

³⁴⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/77.

³⁴¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/215, II/756, II/783.

³⁴² Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, 117.

rivayet tefsiri yöntemlerini birçok müfessir tefsirinde kullanmıştır. Rivayet tefsir metodu sahih nakillere dayanmalıdır. Kur'ân hakkında en sağlam bilgiyi Kur'ân'ın kendisinden, daha sonra Kur'ân'ı açıklamak üzere gönderilen Hz. Peygamber'den (s.a.v.), ondan sonra Allah'ın kitabını en iyi bilen insanlar olan sahabî ve bilgilerinin çoğunu sahabîden alan tabiînin önde gelen alimlerinden öğrenmek mümkündür.³⁴⁴ Bu kimselerden elde edilecek bilgi, diğer tüm bilgilerden öncelikli olarak başvurulacak kaynaklardır. Bu sebeple hem rivayet hem dirayet tefsirlerinde genel itibariyle öncelikli olarak Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri, hadis-i şerifler, sahabî ve tabiîn nakilleri aktarılmıştır. İbn Cüzey de tefsirinde rivayet tefsir yöntemlerini kullanmıştır. Aşağıda müfessirin rivayet metodlarını kıssalara uygulayışı örneklerle açıklanacaktır.

3.2.1. Kur'ân'ı Kur'ân ile Tefsir Etmesi

Kur'ân'ı tefsir etme yöntemlerinden en önemlilerinden biri, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilme yöntemidir. Kur'ân'da birçok ayet başka bir Kur'ân ayetiyle tefsir edilmiştir. Örneğin, Fatiha suresindeki kendisine nimet verilenler zümresi, Nisâ suresinde şu şekilde açıklanmıştır: *“Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!”*³⁴⁵

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken birçok yerde, ayeti başka bir ayetle açıklama yoluna gitmiştir. Ayeti ayetle tefsir ederken, birden fazla yönden değerlendirmede bulunmuştur. Aşağıda bu yönler, örnekleriyle açıklanacaktır.

1. İbn Cüzey, kıssaları tefsir ederken birçok yerde bir kelimenin veya ayetin manasını açıklamak üzere başka ayeti aktarmıştır.³⁴⁶ Kelime manasını açıklamasına örnek, Hz. Âdem kıssasıyla ilgili *“Bunun üzerine Âdem'e rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti);*

³⁴³ Nûreddin İtr, **Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm** (Dımaşk: Matbaatü's-Sabbâh, 1996), 74.

³⁴⁴ Mennâ' el-Kattân, **Mebâhis**, 318.

³⁴⁵ Nisâ, 4/69.

rabbi de onun tövbelerini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.”³⁴⁷ ayetinde, ‘bazı sözler’ ifadesiyle tercüme edilen (كلمات) kelimesinin tefsiridir. İbn Cüzey bu kelimeyi A’râf suresindeki, “...Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”³⁴⁸ ayetiyle tefsir etmiştir.³⁴⁹ Kıssaları tefsir ederken ayetin manasını açıklamasına örnek ise Kehf suresinde Hz. Mûsâ ile salih kulun yaşadıkları garip olaylardan sonra salih kulun olayların hikmetini açıklarken, “Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir define vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar...”³⁵⁰ ayetinde (فاراد ربك) lafzının tefsirinde şu ifadeleri kullanmıştır. Burada iradeyi, Allah’a isnat etti. Çünkü “...Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim...”³⁵¹ ayetinde Hızır, onu kendisine isnat etti. Buradaki lafız kusur içerdiğinden, edepten dolayı bu fiili Allah’a isnat etmedi. Hz. İbrahim de aynı şekilde “Hastalandığım zaman bana şifa verendir.”³⁵² ayetinde, edepten dolayı hastalığı kendine, şifayı Allah’a isnat etmiştir.³⁵³

2. İbn Cüzey kıssaları Kur’ân ile tefsir ederken bazen birkaç görüş arasında kendisi tercihte bulunmuş ve bu tercihini ayetle kuvvetlendirmiştir.³⁵⁴ Örneğin, “...Meryem oğlu İsâ’ya da açık

³⁴⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/214, II/850.

³⁴⁷ Bakara, 2/36.

³⁴⁸ A’râf, 7/23.

³⁴⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/208.

³⁵⁰ Kehf, 18/82.

³⁵¹ Kehf, 18/79.

³⁵² Şu’arâ, 26/80.

³⁵³ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/908-909.

³⁵⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/626.

*kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik...*³⁵⁵ ayetinin tefsirinde, (روح القدس) ifadesini Cebrail (a.s.) olarak tefsir etmiş, bu ifadeye ‘İncil’ ve ‘kendisiyle ölülerin diriltildiği isim’ olarak tefsir edenlerin de olduğunu belirttikten sonra, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu ifade edip, “*İman edenlere sebat kazandırısın, Müslümanlara rehber ve müjde olsun diye rabbin tarafından bir gerçek olmak üzere Kur’an’ı Rûhulkudüs’ün indirdiğini söyle.*” ayetini, tercihi delil olarak getirmiştir.³⁵⁶ İbn Cüzey bazen de delil olarak getirdiği ayeti, başka müfessirin tercihi olarak getirmiştir.³⁵⁷

3. Müfessir kıssalarla ilgili ayetleri tefsir ederken, (قبيل) lafzıyla ayetten delil getirerek ayeti ayetle tefsir etme metodunu kullanmıştır. Şu’arâ suresinde Hz. Mûsâ kıssasında, “*Mûsâ, “Ben” dedi, “O işi, (sonunun ölüme varacağını) bilmeden yaptım.*”³⁵⁸ ayetinde (الضالين) lafzının manası üzerinde ihtilaf olduğunu söylemiş, bazı kimselerin bu lafza cahillik anlamını yüklediğini, bazılarının da unutma anlamı verdiğini belirtmiş ve unutma manasına, “*...-biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar...*”³⁵⁹ ayetini delil getirmiştir.
4. İbn Cüzey’in kıssaları tefsir ederken ayeti ayetle tefsir etmede uyguladığı yöntemlerden biri de mananın desteklenmesidir. Birçok ayette manayı desteklemek üzere başka bir ayeti getirmiştir.³⁶⁰ Örneğin, Şems suresinde (بطغويه) ifadesini tefsir ederken İbn Abbas’ın görüşüne yer vermiş ve onun görüşünü desteklemek üzere

³⁵⁵ Bakara, 2/87.

³⁵⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/226.

³⁵⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1261.

³⁵⁸ Şu’arâ, 26/20.

³⁵⁹ Bakara, 2/282.

³⁶⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/640, II/750.

“*Semûd kavmi çok şiddetli bir depremle helak edildi.*”³⁶¹ ayetini delil getirmiştir.

5. Müfessir, kıssaları tefsirde dil bilgisini açıklamak üzere ayeti ayetle tefsir yöntemini kullanmıştır.³⁶² Örneğin, Kehf suresinde Ashâb-ı Kehf’in sayısı hakkında, “...*Onlar yedi kişidir, sekizincileri köpektir...*”³⁶³ ayetinde (وثامنهم كلبهم) ifadesinin tefsirinde, buradaki vâv’ın (و), sekiz (sekiz) vâvı³⁶⁴ olduğunu belirtmiş ve “*Allah o kasırgayı ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine gönderdi.*”³⁶⁵, “...*Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak...*”³⁶⁶, “*O tövbecarlar, ibadet edenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah’ın sınırlarını gözetenerler; müjdele o mü’minleri!*”³⁶⁷ ayetlerini delil olarak getirmiştir. Yukarıdaki ayetlerin her birinde “vâv” harfinin semâni (sekiz) vâvı olduğuna dikkat çekmiştir.
6. İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken, ayeti ayetle tefsir etmede soru sorup cevabında ayeti delil getirme metodunu da uygulamıştır. Örneğin, Hac suresinde, “...*Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yükledi; ceddiniz İbrâhîm’in dininde olduğu gibi...*”³⁶⁸ ayetinde (ملة ابيكم ابراهيم) ifadesini tefsir ederken şöyle demiştir: Hz. İbrâhîm Müslümanların hepsinin babası olmadığı halde niçin

³⁶¹ Hâkka, 69/5.

³⁶² İbn Cüzey, **Teshîl**, II/919.

³⁶³ Kehf, 18/22.

³⁶⁴ İsim, sıfat, durum sayımı veya sıralamalarında sekizinci sıradakinin başına gelen “vâv”dır. Araplar yedi sayısını tek ve çift sayıları kendisinde toplayan tam sayı kabul ettiklerinden sayım ve sıralamalarda yedinci sıradaki ile söz tamamlanmış sayılır ve sekizinci sıradakinin başına söz başı “vâv”ı getirirler. (İsmail Durmuş, “Vâv”, DİA (İstanbul, 2012), XXXXII/576.)

³⁶⁵ Hâkka, 69/7.

³⁶⁶ Zümer, 39/73.

³⁶⁷ Tevbe, 9/112.

³⁶⁸ Hac 22/48.

ceddiniz denildiği sorulduğunda cevabın; Hz. İbrâhîm'in Rasûlullah'ın babası olduğu, ümmetinin de babası olduğu çünkü, Rasûlullah'ın ümmetinin onun evladı hükmünde olduğunu ifade etmiş ve “*Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir...*”³⁶⁹ ayetini delil getirmiştir. Bu ayetin devamında “O (Hz. Peygamber) de onların babalarıdır.” ifadesinin okunduğunu belirtmiştir.³⁷⁰

3.2.2. Kur'ân'ı Hadislerle Tefsir Etmesi

Kur'ân'ı rehber olarak gönderen Allah, onu açıklamak ve bizzat uygulamak üzere Hz. Peygamber'i (s.a.v.) göndermiştir. Vahyin ilk muhatabı olan Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'ân'ı en iyi anlayan ve tefsir edendir. Hz. Peygamber konuşulması gerektiği kadar konuşur, konuşmanın uygun olmadığı yerde susmayı tercih ederdi. O'nun (s.a.v.) yaptığı tefsir sonrakilerin anladığı manadaki tefsir değildir. Çünkü sonrakilerin yaptığı tefsirde lügat, belâgat vb. birçok şey aranmaktadır. Ancak, Hz. Peygamber'in yaptığı tefsirde şeriat ve ahkâmda Allah'ın muradını beyan vardır. Sahabîler Hz. Peygamber'e (s.a.v.) az sayıda ayetin tefsirini sorduklarından, O'nun (s.a.v.) az sayıda ayeti tefsir ettiği görülmektedir.³⁷¹ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in kavilleri ve uygulamaları da Kur'ân tefsirinde önemli yere sahiptir. Bunlar doğrudan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sorulduğunda tefsir ettiği Kur'ân ayetleri gibi tefsir olarak düşünülme de dolaylı olarak tefsir mahiyetinde oldukları anlaşılmaktadır. Birçok müfessir tefsirinde bu tür rivayetlere yer vermiştir.

İbn Cüzey, kıssaları tefsir ederken yeri geldiğinde hadislerle yer vermiştir. Tefsirine aldığı hadislerin çoğunda sened veya râviyi zikretmemekle birlikte, hadisin sıhhati konusunda da bir şey dememiştir. Örneğin, Meryem suresinde Hz. İbrahim kıssasında “*İbrâhîm şöyle dedi: Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret*

³⁶⁹ Ahzâb, 33/6.

³⁷⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1003.

*dileyeceğim...*³⁷² ayetinin tefsirinde, buna benzer Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kavlinin olduğunu söylemiş; ravi, sened zikretmeden, hadisin sıhhati konusunda herhangi bir şey söylemeksizin Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib'e, nehyedilmediği sürece istiğfar edeceğini söylediği hadisi aktarmıştır.³⁷³ Ancak mukaddimede sahih bilgileri alacağını söylemesi ve elimizdeki *Teshîl*'in tahkik edilen nüshası incelediğimizde, hadislerin çoğunun Buhârî (ö. 256/870) ve Kütüb-i Sitte'de geçen rivayetler olması, tefsirinde zikrettiği hadislerin sahih olma ihtimalini artırmaktadır.

Müfessir bazı ayetleri hadisle tefsir ederken o konuda hadis olduğunu hatırlatıp hadisi zikretmemiştir. Örneğin, Şu'arâ suresinde Hz. İbrahim kıssasındaki *"Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur."*³⁷⁴ ayetinin tefsirinde, hadiste vârid olan üç yalanın kastedildiği görüşüne yer vermiş, ancak hadisi zikretmemiştir.

İbn Cüzey ayetleri tefsir ederken zikrettiği hadislerin çoğunda sıhhat belirtmemiş ancak bazılarında sahih hadis olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, Kasas suresinde Hz. Mûsâ kıssasında *"Baba, 'bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum..."*³⁷⁵ ayetinin tefsirinde konuyla ilgili sahih hadisin geldiğini söylemiş ve hadisi zikretmiştir.³⁷⁶

Müfessir tefsirine aldığı hadislerin çoğunda hadisin hangi kaynakta geçtiğini zikretmemiş ancak yer yer hadisin kaynağını zikrettiği de olmuştur. Örneğin, Sâd suresinde Hz. Eyyûb kıssasında, *"(Bir yemini vardı.) 'Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol' (dedik)..."*³⁷⁷ ayetinin tefsirinde

³⁷¹ Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü** (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 260-262.

³⁷² Meryem, 19/47.

³⁷³ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/923.

³⁷⁴ Şu'arâ, 26/82.

³⁷⁵ Kasas, 28/27.

³⁷⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1113.

³⁷⁷ Sâd, 38/44.

bu konuda hadisin vârid olduğunu belirtmiş, hadisi aktardıktan sonra bunun Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî'de (ö. 303/915) zikredildiğini ifade etmiştir.³⁷⁸

3.2.3. Kur'ân'ı Sahabî Kavli ile Tefsir Etmesi

Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra Kur'ân'ı en iyi anlayan ve tefsir eden sahabîdir, çünkü onlar vahyin indirilişine şahit olmuşlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte yaşamışlar ve vahyi direkt Hz. Peygamberden dinlemişlerdir. Sahabî, istisnalar dışında Arap oldukları için Kur'ân dilinin inceliklerine hâkimlerdi ve Arapların örf ve adetlerini çok iyi biliyorlardı. Bunun yanı sıra sahabî önceki medeniyetlerin ve felsefî akımların etkisinden uzak olduklarından zihinleri ve dilleri oldukça berrak ve fasihti.³⁷⁹ Sahabînin bu özellikleri ve en önemlisi vahiy sürecine şahit olmaları, onları tefsirde diğer kimselerin önüne geçirmiştir. Sahabînin hepsi aynı kültür ve bilgi birikimine sahip olmadığı için bazı sahabîler Kur'ân tefsirinde diğerlerinden fazla görüş bildirmişlerdir. Örneğin İbn Abbas (ö. 68/687-88), İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Ali bin Ebî Tâlib (ö. 40/661), Hz. Âişe (ö. 58/678) vb. sahabîler birçok ayetin tefsirinde görüş beyan etmişlerdir.

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken sahabî kavillerinden oldukça istifade etmiştir. Kıssaları tefsirde sahabîden en çok İbn Abbas'ın (ö. 68/687-88) daha sonra İbn Mes'ûd'un görüşlerine yer vermiştir. Bu iki sahabîden nakilde yer yer kıraat farklılıklarını aktarmıştır. Bu sahabîlerin yanı sıra Ali bin Ebî Tâlib (ö. 40/661),³⁸⁰ Câbir bin Abdullah (ö. 78/697),³⁸¹ Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644),³⁸² Abdullah bin Ömer (ö. 73/693),³⁸³ Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85),³⁸⁴ Muâviye b. Ebû

³⁷⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1272.

³⁷⁹ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, 71.

³⁸⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1261.

³⁸¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/371.

³⁸² İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1601.

³⁸³ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/534.

³⁸⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/641.

Süfyân (ö. 60/680),³⁸⁵ Ebû Hureyre (ö. 58/678),³⁸⁶ gibi sahabîlerden rivayette bulunmuştur.

İbn Cüzey'in kıssaları tefsir ederken sahabî kavlini kullanmasına örnek; A'raf suresinde Hz. Âdem ile şeytan kıssasında, “*Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın.*”³⁸⁷ ayetinde, İbn Abbas'ın şu görüşünü aktarmıştır: “Önleri dünya, arkaları ahiret, sağları iyilikler, solları kötülükler demektir.”³⁸⁸

3.2.4. Kur'ân'ı Tâbiîn Kavliyle Tefsir Etmesi

Sahabîyi Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen ikinci nesil olan Tâbiîn döneminde tefsir hareketleri, daha çok mevâlîler tarafından sürdürülmüştür.³⁸⁹ Tâbiîn tefsiri hakkında farklı görüşler vardır; alimlerden bazıları bilgileri sahabîden öğrendikleri için onlardan nakledilen rivayetleri güvenilir bulurken, kimi alimler onların tefsirinin rey tefsiri olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁰

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken zaman zaman tâbiînin görüşlerine yer vermiştir. Tâbiînden en çok Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) görüşlerini zikretmiş, onun yanı sıra Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Vehb b. Münebbih (ö.114/732) gibi tâbiîn alimlerden de nakilde bulunmuştur.

İbn Cüzey'in kıssaları tefsir ederken tâbiînden rivayete örnek; Nûh suresinde Hz. Nûh'un kavmine, “*(Dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin.*”³⁹¹

³⁸⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/910.

³⁸⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/906.

³⁸⁷ A'raf, 7/17.

³⁸⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/595.

³⁸⁹ Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, s.273.

³⁹⁰ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, **Kur'ân İlimleri Menâhîlu'l 'Irfân Tercümesi**, çev. Halil Aldemir, Ramazan Şahan (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), C:2 s.31.

³⁹¹ Nûh, 71/11

ayetinin tefsirinde “Bir adam Hasan-ı Basrî’ye kuraklıktan şikâyet etti, bunun üzerine Hasan-ı Basrî ona, estağfirullah dedi.”³⁹² hadisesi zikredilebilir.

3.2.5. Tefsirinde İsrâiliyat Konusunda Tutumu

İsrâiliyat, “büyük oranda Yahudi, kısmen de Hristiyan kaynaklarından nakledilen efsane, kıssa, olay veya bilgi” anlamında kullanılır.³⁹³ İsrâiliyat’ın iki çeşidi vardır. Birincisi İslam’a uygun olan ve nakli caiz olan, ikincisi ise başta İslam’a zıt olanlar olmak üzere, aykırılığında şüphe edilen haberlerdir.³⁹⁴ Sahabî arasında önce Yahudi veya Hristiyan iken Müslüman olan, önceki dinleri hakkında bilgi sahibi kişilerin, bu bilgileri tâbiûna nakletmeleri suretiyle İsrâilî haberler ilk olarak Kur’ân tefsirine girmiştir. İlk dönemde tafsilatı verilmeyen kıssalar hakkında bu sahabîlere sorular sorulmuş, onlardan alınan bilgilere Ehl-i Kitap’tan öğrenilen bilgiler ilave edilerek İsrâiliyat bilgilerinin alanı genişletilmiştir. Burada rivayet edilen bilgilerde art niyet aramak mümkün değildir. Ancak İslam’a içten zarar verme amacıyla pek çok uydurma haber de İslâmî bilgiler arasına konulmaya çalışılmıştır ki, bu haberler sıkıntılı bilgilerdir.³⁹⁵

İbn Cüzey mukaddimesinde kıssalarla ilgili bilgi verirken bazı müfessirlerin kıssalar hakkında sahih olan-olmayan birçok bilgi aktardıklarını, öyle ki peygamberlik makamına uygun olmayan rivayetleri zikrettiklerini söylemiştir. Kendisi bu kitabında, tefsir kitaplarının üzerinde durduğu ve sahih olarak vârid olan hadislerle yetindiğini beyan etmiştir.³⁹⁶

İbn Cüzey mukaddimesinde zikrettiği gibi kıssaları tefsir ederken İsrâiliyat’a olabildiğince az yer vermiştir. Müfessir ayetleri tefsir ederken (قيل) ‘denildi’ ve (روي) ‘rivayet edildi’ lafızlarını çokça kullanmıştır. Zannımızca bu lafızları kullandığı

³⁹² İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1601.

³⁹³ Hatiboğlu, İbrahim, “İsrâiliyat”, **DİA** (İstanbul, 2001), XXIII/195.

³⁹⁴ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, s.125.

³⁹⁵ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, s. 128-129.

³⁹⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/77.

yerlerdeki bazı bilgiler, İsrâiliyat'a dair bilgilerdir. Çünkü eserin elimizdeki tahkik edilen nüshası incelendiğimizde bu lafızlarda geçen çoğu bilgilerin hadis metni olduğu veya başka bir müfessirin görüşü olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Hal böyle olunca buradaki bilgilerin İsrâiliyat'a ait bilgi olma ihtimali de artmaktadır. Bunun yanı sıra, müfessirin bazen 'rivayet edildi' şeklinde aktardığı bilgi, başka bir müfessirin tefsirindeki bilgi olabilmektedir. Örneğin, Yûsuf suresinde, "*Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi gösterdiler...*"³⁹⁷ ayetinin tefsirinde, 'rivayet edildi' şeklinde yaptığı açıklama Taberî'nin tefsirinde geçmektedir.³⁹⁸ Aynı şekilde İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938),³⁹⁹ İbn Merdûye (ö.410/1020),⁴⁰⁰ Sa'lebî (ö. 427/1035),⁴⁰¹ Vâhidî (ö. 468/1076),⁴⁰² Begavî (ö. 516/1122), İbn Atıyye (ö. 541/1147),⁴⁰³ Kurtubî (ö. 671/1273) gibi alimlerin tefsirlerinde geçen bazı bilgileri 'rivayet edildi' şeklinde aktarmıştır.

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken mukaddimesinde uygulamayı amaçladığı yönetime sadık kalarak, genel anlamda İsrâiliyat'tan sadece tefsir kitabının üzerinde durduğu konular ve sahih hadislerde geçenler hakkında bilgi aktarmış, birçok ayetin tefsirinde söz konusu ayetteki konuyla alakalı sahih olmayan çok bilgi olduğunu, kendisinin bu bilgileri zikretmediğini söylemiştir. Örneğin, Bakara suresinde Dâvûd-Câlût kıssasıyla ilgili, "*Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti...*"⁴⁰⁴ ayetini tefsir ederken, kısaca bilgi verdikten sonra konuyla alakalı sahih olmayan çok kıssa olduğunu söylemiş, kendisi bu kıssaları zikretmemiştir.⁴⁰⁵ Konuyla alakalı başka bir örnekte Neml suresinde Hz. Süleymân kıssasında, "*Ben bunlara bir hediye*

³⁹⁷ Yûsuf, 12/18.

³⁹⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/759.

³⁹⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/885.

⁴⁰⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/767.

⁴⁰¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1063.

⁴⁰² İbn Cüzey, **Teshîl**, II/757.

⁴⁰³ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1092.

⁴⁰⁴ Bakara, 2/251.

⁴⁰⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/311.

göndereceğim, sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?”⁴⁰⁶ ayetinin tefsirinde konuyla ilgili yeterli bilgi (İsrâiliyat) verdikten sonra, konuyla ilgili sahih bilgiler olmadığı gerekçesiyle sözü kısa tuttuğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁷ Tüm bunlardan İbn Cüzey’in tefsirinde İsrâiliyat’a az da olsa yer verdiği anlaşılmaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken en çok Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân ile ilgili İsrâilî bilgilere yer vermiştir. Eserin muhtasar olmasına ve diğer kıssalarla ilgili oldukça kısa bilgiler vermesine rağmen Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân ile ilgili kıssalarda geniş bilgilere (İsrâiliyat) yer vermiştir. Hz. Dâvûd ile ilgili örneğin, Sâd suresinde “*Şu adam benim kardeşim. Onun doksan dokuz koyunu benim ise bir tek koyunum var. Buna rağmen ‘Onu da bana ver’ dedi ve bu tartışmada bana baskın çıktı.*”⁴⁰⁸ ayetinin tefsirinde bu konuyla ilgili eski yeni çok söz olduğunu, hatta Hz. Ali’nin (ö. 40/661) bu konuda konuşmayı yasakladığını hatırlattıktan sonra, bu konuda en meşhur ve Hz. Dâvûd’u temize çıkarmaya en yakın kıssayı zikredeceğini belirtmiştir. Bir sonraki “*...Bunun üzerine rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve bütünüyle O’na yöneldi.*”⁴⁰⁹ ayetinin tefsirinde yine Hz. Dâvûd ile ilgili (Peygamberlik makamına çok yakışmayan) ayrıntılı haberlere yer vermiştir. Konuyla ilgili farklı görüşleri de aktarmıştır.⁴¹⁰ Müfessir, Sâd suresinde Hz. Süleymân ile ilgili “*Andolsun biz Süleymân’ı bir sınavdan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi...*”⁴¹¹ ayetinin tefsirinde, bu kıssa ile ilgili ihtilaf olduğunu ifade ettikten sonra konuyla ilgili dört farklı görüşe yer vermiştir. Söz konusu dört görüşü naklettikten sonra ilk üç görüşün zayıf olduğunu, dördüncü görüşle ilgili sahih hadis bulunduğunu ifade etmiştir. Müfessir burada ilk üç görüş İsrâiliyat olmasına rağmen

⁴⁰⁶ Neml, 27/35.

⁴⁰⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1090.

⁴⁰⁸ Sâd, 38/23.

⁴⁰⁹ Sâd, 38/24.

⁴¹⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1262-1264.

⁴¹¹ Sâd, 38/34.

nakletmiş, ancak onların zayıf rivayetler olduğunun da altını çizerek, hakkında sahih hadis bulunması gerekçesiyle son görüşü tercih etmiştir.⁴¹²

Yukarıdaki bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, İbn Cüzey'in mukaddimesinde zikrettiği üzere, kıssalar hakkında İsrâiliyât türünden bilgilere ya tefsir kitaplarında bulunan ya da hakkında sahih hadisin olduğu kadarıyla yer verdiği anlaşılmaktadır. Muhtasar bir tefsir olmasına da bağlı olarak müfessir, İsrâiliyât denilebilecek bilgilere olabildiğince az değinmiş, ancak Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân hakkındaki kıssalarda diğerlerine nazaran daha geniş yer vermiştir.

İbn Cüzey'in tefsiriyle alakalı incelediğimiz kaynaklardan tesbit ettiğimiz en geniş çalışmanın araştırmacısı olan Zübeyrî, araştırmasına İsrâiliyat bölümü açarak İbn Cüzey'in kıssaları tefsir metodunu incelemiştir. Zübeyrî, İbn Cüzey'in mukaddimesinde belirttiği hususlara genel anlamda bağlı kaldığını ancak bazı hususlarda buna riayet etmediğini ifade etmiştir. Bu hususlar; bazı ayetlerin tefsirinde bir kıssa hakkında birden fazla rivayette bulunmuş olması, mukaddimesinde sahih olmayan rivayetleri zikretmeyeceğini söylediği halde kıssaların tefsirinde sahih olmayan rivayetleri ve peygamberler hakkında onların şânına yakışmayan haberleri zikretmesidir.⁴¹³ ¹¹Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki, İbn Cüzey sahih olmayan birçok rivayeti özellikle belirtmiş ve peygamberlerin şânına yakışmadığı için birçok rivayeti ya tefsirine almamış ya da aktardığı rivayetin peygamberlik makamına uygun ifadeler olmadığını belirtmiştir.

3.3. İBN CÜZEY'İN KISSALARI TEFSİR EDERKEN DİRAYET TEFSİRİ METODLARINI KULLANMASI

Dirayet tefsirini, “müfessirin yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve re'iyine dayanarak yaptığı tefsir” şeklinde tanımlamak mümkündür. Tarih boyunca dirâyete dayalı tefsirin caiz olup

⁴¹² İbn Cüzey, *Teshîl*, III/1267-1269.

⁴¹³ Zübeyrî, *İbn Cüzey*, s.516

olmaması hakkında iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Her iki grup görüşlerine deliller sunmuştur.⁴¹⁴ Suyûti (ö.911/1505), müfessirin bilmesi gereken ilimlerin; lügat, nahiv, sarf, iştikak, meânî, beyân ve bediî ilimleri, kıraât, usûlü'd-din (kelâm), usûlü'l-fikh (fikh usulü), sebab-i nüzul ve kasas, nâsîh ve mensûh, fikh, mücmel ve müphem ayetleri açıklayan hadisler ve mevhibe ilmi olduğunu zikretmiştir.⁴¹⁵ Müfessirde aranan şartlar göz önünde bulundurulduğunda, bir kimsenin Kur'ân'ı tefsir etmesi için birçok ilim hakkında donanıma sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Müfessirdeki ilmî seviyenin yüksek olması ve yeterli donanıma sahip olmasının, yapılan tefsirin daha güvenilir ve sadra şifa olmasına katkı sağlayacağı, her dönemde önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

İbn Cüzey mukaddimesinde, tefsiri yazma amacını açıklarken dirayet yöntemlerinden istifade edeceğini açıkça belirtmiştir.⁴¹⁶ Kur'ân kıssalarını tefsir ederken dirâyet yöntemini kullanmıştır. Muhtasar bir eser olmasına rağmen, tefsirinde birçok dirâyet metodunu bulmak mümkündür. Kıssaları tefsir ederken dil bilgisi ve belâgat, kıraat farklılıkları, nesh, sebab-i nüzul, fikh, akâid, tasavvuf, rivayetler arasında tercih yapma, nükteler-aklî çıkarımlar, başka müfessirlerin görüşlerine yer verme, İsrâiliyâta yer verme, hocalarından nakilde bulunma gibi çok sayıda yöntem kullanmıştır.

3.3.1. Dil Bilgisi ve Şiirden Delil Getirmesi

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken gerekli gördüğü yerlerde sarf ve nahiv ile ilgili açıklamalar yapmıştır.⁴¹⁷ Dil bilgisi hakkında açıklama yaparken Sîbeveyhi (ö. 180/796),⁴¹⁸ Kisâî (ö. 189/805),⁴¹⁹ Ferrâ (ö. 207/822),⁴²⁰ Müberred (ö.

⁴¹⁴ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, s.149.

⁴¹⁵ Celaleddîn es-Suyûti, **el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Şuayb Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâletü'n-Nâşirün, 2010), s.771-772.

⁴¹⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/61.

⁴¹⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/206.

⁴¹⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1355.

⁴¹⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/227.

⁴²⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1003.

286/900),⁴²¹ Zeccâc (ö. 311/923),⁴²² Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987)⁴²³ gibi dil âlimlerinden nakilde bulunmuştur.

Örneğin, Zuhruf suresinde Hz. Mûsâ ile Firavun'un kıssasında, “*Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: “...Ayrıca ben bu değersiz, neredeyse söylediğini anlatmaktan âciz adamdan daha iyi değil miyim?..”*”⁴²⁴ ayetinde, (ام انا خير) lafzını tefsir ederken buradaki (م) edatını Sîbeveyhi'nin “muttasile” kabul ettiğini aktarmıştır.⁴²⁵

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken şiir ile istişhad etme yöntemini de kullanmıştır. Örneğin, Nahl suresinde Hz. İbrâhîm'in kıssasında, “*Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah'a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi.*”⁴²⁶ ayetini tefsir ederken, (ان ابراهيم كان امة) bölümünde, burada iki mananın bulunduğunu belirtmiştir. Birinci manaya, Ebû Nüvâs el-Hasan b. Hâni'nin; “Zor değildir Allah'a - Alemler bir(şey)de toplaması” beytini delil getirmiştir. İkinci mananın ise “imam,önder” olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁷ Araştırmamızda kullandığımız Diyanet İşleri Meali de ikinci manayı kullanmıştır.

3.3.2. Kıraat Farklılıklarını Bildirmesi

Kıraat, Kur'ân'ın okunuş şekli, kıraat âlimlerine nispet edilen okunuşlar ve bunlarla ilgili ilim dalının adıdır.⁴²⁸ İbn Cüzey mukaddimesinde tefsirini Nafî' kıraatine göre yazacağını belirtmiş ve bunun gerekçelerini açıklamıştır.⁴²⁹

⁴²¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1454.

⁴²² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/227.

⁴²³ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/764.

⁴²⁴ Zuhruf, 41/51-52.

⁴²⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1355.

⁴²⁶ Nahl, 16/120.

⁴²⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/849-850.

⁴²⁸ Birışık, Abdulhamit, “Kıraat”, **DİA** (Ankara, 2002), XXV/426.

⁴²⁹ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/75.

Müfessir kıssaları tefsir ederken birçok ayette kıraat farklılıklarına değinmiştir. Çoğu yerde “okundu” şeklinde farklı okunuşa dikkat çekmiş, bu okuyuşun kime ait olduğu üzerinde durmamıştır. Örneğin, Kehf suresinde Zülkarneyn kıssasında, “Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar (gibi) buldu.”⁴³⁰ ayetinin tefsirinde, (حمنة) (balçıkta) kelimesini açıklarken, bu kelimenin (حامية) şeklinde de okunduğunu söylemiş, ancak hangi kârînin böyle okuduğunu ifade etmemiştir.⁴³¹

Kıraat farklılıklarından bahsederken bazen herhangi bir kıraat âliminin görüşünü vermiştir. Örneğin, Bakara suresinde İsrâiloğulları ile ilgili kıssada, “Mûsâ’dan sonra İsrâiloğulları’nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine ‘Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım’ dediklerinde o, ‘Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım’ cevabını verdi...”⁴³² ayetinin tefsirinde, (هل عسيتم) ifadesinde (س) harfinin fethalı ve kesralı okunuşunun câiz olduğunu, fethalı okunuşun daha fasih olduğunu söylemiştir. Nâfi‘’nin burayı kesralı okumakla tek kaldığını belirtmiştir.⁴³³ Kıssaları tefsir ederken ismini zikrettiği kıraat alimleri arasında Nâfi‘’nin yanında Kisâî (ö. 189/805)⁴³⁴ ve Ebû Amr’ı (ö. 154/771)⁴³⁵ anmak mümkündür.

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken kıraat farklılıkları konusunda bazen şaz kıraatlerin altını çizmiştir. Örneğin, Yûsuf suresinde, “Aziz’in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi...”⁴³⁶ ayetinin tefsirinde, (متكنا)

⁴³⁰ Kehf, 18/86.

⁴³¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/909.

⁴³² Bakara, 2/246.

⁴³³ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/308.

⁴³⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/742.

⁴³⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/765.

⁴³⁶ Yûsuf, 12/31.

(yaslanmaları için) mealindeki kelimeyi açıklarken, şaz kıraatte (ت) harfinin sâkin (ك) harfinin tenvinli okunduğunu belirtmiştir.⁴³⁷

İbn Cüzey'in kıssaları tefsir ederken kıraat farklılıkları arasında, sahabînin farklı okuyuşlarını zikrettiğini de burada anmak gerekmektedir. Müfessir İbn Mes'ûd, İbn Abbâs gibi sahabîlerin farklı okuyuşlarına değinmiştir. Örneğin, A'raf suresinde Hz. Mûsâ kıssasında, "...*Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.*"⁴³⁸ ayetinin tefsirinde, (سأريكم) (size göstereceğim) mealindeki ifadeyi açıklarken, İbn Abbas'ın (سأورثكم) (Size miras bırakacağım) şeklinde okuduğunu zikretmiştir.⁴³⁹

3.3.3. Nâsîh-Mensûh Ayetler Hakkında Bilgi Vermesi

Sözlükteki anlamı "ortadan kaldırmak; nakletmek, beyan etmek" olan nesh kelimesinin terim manası, "şer'i bir hükmün daha sonra gelen şer'i bir delille kaldırılması" demektir. Neshin mevzu bahis olduğu yerde önceki hüküm "mensûh", onu yürürlükten kaldırmış olan yeni hüküm veya delil "nâsîh" olarak zikredilir.⁴⁴⁰

İbn Cüzey mukaddimesinde neshin konusu hakkında bir bölüm açmış, Kur'an'da birincisi lafzın ve mananın neshedilmesi, ikincisi mana olmaksızın lafzın neshedilmesi, üçüncüsü lafız olmaksızın mananın neshedilmesi olmak üzere, üç yönden neshin gerçekleştiğini belirtmiş, bu neshin çeşitlerine ayetlerden örnekler vermiştir. En çok neshin üçüncü kısımdan olduğunu, elli dört surede toplamda yüz on dört ayette neshin olduğunu söylemiş ve neshin gerçekleştiği bu ayetleri mukaddimede zikretmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁷ İbn Cüzey, *Teshîl*, II/764.

⁴³⁸ A'raf, 7/145.

⁴³⁹ İbn Cüzey, *Teshîl*, II/624.

⁴⁴⁰ Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *DİA* (İstanbul, 2006), XXXII/579.

⁴⁴¹ İbn Cüzey, *Teshîl*, I/93-94.

Müfessir kıssaları tefsir ederken, yeri geldikçe önceki kavimlerin İslam geldikten sonra neshedilen hükümlerine değinmiştir. Örneğin Yûsuf suresinde, “*Onun cezası, kayıp eşya kimin üzerinde bulunursa onun buna karşılık alıkonulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız, dediler.*”⁴⁴² ayetinin tefsirinde bu hükmün İslam’dan önceki hüküm olduğunu belirtmiş, el kesme ayetiyle bunun neshedildiğini zikretmiştir.⁴⁴³

3.3.4. Sebeb-i Nüzûle Yer Vermesi

Sebeb-i nüzûl, “Hz. Peygamber’in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur’ân’ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Resûlullah’a sorulan soru, demektir.”⁴⁴⁴ Bir sebebe binâen inen ayetlerin sayısı hakkında alimler arasında ihtilaf vardır. Ayetin sebeb-i nüzûlünü bilmek ayetin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu sebeple birçok müfessir tefsirinde sebeb-i nüzûle az veya çok yer vermiştir.

İbn Cüzey tefsirinde birçok ayetin sebeb-i nüzûlüne değinmiştir. Kıssa çeşitlerinden en çok Hz. Peygamber’in (s.a.v.) döneminde yaşanan olaylar hakkında sebeb-i nüzule yer vermiştir. Burada şunu hatırlatmada fayda var ki; İbn Cüzey Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki olayları kıssalar kategorisine almamıştır. Biz de İbn Cüzey’in kıssaları tefsir etmesini araştırırken, peygamberler ile kavimleri ve önemli şahsiyetlerin kıssalarını inceledik. Ancak, bazı kimselerin kıssa çeşitleri arasında Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki olayları da katması sebebiyle, bu başlığa has olmak üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşanan olayı örnek gösterdik. Mesela, Âli İmrân suresinde, “*(Rasûlüm!) Bu işte senin yapacağın bir şey yok. Allah ya onların tevbelerini kabul eder veya onları cezalandırır. Çünkü onlar zalimlerdir.*”⁴⁴⁵ ayetinin

⁴⁴² Yûsuf, 12/75.

⁴⁴³ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/775.

⁴⁴⁴ Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, s.219.

⁴⁴⁵ Âli İmrân, 3/128.

tefsirinde müfessir, bu ayetin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duası üzerine indiğini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onlara dua etmeyi terkettiğini zikretmiştir.⁴⁴⁶

Müfessir A'raf suresinde, kendisine ayetler verilen fakat onları bir kenara atan kimsenin kıssasıyla ilgili, "*Kendisine kanıtlarımızı verdiğimiz, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine düştüğü, nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat.*"⁴⁴⁷ ayetinin tefsirinde, bu ayetin kim hakkında indiğine dair geniş açıklama yapmıştır.⁴⁴⁸

3.3.5. Kıssalarda Fıkıh

Fıkıh kelimesi sözlükte "bir şeyi anlamak, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak" anlamında kullanılmaktadır. İslam'ın ilk döneminde sözlük anlamı çerçevesinde Kur'an ve hadis merkezli dini bilgi ve anlayışı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Dini bilginin gelişip alt ilim dallarının oluşmasıyla birlikte, "İslâm'ın ferdi ve ictimai hayata dair amelî hükümlerini bilmek ve bu konuyu inceleyen ilim dalı" olarak terimsel anlam kazanmıştır.⁴⁴⁹

İbn Cüzey kıssaları tefsir derken yeri geldikçe fiki hükümleri açıklamıştır. Ancak eserin muhtasar olması sebebiyle ayrıntıya girmemiş, herhangi bir konuda ya genel bir fikhî hükmü söylemiş ya da mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Kıssalar bağlamında yeri geldikçe Hanefî,⁴⁵⁰ Şâfiî,⁴⁵¹ Mâlikî,⁴⁵² ve Hanbelî⁴⁵³ mezheplerinin görüşlerini zikretmiştir. Örneğin, Sâd suresinde Hz. Dâvûd ile ilgili kıssada, "*...Bunun üzerine rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve*

⁴⁴⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/372.

⁴⁴⁷ A'raf, 7/175.

⁴⁴⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/641.

⁴⁴⁹ Karaman, Hayreddin, "Fıkıh", **DİA** (İstanbul, 1996), XIII/1.

⁴⁵⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/970.

⁴⁵¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1265.

⁴⁵² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/222.

⁴⁵³ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1114.

bütünüyle O'na yöneldi."⁴⁵⁴ ayetinin tefsirinde, burada Mâlikîlere göre secde olduğunu Şâfiîlere göre secdenin olmadığını aktarmıştır.⁴⁵⁵

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken, önceki şeriatlerde olup İslam şeriatinde olmayan hükümleri de yeri geldikçe ifade etmiştir. Örneğin, Meryem suresi, "...*Ben çok esirgeyici olan rahmana adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.*"⁴⁵⁶ ayetinin tefsirinde, bizim şeriatimizde susma orucunun olmadığını belirtmiştir.⁴⁵⁷

3.3.6. Kıssalarda Akâid

Akaid, sözlükte "dügümlmek" manasındaki 'akd' kökünden türeyen akide kelimesinin çoğuludur. Terim olarak ise "İslâm dininin temel kaideleri, inanılması zaruri olan dini hükümler" anlamına gelmektedir.⁴⁵⁸

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken yeri geldiğinde akâid ile ilgili bilgilere yer vermiştir. Kıssalarla ilgili birçok ayetin tefsirinde o ayetin tevhid ya da vahdaniyyet için delil olduğunu zikretmiştir. Örneğin, Ankebût suresinde Hz. İbrâhîm ile ilgili kıssada, "...*Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermekten acizdirler...*"⁴⁵⁹ ayetinin tefsirinde, bu ayetin vahdaniyete ve şirkin nefyine delil olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁰ Müfessir, kıssaları tefsir ederken ru'yetullah,⁴⁶¹ kabir azabı,⁴⁶² âsî kimsenin amelî⁴⁶³ gibi konularda açıklamalar yapmıştır.

⁴⁵⁴ Sâd ,38/24.

⁴⁵⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1265.

⁴⁵⁶ Meryem, 19/26.

⁴⁵⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/920.

⁴⁵⁸ Kılavuz, Ahmet Saim, "Akaid", **DİA** (İstanbul, 1989), II/212.

⁴⁵⁹ Ankebût, 29/17.

⁴⁶⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1131.

⁴⁶¹ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/621.

⁴⁶² İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1308.

⁴⁶³ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/492.

İtikadda Eş'ariliği benimseyen İbn Cüzey, kıssaları tefsir ederken Eş'ariliğin görüşlerine yer vermiş, birçok yerde "ehli sünnet" kavramını kullanmıştır.⁴⁶⁴ Aynı şekilde birçok ayette Mu'tezilenin görüşüne yer vermiş, bazı durumlarda Mu'tezile'nin görüşlerini eleştirmiştir.⁴⁶⁵ Müfessir Nûh suresi "*Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve size belirli bir vadeye kadar süre tanısin. Şüphesiz Allah'ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelenmez. Keşke bilseydiniz.*"⁴⁶⁶ ayetinin tefsirinde, (ويؤخركم الي اجل مسمي) (size belirli bir vadeye kadar süre tanısin) ifadesinde, Mu'tezile'nin bu ayetten yola çıkarak kişinin iki ecelinin olabileceği görüşünü savunduğunu, tek ecelin varlığının açıkça ifade edildiği ayetleri te'vil ettiklerini aktarmıştır. Ehl-i Sünnet ise Mu'tezile'nin aksine tek ecelin olduğunu savunduğunu ve bu ayeti te'vil ettiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁷

3.3.7. Kıssalarda Tasavvuf

Tasavvuf kelimesinin köküyle alakalı farklı tanımlar yapılmış, terimsel manasıyla ilgili sūfînin ruh haline göre değişen çok sayıda tanım ortaya konmuştur. "Tasavvufun mânevî bir hayat tarzı olarak özelliklerini, Kitap ve Sünnet'le irtibatını, kulun Allah'la ve mâsivâ ile ilişkilerini, kalp temizliği, nefis terbiyesi, güzel ahlâk gibi işlevlerini, sūfînin niteliklerini ve görevlerini" belirten birbirinden farklı bine yakın tanım yapılmıştır.⁴⁶⁸ Tasavvuf kanaatimizce maddeye manâ katan bir bilgi türüdür. Zaman zaman bu bilgiler uç noktalara taşınmış olsa da bu aşırılıkların tasavvufun kendisinden değil, onu uygulayan kişilerin yanlış tutumlarından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

İbn Cüzey genel anlamda tefsirin bütününde özel anlamda kıssalarda yeri geldikçe tasavvufî (derûnî) yorumlar yapmış, sūfîlerin görüşlerine yer vermiştir. Mutasavvıfların görüşüne yer vermesine örnek, "*İbrâhim, 'Ben rabbime gidiyorum.'*"

⁴⁶⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/944.

⁴⁶⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1600.

⁴⁶⁶ Nûh, 71/4.

⁴⁶⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1599-1600.

dedi, ‘O bana yol gösterecektir.’”⁴⁶⁹ ayetinin tefsirinde, mutasavvıfların “Ben kalbimle, yani onun dışındaki her şeyi terk ederek, tüm benliğimle Allah’a yöneliyorum.” yorumuna yer vermiştir.⁴⁷⁰ Müfessir bazı ayetlerde de mutasavvıfların görüşüne yer vermiş ancak bu görüşün zayıf bir görüş olduğunu söylemiştir. Örneğin, Kamer suresinde Hz. Nûh kıssasıyla ilgili “*Bunun üzerine Nûh, ‘Artık yenik düştüm, yardımını esirgeme!’ diye rabbine yalvardı.*”⁴⁷¹ ayetinin tefsirinde, mutasavvıfların “Kavmimi davet ettiğim sırada nefsim bana galip geldi, bana yardım et.” şeklindeki görüşlerine yer vermiş, ancak zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷²

Müfessir bazı ayetlerde tasavvufî denilebilecek görüşler beyan etmiştir. Örneğin, Yûsuf suresi “*Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.*”⁴⁷³ ayetinin tefsirinde, üç çeşit nefis olduğunu söylemiş, bunların isimlerini açıklamıştır.⁴⁷⁴ İbn Cüzey, diğer alanlarda olduğu gibi tasavvufî bilgiler konusunda da özlü bilgiler vererek pek ayrıntıya girmemiştir.

3.3.8. Başka Müfessirlerin ve Hocalarının Görüşlerine Yer vermesi

Hicri yedinci asrın sonu ile hicri sekizinci asrın ortalarına kadar yaşamını sürdüren İbn Cüzey, tefsirinde kendisinden önceki müfessirlerden istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Kıssaları tefsir derken başta Zemahşerî (ö. 538/1144) ve İbn Atıyye (ö. 541/1147) olmak üzere, Nakkâş (ö. 351/962),⁴⁷⁵ Gaznevî (ö. 487/1094)⁴⁷⁶ gibi müfessirlere atıfta bulunmuştur.

⁴⁶⁸ Öngören, Reşat, “Tasavvuf”, **DİA** (İstanbul, 2011), XXXX/119.

⁴⁶⁹ Saffât, 37/99.

⁴⁷⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1244.

⁴⁷¹ Kamer, 54/10.

⁴⁷² İbn Cüzey, **Teshîl**, IV/1458.

⁴⁷³ Yûsuf, 12/53.

⁴⁷⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/770.

⁴⁷⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/780.

⁴⁷⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/636.

Müfessir tefsirinde en çok İbn Atıyye ile Zemahşerî'nin görüşlerine yer vermiştir. Örneğin, Kehf suresi “*O gençler mağaraya sığınmışlar ve ‘Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!’ demişlerdi.*”⁴⁷⁷ ayetinin tefsirinde, Ashâb-ı Kehf’in bulunduğu yer hakkında farklı görüşlere yer vermiş, görüşlerden birinin İbn Atıyye’ye ait olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁸ Bakara suresinde İsrâiloğulları ile ilgili kıssada, “*Peygamberleri onlara ‘O’nun hükümdarlığının alâmeti, içinde rabbinizden bir sekînet, Mûsâ ve Hârûn ailelerinin bıraktıklarından bir bakiye bulunan ve meleklerin taşıdığı sandığın size gelmesidir’ dedi...*”⁴⁷⁹ ayetinin tefsirinde, (آل موسى وآل هارون) ifadesinin tefsirinde, Zemahşerî'nin “Yani, İsrâiloğullarından peygamberler.” şeklindeki görüşünü zikretmiştir.⁴⁸⁰

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken hocalarının görüşlerine de yer vermiştir. Tefsirin genelinde olduğu gibi kıssalarda da hocalarından en çok Ebû Ca’fer’den nakilde bulunmuştur. Örneğin, Bakara suresinde Hz. İbrâhîm ile ilgili kıssada, “*İbrâhîm, ‘Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah’a ve âhiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır’ diye dua etmişti...*”⁴⁸¹ ayetinin tefsirinde, (هذا بلدا آمنا) (güvenli şehir) mealindeki ifadede (بلدا) kelimesinin İbrâhîm suresinde marife burada ise nekire geldiğini sorgulamıştır. Cevap olarak hocası Ebû Ca’fer’in, “Bakara suresinde (بلد) (şehir) kelimesinin öncesinde (البيت) (ev) kelimesi lâm-ı ta’rif ile gelmiştir ve marifedir. Ev (Kabe) marife gelmişse, onu içinde bulunduğu şehir de marife olacağından, buradaki şehir kelimesi lâm-ı ta’rif olmaksızın marifedir. İbrâhîm suresinde (البلد) kelimesinin öncesinde, bu kelimeyi belirten bir ifade olmadığından burada lâm-ı ta’rif ile gelmiştir ve marifedir.” görüşünü aktarmıştır.⁴⁸² Mâide suresi “*Şayet sen onlara azap edersen, şüphesiz onlar*

⁴⁷⁷ Kehf, 18/10.

⁴⁷⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/885.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/248.

⁴⁸⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/310.

⁴⁸¹ Bakara, 2/126.

⁴⁸² İbn Cüzey, **Teshîl**, I/241.

senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin.”⁴⁸³ ayetinin tefsirinde, (وان تغفر لهم) (eğer onları bağışlarsan) ifadesini açıklarken, burada mağfiretin zikredildiği, mağfirete uygun olanın ‘hiç kuşku yok sen hem Ğafûr hem Rahîm’sin’ ifadesi olabileceği mümkünken ayette neden bu şekilde zikredildiğini sorgulamıştır. Cevap olarak hocası Ebû Ca’fer’in “Hiç kuşku yok sen hem Ğafûr hem Rahîm’sin, demedi. Çünkü kafirlerin bağışlanmasının istendiği zannı olmasın. Onların bağışlanması talep edilmeksizin mağfiretin Allah’a ait olduğu ifade edildi. Çünkü kafirler için mağfiret dilenmez.” şeklinde nakilde bulunmuştur. Diğer bir cevabı da hocası İbn Ruşeyd’in hocasından, “Ayetin ‘onları bağışlarsan’ kısmında vakfedip ayetin diğer kısmını ise yeni bir cümle kabul etmiştir.” şeklinde aktarmıştır.⁴⁸⁴

3.3.9. Rivayetler Arasında Tercih Yapması

İbn Cüzey, kıssaları tefsir ederken çok sayıda ayette rivayetler arasında tercih yapma metodunu kullanmıştır. Müfessir bazen birçok görüşe yer vermiş, daha sonra o görüşlerden birini tercih etmiş ve tercih sebebini açıklamamıştır. Örneğin, Kehf suresi “Çünkü onlar eğer sizi ele geçirirlerse ya taşıyarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndürürler; işte o zaman ebediyen kurtuluşa eremezsiniz.”⁴⁸⁵ Ayetinde (ان يظهروا عليكم يرجموكم) (sizi ele geçirirlerse taşıyarak öldürürler) tefsirinde, “sizi yenerlerse taşıyarak öldürürler” ve “sözle sizi taşlarlar” görüşlerine yer vermiş, bunlardan birinci görüşü tercih etmiş, tercih sebebini açıklamamıştır.⁴⁸⁶

Müfessir kıssalarla ilgili ayetlerin tefsirinde birkaç görüş arasından tercih ettiği görüşü bazen ayetle,⁴⁸⁷ bazen hadisle,⁴⁸⁸ bazen de hem ayet hem de hadisle desteklemiştir. Örneğin, Bakara suresi “Andolsun biz Mûsâ’ya kitabı verdik. Ondan

⁴⁸³ Mâide, 5/118.

⁴⁸⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/536.

⁴⁸⁵ Kehf, 18/20.

⁴⁸⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/889.

⁴⁸⁷ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1009.

⁴⁸⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/906.

sonra da ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik...’’⁴⁸⁹ ayetinin tefsirinde “Rûhulkudüs’ün” ne olduğuyla ilgili görüşlere yer vermiş, kendisinin tercih ettiği görüşü ayet ve hadisten delil getirerek desteklemiştir.⁴⁹⁰

İbn Cüzey kıssaları tefsir derken bazen rivayetler arasında tercih ettiği olumlu veya olumsuz görüşünü aklî çıkarımla desteklemiştir. Örneğin, A’raf suresinde, “*Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, Allah’ın kendilerine verdiği şey (çocuk) hususunda O’na ortaklar koşarlar. Allah, insanların ortak koştuğu şeylerden münezzehtir.*”⁴⁹¹ ayetinin tefsirinde, farklı görüşleri vermiş, tercih ettiği görüşün tercih yönünü aklî çıkarım yaparak maddelerle açıklamıştır.⁴⁹²

3.3.10. Kelimelerin İlk Geçtiği Yere Yönlendirmesi

İbn Cüzey tefsirine iki mukaddime yazmış, birinci mukaddimedeki Kur’ân ilimleri ile ilgili temel bilgileri ele almış; ikinci mukaddimedeki ise Kur’ân’da çok geçen kelimelerin alfabetik şekilde anlamlarına yer vermiştir. Tefsirini muhtasar tutması açısından bu yöntemi oldukça yerinde bir tutum olarak değerlendirmek mümkündür.

Müfessir aynı şekilde tefsiri muhtasar kılmak amacıyla birçok ayette kelimeyi ilk geçtiği yere yönlendirmiş, ikinci defa açıklama yapmaktan uzak durmuştur. Müfessir bu yönlendirmeyi yaparken çok sayıda ayette kelimenin hangi surede geçtiğini belirtmiş, ancak ayet numarası vermemiştir. Örneğin, İbrâhîm suresinde, “*İbrâhîm şöyle dua etmişti: ‘Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı*

⁴⁸⁹ Bakara, 2/87.

⁴⁹⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/226.

⁴⁹¹ A’raf, 7/190.

⁴⁹² İbn Cüzey, **Teshîl**, II/647.

putlara tapmaktan uzak tut!"⁴⁹³ ayetinin tefsirinde 'şehri güvenli kıl' mealindeki ifadenin, Bakara'da geçtiğini söylemiş, ayet numarası vermemiştir.⁴⁹⁴

İbn Cüzey kelimeyi ilk geçtiği yere yönlendirirken bazen, sadece bu kelimenin daha önce geçtiğini söylemiş, hangi surede geçtiğine değinmemiştir. Örneğin, Yûsuf suresi "*...İşte böylece Yûsuf'a orada bir yer sağladık ve bunu (rüyada görülen) olayların yorumunu ona öğretelim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.*"⁴⁹⁵ ayetinin tefsirinde, 'olayların yorumu' olarak tercüme edilen ifadenin daha önce geçtiğini belirtmiş ancak hangi sure veya ayet olduğunu zikretmemiştir.⁴⁹⁶

3.3.11. Kıssalarda Nükteler/Aklî Çıkarımlar

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken çok sayıda ayette, nükteler ve aklî çıkarımlara yer vermiştir. Mukaddimesinde tefsir yazmadaki amaçlarını açıklarken, gönül ve fikir dünyasındaki acayip nükteler, hocalarından öğrendiği faydalı bilgiler, garip kalmış malumatları ortaya koymaya çalışacağını ifade etmiştir. Kıssaları tefsir ederken uyguladığı yöntemleri göz önünde bulundurduğumuzda, müfessirin bu amacına ulaştığını söylememiz mümkündür.

Müfessir Bakara suresinde İsrâiloğulları ile ilgili, "*Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.*"⁴⁹⁷ ayetini tefsir ederken, ayetlerde İsrâiloğullarına verilen on nimet, onların yaptıkları on kötü iş ve onlar hakkında zikredilen on sonuçtan bahsetmiştir. İsrâiloğullarına verilen on nimet; Firavun'un adamlarından kurtulmaları,⁴⁹⁸ denizin onlar için yarılması,⁴⁹⁹

⁴⁹³ İbrâhim, 14/35.

⁴⁹⁴ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/805.

⁴⁹⁵ Yûsuf, 12/21.

⁴⁹⁶ İbn Cüzey, **Teshîl**, II/760.

⁴⁹⁷ Bakara, 2/40.

⁴⁹⁸ Bakara, 2/49.

⁴⁹⁹ Bakara, 2/50.

öldükten sonra diriltilmeleri,⁵⁰⁰ bulutlarla gölgelendirilmeleri,⁵⁰¹ onlara kudret helvası ve bıldırcın indirilmesi,⁵⁰² affedilmeleri,⁵⁰³ tövbelerinin kabul edilmesi,⁵⁰⁴ af dilediklerinde bağışlanmaları,⁵⁰⁵ doğru yolu bulmaları için Hz. Mûsâ'ya kitap ve Furkan verilmesi,⁵⁰⁶ taştan on iki gözenin fışkırmasıdır. İsrâiloğullarının yaptığı on kötü şey; “işittik ve isyan ettik” demeleri,⁵⁰⁷ buzağıyı ilah edinmeleri,⁵⁰⁸ “Allah’ı bize açıkça göster” demeleri,⁵⁰⁹ kendilerine söylenen sözleri başka sözlerle değiştirmeleri,⁵¹⁰ tek bir yiyeceğe dayanamayacaklarını söylemeleri,⁵¹¹ Allah’ın kitaplarını tahrif etmeleri,⁵¹² sözlerinden dönmeleri,⁵¹³ kalplerinin katılaşması,⁵¹⁴ Allah’ın ayetlerini inkâr etmeleri,⁵¹⁵ haksız yere peygamberlerini öldürmeleridir.⁵¹⁶ Yine İsrâiloğulları’nın on akıbeti ise şu şekildedir: Zillete, fakruzarurete mahkum olmuşlar,⁵¹⁷ cizye vermek zorunda kalmışlar,⁵¹⁸ nefislerini öldürmüşler,⁵¹⁹ aşağılık maymunlar olmuşlar,⁵²⁰ üzerlerine gökten azap gönderilmiş,⁵²¹ yıldırım çarpmış,⁵²²

⁵⁰⁰ Bakara, 2/56.

⁵⁰¹ Bakara, 2/57.

⁵⁰² Bakara, 2/57.

⁵⁰³ Bakara, 2/52.

⁵⁰⁴ Bakara, 2/54.

⁵⁰⁵ Bakara, 2/58.

⁵⁰⁶ Bakara, 2/53.

⁵⁰⁷ Bakara, 2/93.

⁵⁰⁸ Bakara, 2/51.

⁵⁰⁹ Nisâ, 4/153.

⁵¹⁰ Bakara, 2/59.

⁵¹¹ Bakara, 2/61.

⁵¹² Bakara, 2/75.

⁵¹³ Bakara, 2/64.

⁵¹⁴ Bakara, 2/74.

⁵¹⁵ Nisâ, 4/155.

⁵¹⁶ Nisâ, 4/155.

⁵¹⁷ Bakara, 2/61.

⁵¹⁸ Tevbe, 9/29.

⁵¹⁹ Bakara, 2/54.

⁵²⁰ Bakara, 2/65.

⁵²¹ A’raf, 7/162.

⁵²² Bakara, 2/55.

kalpleri katılaştırılmış,⁵²³ önceden helal kılınan şeyler onlara haram kılınmıştır.⁵²⁴ Müfessir burada her bir özellik ile ilgili ayetlere kısaca yer vermiştir.⁵²⁵

İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken birçok ayette farazi soru sormuş ve bunu cevaplandırmıştır. Şu'ârâ suresinde Hz. Mûsâ kıssası "*Mûsâ devamında şunu söyledi: 'Şayet aklınızı kullanırsanız anlarsanız ki O, doğunun, batının ve bu ikisi arasında bulunanların rabbidir.'*"⁵²⁶ ayetinin tefsirinde, "Neden öncelikle, 'eğer inanırsanız' deyip sonrasında 'eğer aklınızı kullanırsanız' dedi?" diyerek, dikkatli okurların sorabileceği soruyu kendisi sormuştur. Cevap olarak; "İman etmeleri ümidiyle önce nezaketli ifade kullandığını, onlardaki inat ve yanlış tutumu görünce, 'şayet aklınızı kullanırsanız' sözüyle onları azarladığını, bu sözü Firavun'un '*Size gönderilen bu elçiniz mutlaka aklını yitirmiş.*'⁵²⁷ demesi karşılığında söylediğini ifade etmiştir.⁵²⁸

Müfessir kıssaları tefsir ederken bazı ayetlerde aklî çıkarım yapmıştır. Örneğin, Mü'minûn suresinde Hz. Nûh ile ilgili kıssada, "*...Biz geçmiş atalarımızdan böyle bir şey duymadık.*"⁵²⁹ ayetinin tefsirinde bu ayetin, Hz. Nûh'tan önce uzun süre fetret dönemine, yani Hz. Nûh'tan önce uzun süre peygamber gönderilmediğine delil olduğu çıkarımında bulunmuştur.⁵³⁰

İbn Cüzey'in kıssaları tefsir ederken nükte ve aklî çıkarım yapmasıyla ilgili çok sayıda örnek mevcuttur. Müfessirin konuya yaklaşımı hakkında fikir vermek adına yukarıdaki örneklerin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

⁵²³ Mâide, 5/13.

⁵²⁴ Nisâ, 4/160

⁵²⁵ İbn Cüzey, **Teshîl**, I/209-211.

⁵²⁶ Şu'ârâ, 26/28.

⁵²⁷ Şu'ârâ, 26/27.

⁵²⁸ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1075.

⁵²⁹ Mü'minûn, 23/24.

⁵³⁰ İbn Cüzey, **Teshîl**, III/1008.

SONUÇ

Allah Teâlâ, rehber olarak gönderdiği Kur’ân-ı Kerîm’de önemli bir bölümü, kıssalara ayırmıştır. Kamer suresinde peygamber kıssalarından sonra dört ayrı ayette, “Andolsun biz, Kur’ân’ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?” (Kamer, 54/17,22,32,40.) buyurmaktadır. Farklı peygamberlerin kıssalarından sonra bu ayetin zikredilmesi, hatıra; bilgi ve kültür seviyesi ne olursa olsun Kur’ân kıssalarının her kesimden insanın anlayacağı içeriklere sahip olduğu düşüncesini getirmektedir. Bu fikirden sonra şunu ifade etmek gerekir ki, bizden önce kıssalarla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Biz bu çalışmada hem Kur’ân kıssaları hakkında genel malumatlar sunduk, hem de Endülüs’ün Gırnata şehrinde yetişmiş, döneminin seçkin alimlerinden olan İbn Cüzey’in hayatı, ilmî kişiliği ve araştırmamıza kaynaklık eden eseri *Teshîl*’in özellikleri, metodu, mukaddimesi ve kaynaklarının yanı sıra, (Araştırmamızın ana eksenini oluşturan) Kur’ân kıssalarını tefsir etme metodunu inceledik. Müfessirin hayatıyla ilgili en çok haber nakledilen kaynak, İbn Cüzey’in öğrencisi ve zamanında devletin önemli kademelerinde görev yapmış olan İbn Hatîb’in “*el-İhâtâ*” isimli eseri olduğunu tesbit ettik. İkinci Bölüm’de Kur’ân kıssalarıyla ilgili öncelikle “kıssa” ve ona yakın anlamdaki “nebe”, “haber”, “mesel”, “zikir” ve “hadîs” kavramlarının; manaları, Kur’ân’da kullanımları, “kıssa” kelimesine yakın ve benzeyen anlamları ile farklı yönlerini ortaya koyduk. Bu bölümde, “zikir” kelimesiyle ilgili önceki araştırmalarda olmayan (ya da bizim karşılaşmadığımız) özgün bilgiler vermeye çalıştık. Kur’ân kıssalarıyla ilgili farklı kaynaklardan bilgiler toplayıp kendi zihin süzgecimizden geçirdikten sonra, “Kur’ân kıssalarının özellikleri”, “Kur’ân kıssalarında edebî üslup”, “Kur’ân kıssalarında gayeler” başlıklarını maddeler halinde Kur’ân kıssalarından örnekler vererek açıkladık. “Kur’ân kıssalarında tarihi gerçeklik zarureti” başlığında da aynı metodu uygulayarak, çok sayıda Kur’ân ayeti ve aklî çıkarımla Kur’ân kıssalarının tarihte yaşanmış olduğunu izah etmeye çalıştık.

Araştırmamızın ana bölümünü oluşturan Üçüncü Bölüm’de İbn Cüzey’in Kur’ân kıssalarını tefsir etme yöntemini inceledik ve şu sonuçlara ulaştık:

1. İbn Cüzey Hz. Peygamber döneminde yaşanan olayları ve cennet-cehennem gibi gaybî konularla ilgili olayları kıssa kategorisine almamıştır.
2. Müfessir, Kur’ân kıssalarının önemini, kıssalardaki hikmetleri ve gayeleri, kıssaları tefsir ederken dikkat edilecek hususları, tefsirinin birinci mukaddimesinde açıklamıştır.
3. İbn Cüzey, Kur’ân kıssalarını tefsir ederken rivayet tefsir yöntemlerini kullanmıştır.
4. Müfessir, kıssalarla ilgili ayetlerde Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir ederken; kelimenin veya ayetin manasını açıklamak, tercih ettiği görüşü kuvvetlendirmek, manayı desteklemek, dil bilgisini açıklamak, soru sorup cevabında ayeti delil getirmek gibi yöntemleri kullanmıştır.
5. İbn Cüzey, Kur’ân kıssalarını tefsir ederken yer verdiği hadislerin çoğunda sened ve raviyi zikretmeyip sıhhatini de belirtmemiş, ancak bazı hadislerin sahih olduğunu vurgulamıştır. Kimi ayetlerin tefsirinde konuyla ilgili hadisin bulunduğunu söylemiş, ancak hadisi zikretmemiştir. Aktardığı hadislerin genelinde hadisin hangi kaynaktan geçtiğini ifade etmemiştir.
6. Müfessir kıssaları tefsir ederken sahabîden en çok İbn Abbas ve İbn Mes’ud, tâbiînden ise en çok Hasan-ı Basrî’den nakilde bulunmuştur.
7. İbn Cüzey Kur’ân kıssalarını tefsir ederken tefsirinin mukaddimesinde zikrettiği gibi İsrâiliyat’a olabildiğince az yer vermiştir. Birçok ayetin tefsirinde, konuyla ilgili sahih olmayan çok bilgi olduğunu, kendisinin bu bilgileri aktarmayacağını ifade etmiştir. Ancak bazı ayetlerin

tefsirinde bu yönetime sadık kalmamıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla İsrâîlî bilgilere en çok Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân'ın kıssalarında yer vermiştir. Bu peygamberlerin kıssalarında İsrâiliyat'a geniş yer vermesi, adı geçen peygamberlerin hayatında olağanüstü olaylara sık rastlanmasından kaynaklanabileceği kanaatini taşımaktayız.

8. Müfessir, mukaddimede ifade ettiği gibi genel olarak eserinin tamamında özel olarak Kur'ân kıssalarında dirayet tefsir yöntemlerini de kullanmıştır.
9. İbn Cüzey mukaddimede tefsirini Nâfi' kıraatine göre yazacağını belirtmiş, Kur'ân kıssalarını tefsir ederken çok sayıda ayette, kıraat farklılıklarına değinmiştir. Kıraat farklılıklarından bahsederken bazen kıraati farklı olan kârînin görüşünü aktarmış, bazen de kıraatin şaz olduğunu belirtmiştir. Kıraat farklılıklarıyla ilgili olarak birçok ayette sahabîlerin farklı okuyuşuna yer vermiştir.
10. Müfessir, mukaddimede nesih konusuna bir bölüm ayırmış, kıssaları tefsir ederken yeri geldikçe önceki kavimlerin neshedilen hükümlerini aktarmıştır.
11. Fakih kimliğiyle de bilinen İbn Cüzey, Kur'ân kıssalarını tefsir ederken yeri geldikçe fikhî hükümleri belirtmiş, ancak çok ayrıntıya girmemiştir. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerini zaman zaman zikretmiş, bazı ayetlerin tefsirinde önceki şeriatlerde olup İslam şeriatinde olmayan hükümlere yer vermiştir.
12. Müfessir, tefsirinde kıssalarla ilgili ayetlerde akâid ile ilgili konulara değinmiştir. Kendisi Eş'arîliği benimseyen İbn Cüzey, birçok ayetin tefsirinde "ehli sünnet" kavramını kullanmıştır. İtikadi mezheplerden en çok Eş'arî ile Mu'tezile'nin görüşlerine yer vermiş ve yer yer Mu'tezile'nin delillerini çürütmüştür.

13. İbn Cüzey kıssaları tefsir ederken tasavvufî yorumlar yapmış, yeri geldikçe konuyla ilgili sûfilerin düşüncelerini aktarmıştır.
14. İbn Cüzey eserinde kıssalarla ilgili ayetleri tefsir ederken başka müfessirlerden en çok Zemahşerî ve İbn Atıyye'den, kendi hocalarından ise en çok Ebû Ca'fer'den nakilde bulunmuştur.
15. Müfessir Kur'ân kıssalarını tefsir ederken sık sık aktardığı görüşler arasında tercihini belirtmiştir. Tercih sebebini bazen açıklamış, bazen de açıklamamıştır. Tercih ettiği görüşü kimi zaman ayetle, kimi zaman hadisle, kimi zaman da hem ayet hem de hadisle desteklemiştir. Bazı durumlarda da rivayetler arasında tercih ettiği olumlu veya olumsuz görüşünü aklî çıkarımla desteklemiştir.
16. İbn Cüzey tefsirini muhtasar kılmak maksadıyla birçok ayette, kelimenin ilk geçtiği yere yönlendirip tekrar açıklamamıştır. Bu yönlendirmeyi yaparken ayetlerin çoğunda, yönlendirdiği kelimenin hangi surede geçtiğini belirtmiş, ancak ayet numarası vermemiştir. Bazı ayetlerde kelimenin daha önce geçtiğini ifade etmiş, fakat hangi surede geçtiğine değinmemiştir.
17. Müfessir Kur'ân Teshîl'de kıssalarla ilgili ayetleri tefsir ederken çok sayıda ayette nükteler ve aklî çıkarımlara yer vermiştir. Yine birçok ayette farazi soru sormuş ve bu soruları cevaplandırmıştır.

İbn Cüzey (rahmetullahi aleyh), hem rivayet hem dirayet tefsir metodlarını kullandığı özlü tefsirinde, yukarıda Kur'ân kıssaları özelinde zikrettiğimiz maddeleri, tefsirinin genelinde uygulamıştır. Özellikle mukaddimesinin özgün bir yapıya sahip olması, bu tefsirin önemini daha da artırmaktadır. Endülüs'te yetişen bu seçkin alimin tefsirinin, Kur'ân tefsirini okuyucuya kolaylaştırarak sunduğu ve bu kolaylık fırsatını değerlendirmenin kıymetli olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Ersin. “Endülüs’te Bir İlim ve Kültür Şehrinin Doğuşu: Gırnata Örneği”. **İslam Araştırmaları Dergisi** 42 (2019).

el-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. **ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mi'eti's-Sâmine**. thk. Muhammed Abdulmuîd Dân. Hindistan: Meclîsü Dâiretü el-Meârifi'l-Osmâniyye, 2. Basım, 1972.

BAYSAL, Sıddık. “İbn Cüzey’in Bazı Tefsir Eserlerindeki Üslup ve Usûl Sorunlarına Yaklaşımına İlişkin Bir Değerlendirme”. **Dini Araştırmalar** XXI/54 (2018), 203-223.

BİRİŞİK, Abdulhamit. “Kıraat”. **DİA**. C.XXV. Ankara, 2002. s.425-432.

BİRİŞİK, Abdulhamit. “Kur’an”. **DİA**. C. XXVI. Ankara, 2002. s.383-388.

CERRAHOĞLU, İsmail. **Tefsir Usûlü**. Ankara: TDV Yayınları, 35. Basım, 2020.

el-CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâil bin Hammâd. **es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye**. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1978.

ÇANTAY, Hasan Basri, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul: Risale, 2017.

ÇETİN, Abdurrahman. “Nesih”. **DİA**. C.XXXII. İstanbul, 2006. s.579-581.

ed-DÂVÛDÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. **Tabakâtü'l-Müfessirîn**. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.

DEMİR, Şehmus. **Mitoloji Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik**. İstanbul: Beyan, 3. Basım, 2019.

DEMİRCİ, Muhsin. **Tefsir Usûlü**. İstanbul: İFAV, 33. Basım, 2014.

DURMUŞ, İsmail. “Mukaddime”. **DİA**. C.XXXI. İstanbul, 2006. s.115-117.

DURMUŞ, İsmail “Vâv”. **DİA**. C.XXXXII. İstanbul, 2012. s.574-576.

GÖLCÜK, Şerafettin. “Esâtîr”. **DİA**. C.XI. İstanbul, 1995. s.359-360.

GÖRGÜN, Tahsin. **İlâhî Sözün Gücü**. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 3. Basım, 2017.

HATİBOĞLU, İbrahim. “İsrâiliyat”. **DİA**. C.XXIII. İstanbul, 2001. s.195-199.

İTR, Nûreddîn. **Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm**. Dımaşk: Matbaatü's-Sabbâh, 6. Basım, 1996.

İBN CÜZEY, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Yahya bin Abdurrahman bin Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî. **et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl**. Küveyt: Dâru'd-Diyâ, 2013.

İBN FERHÛN, İbrâhîm b. Alî b. Muhammed. **ed-Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yâni Ulemâ'i'l-Mezheb**. thk. Dr. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr. Kahire: Dâru't-Türas, 2011.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. **Lisânu'l-Arab**. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1993.

İBNÜ'L-HATÎB, Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî. **el-İhâta fî Ahbâri (Târîhi) Gırnata**. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ty.

el-İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb . **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**. thk. Safvan Adnan Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 6. Basım, 2014.

KANDEMİR, M. Yaşar. “Hadîs”. **DİA**. C. XV. İstanbul, 1997. s.27-64.

KARA, Mustafa. “Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011, Samsun, 269 s.

KARAMAN, Hayreddin. “Fıkıh”. **DİA**. C.XIII. İstanbul, 1996. s.1-14.

KAYA, Remzi. “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/2 (2002), 35**.

- KEHHÂLE, Ömer Rızâ. **Mu‘cemü’l-Mü’ellifin**. Beyrut: Mektebetü’l-Mesnâ, 2010.
- KILAVUZ, Ahmet Saim. “Akaid”. **DİA**. C.II. İstanbul, 1989. s.212-216.
- KILIÇ, Muharrem. “Nübâhî”. **DİA**. C. XXXIII. İstanbul, 2007. s.278-279.
- KUTUB, Seyyid. **et-Tasvîru’l-Fennî fi’l-Kur’ân**. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2017.
- MAKARRÎ, Şehâbeddîn Ahmed bin Muhammed el-Makarrî et-Tilimsânî. **Nefhu’t-Tîb min Gusni’l-Endülüs er-Ratıb**. Beyrut: Dâru Sâdır, 1997.
- MENNÂ’ el-Kattân. **Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân**. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 35. Basım, ty.
- ÖNGÖREN, Reşat. “Tasavvuf”. **DİA**. C.XXXX. İstanbul, 2011. s.119-126.
- ÖNGÖREN, Reşat. “Zikir”. **DİA**. C. XXXXIV. İstanbul, 2013. s.409-412.
- ÖZDEMİR, Mehmet. “Gırnata”. **DİA**. C. XIV. İstanbul, 1996. s.51-57.
- ÖZEL, Ahmet. “İbn Cüzey”. **DİA**. C.XIX. İstanbul, 1999. s.406-407.
- ÖZTÜRK, Mustafa. “İbn Cüzey’in Tefsirinde Tasavvuf”. **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, IV/11 (2003), 197-212.
- ÖZTÜRK, Mustafa. **Kur’an Kıssalarının Mahiyeti**. İstanbul: KURAMER, 2016.
- es-SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî. **el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân**. thk. Şuayb Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâleti’n-Nâşirûn, 2010.
- ŞENGÜL, İdris. “Kıssa”. **DİA**. C. XXV. Ankara, 2002. s.498-500.
- ŞENGÜL, İdris. **Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri**. Ankara: OTTO Yayınları, 2019.
- et-TABERÎ, Muhammed bin Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**. thk. Ahmed Abdürrezzak el-Bekrî vd. Dâru’s-Selâm, 6. Basım, 2010.
- et-TİNBÜKTÎ, Ebü'l-Abbâs Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. Hâc Ahmed b. Ömer b. Muhammed Akît es-Sanhâcî el-Mesûfî. **Neylü’l-İbtihâc bi-Taṭrîzi’d-Dîbâc**.

thk. Dr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme. Lübnan: Dâru'l-Kâtib, 2. Basım, 2000.

YAVUZ, Yusuf Şevki. "Haber". **DİA**. C. XIV. İstanbul, 1996. s.346-349.

YILDIRIM, Suat. "Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar". **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 3 (1979) s.37-63.

YİĞİT, İsmail. "Nasriler". **DİA**. C. XXXII. İstanbul, 2006. s.420-424.

ZÜBEYRÎ, Ali Muhammed. **İbn Cüzey ve Menhecühû fi't- Tefsîr**. Dimaşk, 1987/1407.

ez-ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdulazîm. **Kur'ân İlimleri Menâhilü'l 'İrfân Tercümesi**. çev. Halil Aldemir, Ramazan Şahan. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.